

MIJN LEVEN

IN NAAM VAN AL MIJN DIERBAREN

Renato Rossi

Al wat jij voor iemand anders doet, doe je aan jezelf.

© 2026 Renato Rossi
Alle rechten voorbehouden

Dit is een persoonlijk herinneringsverhaal. Gebeurtenissen worden verteld zoals de auteur ze heeft beleefd en later heeft kunnen reconstrueren.

Foto's, tenzij anders vermeld: familiearchief Renato Rossi.

De praktische informatie over bipolaire stoornis en crisishulp is algemeen en vervangt geen diagnose, behandeling of persoonlijk medisch advies.

Uitvoering: A5-drukeditie, 11 punt.

OPDRACHT

In naam van al mijn dierbaren

Voor mijn ouders, die de moed hadden hun geboorteland achter te laten en voor hun gezin een nieuwe toekomst op te bouwen.

Voor Dorina, Michael, Chiara, Laura, Helena en Andreas. Voor mijn broers, mijn kleine zusje Lidiola en alle dierbaren die betekenis aan mijn leven hebben gegeven.

VOORAL VOOR MARCO

Mijn zoon, mijn zakenpartner en mijn vriend.

Marco, jij bent niet zomaar een hoofdstuk in dit boek. Jij bent de stille hartslag ervan. Terwijl ik deze bladzijden schreef, hoorde ik opnieuw je stem, zag ik je glimlach en voelde ik je hand op mijn schouder. Ik schrijf om vast te houden wat de tijd niet mag meenemen: je moed, je dromen, je warmte en de liefde die je in ons hebt achtergelaten. Zolang wij je naam uitspreken, zolang Chiara en Laura weten wie hun vader was en zolang iemand deze bladzijden leest, blijf je dicht bij ons. Niet alleen in onze herinneringen, maar in alles wat jij in ons hebt veranderd.

VOORWOORD

Waarom ik mijn verhaal heb geschreven

Er zijn duizenden boeken geschreven over koningen, presidenten, kunstenaars, ondernemers en mensen die hun stempel op de geschiedenis hebben gedrukt. Ik behoor niet tot hen. Ik ben geen beroemdheid. Ik heb nooit een oorlog gewonnen, geen wereldrecord gebroken en geen uitvinding gedaan die mij een plaats in de geschiedenisboeken heeft bezorgd. Ik ben gewoon Renato Rossi.

Een zoon van Italiaanse ouders. Een echtgenoot. Een vader. Een grootvader. Een broer. Een vriend. Een ondernemer. En bovenal een mens die, zoals zovelen, heeft geprobeerd betekenis te geven aan zijn leven. Waarom heb ik dan besloten mijn verhaal te schrijven? Niet om mijzelf in de schijnwerpers te plaatsen. Niet om bewondering te krijgen. En zeker niet omdat mijn leven belangrijker zou zijn dan dat van iemand anders.

Ik schrijf dit boek omdat ik geloof dat ieder mens een verhaal in zich draagt — een verhaal dat verloren dreigt te gaan wanneer niemand het vertelt. Geen enkel mensenleven laat zich volledig in één boek vangen. Toch voelde ik steeds sterker de behoefte om iets te bewaren van de weg die ik heb afgelegd en van de mensen die mij hebben gevormd. Zolang iemand zich ons herinnert en over ons spreekt, blijft een deel van ons voortleven.

Ik werd op 5 juni 1948 geboren in Loreto Aprutino, een klein dorp in de Italiaanse regio Abruzzo. Enkele maanden later brachten mijn ouders mij naar België, waar mijn vader als mijnwerker werkte. Zoals duizenden Italiaanse gezinnen verlieten wij ons vaderland niet op zoek naar avontuur, maar uit noodzaak. Mijn ouders lieten hun familie, hun taal en het leven dat zij kenden achter zich, gedreven door de hoop hun kinderen een betere toekomst te geven. Hun moed vormt de eerste bladzijde van mijn verhaal.

De eerste gedachte aan dit boek ontstond niet aan een schrijftafel. Zij ontstond in januari 2022, tijdens de coronaperiode, toen ik een hartaanval kreeg. Op de spoedafdeling werd bovendien vastgesteld dat ik met COVID besmet was. Ik werd volledig geïsoleerd op een afzonderlijke afdeling. Omdat een onmiddellijke behandeling niet mogelijk was, lag ik daar tussen leven en dood. Ik kon nauwelijks ademen, was bijzonder zwak, kon amper bewegen en voelde mij voortdurend duizelig.

Pas een week later werden eerst twee stents geplaatst. Drie maanden daarna volgden nog twee. Mijn revalidatie duurde lang. In die kwetsbare periode beseft ik scherper dan ooit hoe plotseling een leven kan veranderen en hoeveel onuitgesproken blijft wanneer iemand er onverwacht niet meer is.

Michael had mij verschillende keren gevraagd: ‘Pa, hoe moeten wij verder als je er niet meer zou zijn? Wij weten eigenlijk zo weinig over jou. Wat zijn je allerlaatste

wensen?’ Die vragen waren niet gemakkelijk om te horen, maar ze kwamen voort uit liefde en bezorgdheid. Ik begreep dat mijn kinderen veel gebeurtenissen uit mijn leven slechts gedeeltelijk kenden en dat sommige verhalen dreigden te verdwijnen wanneer ik ze niet zelf zou vertellen.

Ik begon daarom dag na dag korte herinneringen neer te schrijven. Aanvankelijk dacht ik niet aan een echt boek. Ik verzamelde alles op een USB-stick en wees een speciale plaats aan waar mijn familie die kon terugvinden wanneer ik er niet meer zou zijn. Die USB-stick was mijn eerste manier om iets achter te laten: geen bezit, maar woorden; geen volledige geschiedenis, maar de ervaringen en gevoelens die ik niet verloren wilde laten gaan.

Langzaam groeiden die afzonderlijke verhalen uit tot Mijn Leven — In naam van al mijn dierbaren. Sommige herinneringen zijn groot omdat zij een leven veranderden. Andere lijken klein: een hand op een schouder, een gesprek aan tafel, een blik tussen vader en zoon. Juist zulke ogenblikken vertellen vaak het meest.

Dit verhaal gaat daarom niet alleen over mij. Het gaat over mijn ouders, Antonio Rossi en Guglielmina Di Pasquale, die mij de betekenis van opoffering en waardigheid leerden. Het gaat over mijn broers en mijn kleine zusje Lidiola, wier korte leven toch deel bleef uitmaken van wie ik ben. Het gaat over Dorina, met wie ik een heel leven heb opgebouwd, over mijn zonen Marco en Michael, over mijn kleinkinderen

en over de mensen die op beslissende momenten naast mij stonden.

Mijn beroepsleven krijgt alleen ruimte wanneer het iets laat zien van de mens achter de onderneming: mijn nieuwsgierigheid, mijn dromen, mijn fouten, mijn doorzettingsvermogen en de mensen die mij hielpen opnieuw te beginnen. Ik werkte met koffie en espresso, keramische tegels, software en innovatie. Ik kende mooie successen en pijnlijke tegenslagen. Vandaag weet ik dat mijn verwezenlijkingen niet mijn grootste rijkdom zijn. Mijn grootste rijkdom zijn de mensen die ik onderweg heb ontmoet.

Marco vormt het hart van dit boek. Hij was veel meer dan de manier waarop zijn leven op 27 augustus 2009 eindigde. Hij was mijn zoon, Michaels broer, vader, vriend, collega, zakenpartner en dromer. Ik wil laten zien wie hij werkelijk was en tegelijk eerlijk spreken over de bipolaire stoornis en de depressie waarmee hij streed. Niet om hem tot zijn ziekte te herleiden, maar om zichtbaar te maken hoe diep psychisch lijden achter een glimlach verborgen kan blijven. Als deze bladzijden iemand helpen om eerder te luisteren, te spreken of hulp te zoeken, krijgt zijn verhaal nog een diepere betekenis.

Dit boek is geen aanklacht en wijst niemand met de vinger. Het is mijn herinnering, verteld met de kennis en gevoelens die ik vandaag bezit. Ik stel mijzelf niet voor als een held. De echte Renato is nieuwsgierig en vol plannen,

maar ook koppig, soms te goed van vertrouwen en niet altijd tijdig bereid zijn grenzen te zien. Alleen wanneer ook die kanten zichtbaar zijn, kan dit verhaal werkelijk van mij zijn.

In de latere jaren van mijn leven ben ik meer gaan nadenken over de betekenis van ontmoetingen en over de stille banden die mensen met elkaar verbinden. Ik noem dat soms de onzichtbare draad door mijn leven. Ik verwacht niet dat iedere lezer die gedachte deelt en ik wil wat ik niet kan bewijzen ook niet als zekerheid voorstellen. Voor mij gaat die draad vooral over liefde, herinnering, intuïtie, dankbaarheid en de mensen die precies op het juiste ogenblik nabij waren.

Bovenal heb ik dit boek geschreven voor mijn familie: voor mijn kinderen, mijn kleinkinderen en de generaties die na mij zullen komen. Op een dag zullen zij mij misschien niet meer kunnen vragen wie ik was. Ik hoop dat zij mij dan in deze bladzijden terugvinden. En als mijn verhaal daarnaast herkenning brengt, een gesprek opent of iemand de moed geeft opnieuw te beginnen, dan heeft het zijn doel bereikt.

Dit is niet het verhaal van een buitengewoon leven. Het is het verhaal van een gewone man die het voorrecht heeft gehad buitengewone mensen te ontmoeten. Daarom draagt dit boek de titel Mijn Leven — In naam van al mijn dierbaren. Want uiteindelijk behoort niets van wat wij zijn uitsluitend aan onszelf toe. Wij zijn de levende som van

allen die ons hebben liefgehad, geholpen, uitgedaagd en vergeven, en die ons de kans hebben gegeven de mens te worden die wij vandaag zijn. Aan hen draag ik dit boek op.

Met *diepe* *dankbaarheid,*
Renato Rossi

INHOUD

De weg door dit boek

DEEL 1 · MIJN WORTELS

1. Waar mijn verhaal werkelijk begint	13
2. De moed om alles achter te laten	17
3. De lange tijd die ik mij niet herinner	25
4. De cité waar ik leerde samenleven	27
5. Mijn eerste terugkeer naar Italië	34
6. Mijn vader en de wereld van de mijn	39
7. Lidiola, het zusje dat bleef	51
8. Mijn moeder, de stilte waarin liefde woonde	55
9. Toen ik mijn eerste thuis moest verlaten	60
10. Mijn broers - dezelfde wortels, eigen wegen	66

DEEL 2 · EEN LEVEN OPBOUWEN

11. De jonge Renato kiest zijn eigen weg	70
12. Mijn eerste liefde	74
13. Mijn handen en mijn eerste echte werk	78
14. Bij FAEMA ontdekte ik de ziel van espresso	82
15. Koffie met andere ogen bekeken	83
16. Dorina en het huis dat een thuis werd	84
17. De eerste keer dat ik vader werd	94
18. Met Michael was ons gezin compleet	100
19. DOROMA - toen een droom een naam kreeg	109
20. Italia In en mijn eerste reis naar Sassuolo	111
21. 1981 - het jaar waarin wij ons huis verloren	119
22. Medardo Maseroli, de man die in mij geloofde	122
23. Pastorelli en de mooiste jaren van mijn werk	128

24. De vraag of het beter kon	137
25. De Glazen Piramide	146
26. Cristina - de stille kracht achter onze droom	151

DEEL 3 · MARCO - MIJN ZOON, MIJN VRIEND

27. Mijn zoon, mijn zakenpartner, mijn vriend	159
28. Een onverwachte ontmoeting onderweg	165
29. Een missie groter dan onze eigen dromen	169
30. Marco tegen Marco - achter de glimlach	173
31. Naast iemand met een bipolaire stoornis	180
32. De laatste maanden van een vechter	183
33. 27 augustus 2009 - toen de tijd stilviel	186
34. Wat Marco mij heeft nagelaten	191
35. Kevin Umé - de droom die verder leefde	196

DEEL 4 · WAT BLIJFT

36. Michael koos zijn eigen weg	203
37. Chiara, Laura, Helena en Andreas	209
38. Verzoening en dankbaarheid voor wat blijft	219
39. De mensen die opnieuw kleur brachten	224
40. Terug naar mijn wortels	230
41. De latere jaren en het begin van dit boek	244
42. De lange weg naar vergeving	251
43. De onzichtbare draad door mijn leven	255
44. De erfenis die geen notaris kan verdelen	259

Nawoord · Aan al mijn dierbaren	275
--	------------

DEEL 1

MIJN WORTELS

*Italië, De Lindeman en de mensen die mij leerden wat
waardigheid betekent*

HOOFDSTUK 1

Waar mijn verhaal werkelijk begint

Wanneer mensen mij vragen waar mijn leven begon, verwachten zij meestal een eenvoudig antwoord. ‘Ik ben geboren op 5 juni 1948 in Loreto Aprutino, een klein dorp in de Italiaanse regio Abruzzo.’ Dat is waar. Maar voor mij begint mijn verhaal daar niet. Ik geloof dat het leven van een mens niet begint op de dag waarop hij wordt geboren. Het begint bij degenen die vóór hem kwamen. Bij hun dromen. Hun strijd. Hun offers. Hun liefde. Lang voordat ik ter wereld kwam, had mijn vader, Antonio Rossi, al een van de moeilijkste beslissingen van zijn leven genomen. Zoals duizenden andere jonge Italianen verliet hij zijn geboortestreek om in de Belgische steenkoolmijnen te gaan werken. Hij vertrok niet op zoek naar avontuur. Hij vertrok om voor zijn gezin een betere toekomst op te bouwen. Hij liet mijn moeder, Guglielmina Di Pasquale, en zijn kinderen achter in Loreto Aprutino, met de belofte dat hun scheiding slechts tijdelijk zou zijn.

Mijn moeder bleef achter. In een eenvoudig huis. Met heel weinig. Maar met een moed waarvan ik de ware omvang pas vele jaren later zou begrijpen. Het leven was moeilijk. Water moest naar huis worden gedragen. Brood was kostbaar. Elke dag vroeg om nieuwe offers. En toch bleef zij geloven dat het offer van mijn vader ooit beloond zou worden. Maar het leven spaart niemand. Nog vóór mijn

geboorte werd ons gezin getroffen door een tragedie waarvan het nooit volledig zou herstellen. Mijn kleine zusje Lidiola kwam om het leven bij een tragisch ongeval. Ik heb nooit de kans gehad haar te leren kennen. En toch is zij altijd een deel van onze familie gebleven. Er werd zelden over haar gesproken. Misschien omdat het verdriet eenvoudigweg te groot was. Maar sommige afwezigheden blijven even aanwezig als de mensen die nog naast ons staan.

Misschien is dat ook de reden waarom ik later in mijn leven zo vaak ben gaan nadenken over herinneringen. Over familie. En over de mensen die wij verliezen zonder hen ooit werkelijk los te laten. Op 5 juni 1948, om half twee 's nachts, kwam ik ter wereld. Mijn vader was er niet bij. Hij werkte honderden kilometers verderop, diep onder de grond in de Belgische steenkoolmijnen. Ik heb mij vaak afgevraagd wat hij voelde toen hij hoorde dat er opnieuw een zoon was geboren. Vreugde? Trots? Of misschien ook verdriet, omdat hij zijn gezin niet in zijn armen kon sluiten op het moment dat zij hem het meest nodig hadden. Enkele maanden later namen mijn ouders opnieuw een moedige beslissing. Ook ik zou naar België vertrekken. Ik was nog maar een baby toen mijn moeder aan die lange reis begon. Een reis die verschillende dagen duurde.

Mijn grootmoeder Elvira en mijn grootvader Arturo, de ouders van mijn moeder.

Een reis vol onzekerheid. Onderweg hielden wij halt in Milaan, waar wij verplicht enkele dagen in quarantaine moesten blijven. Pas daarna mochten wij onze reis naar België voortzetten. Op 22 oktober 1948 kwamen wij uiteindelijk aan op de plaats die ons nieuwe thuis zou worden: de mijnwerkerswijk Lindeman in Heusden-Zolder.

Op die leeftijd kon ik natuurlijk onmogelijk vermoeden dat dit land mijn thuis zou worden. Dat ik er zou opgroeien. Dat ik er mijn vrouw zou ontmoeten. Dat mijn kinderen er geboren zouden worden. Dat ik er mijn grootste dromen zou najagen. Dat ik er mijn diepste verdriet zou leren kennen. En dat ik uiteindelijk daar werkelijk zou ontdekken waar het in het leven om draait. Vandaag, wanneer ik terugkijk, besef ik dat mijn verhaal niet begon met mijn eerste ademhaling. Het begon met de offers van mijn ouders. Met de moed van mijn vader.

Met de liefde van mijn moeder. En met de herinnering aan een klein zusje dat ik nooit heb mogen leren kennen, maar dat voor altijd een van de mijnen zal blijven. Misschien is dat ook een van de redenen waarom ik dit boek heb geschreven. Niet om mijn eigen leven in het middelpunt van het verhaal te plaatsen. Maar om ervoor te zorgen dat degenen die vóór mij kwamen nooit worden vergeten. Want uiteindelijk zijn wij allemaal het vervolg van verhalen die lang vóór ons begonnen. En zonder die verhalen zou het mijne nooit hebben bestaan.

HOOFDSTUK 2

De moed om alles achter te laten

Ik was nog geen vijf maanden oud toen mijn ouders een beslissing namen die de loop van mijn hele leven zou bepalen. Ze verlieten hun vaderland. Niet omdat ze niet meer van Italië hielden. Integendeel. Italië zou altijd hun vaderland blijven. Maar liefde alleen vult geen lege tafel. Na de Tweede Wereldoorlog leefden duizenden Italiaanse gezinnen in bescheiden omstandigheden. Werk was schaars en de toekomst onzeker. Vaders stonden voor een bijna onmogelijke keuze: bij hun gezin blijven of vertrekken naar een onbekend land, in de hoop hun kinderen ooit een beter leven te kunnen geven. Mijn vader had die keuze al gemaakt. Hij werkte inmiddels diep onder de grond in de steenkoolmijnen van Belgisch Limburg. Elke dag daalde hij af in de duisternis onder de aarde. Niet voor zichzelf. Maar voor ons. Toen ik geboren werd, kon hij mij niet in zijn armen houden.

Hij kende mij alleen uit de brieven die mijn moeder hem schreef en van de foto's die er soms weken over deden om België te bereiken. Toen ik nog maar een baby was, besloot mijn moeder dat het tijd was om ons gezin weer samen te brengen. Met heel weinig bagage, maar met een enorme moed, begon zij aan de lange reis naar België. Vandaag stappen we op een vliegtuig en bereiken we in enkele uren de andere kant van Europa. In 1948 was dat heel anders.

Elke kilometer betekende opnieuw een stukje afscheid. Elke etappe van de reis bracht ons verder weg van de vertrouwde heuvels van de Abruzzzen. Mijn moeder verliet niet zomaar haar vaderland. Ze liet haar familie achter. Haar herinneringen. Haar jeugd. Alles wat haar het gevoel had gegeven ergens thuis te horen. Natuurlijk herinner ik mij niets van die reis.

Mijn ouders Antonio en Guglielmina op hun huwelijksdag in 1939.

Daarvoor was ik veel te jong. Maar gedurende mijn leven heb ik mij vaak proberen voor te stellen wat er in haar hart moet zijn omgegaan. Was ze bang? Heeft ze onderweg gehuild? Vroeg ze zich af of ze Loreto Aprutino ooit zou terugzien? Ik zal het nooit weten. Maar nu ik zelf een lang leven achter mij heb, begrijp ik hoeveel moed die reis van haar moet hebben gevraagd. Onderweg moesten wij enkele dagen in Milaan verblijven. Zoals zoveel andere immigranten werden wij daar in quarantaine geplaatst voordat wij onze reis mochten voortzetten. Voor mijn moeder moet dat een van de moeilijkste momenten van de reis zijn geweest. Een jonge vrouw. Alleen onderweg met een baby. Ver van huis. Op weg naar een land waarvan ze de taal niet sprak. En toch ging ze verder. Niet omdat ze wist wat haar te wachten stond.

Maar omdat ze geloofde in de toekomst. Op 22 oktober 1948 kwamen wij uiteindelijk in België aan. Ons nieuwe thuis werd de mijnwerkerswijk Lindeman in Heusden-Zolder. Voor mijn ouders was alles vreemd. De taal. Het weer. De gewoonten. De mensen. En vooral het heimwee. Want hoe dankbaar zij België ook waren voor het werk en de kansen die het hun bood, een deel van hun hart bleef voor altijd in Italië. Ik groeide op tussen twee werelden. Thuis spraken we Italiaans. Buiten sprak iedereen Nederlands. Binnen de muren van ons huis bleven de tradities van de Abruzzesi voortleven. Buiten begon langzaam mijn Belgische leven. Als kind leek dat allemaal heel normaal. Pas vele jaren later besepte ik hoe bijzonder

die wereld eigenlijk was. In onze mijnwerkerswijk woonden gezinnen uit verschillende streken van Italië, naast Belgen en mensen uit andere landen. We bezaten weinig. Maar we deelden bijna alles.

Mijn vader Antonio, kort na zijn aankomst in België.

De deuren van de burens stonden vaak open. De kinderen speelden samen op straat. De moeders hielpen elkaar. De vaders begrepen elkaar zonder veel woorden nodig te

hebben. Ze hadden allemaal hetzelfde offer gebracht. Vandaag, wanneer ik op die jaren terugkijk, beseft ik dat mijn grootste rijkdom nooit geld is geweest. Mijn grootste rijkdom waren de mensen. Menselijke warmte. Solidariteit. Eenvoud. Misschien heb ik daar, zonder het zelf te beseffen, de les geleerd die mij mijn hele leven zou blijven begeleiden. Een mens wordt niet groot door wat hij bezit. Een mens wordt groot door wat hij aan anderen geeft. Dat is misschien wel de belangrijkste erfenis die mijn ouders mij hebben nagelaten. Niet door hun woorden. Maar door hun voorbeeld. Zonder hun moed om alles achter te laten, had mijn verhaal nooit geschreven kunnen worden.

Mijn moeder met Remo, Mario en mijn zusje Lidiola, vóór mijn geboorte.

En telkens wanneer ik later in mijn leven voor een moeilijke beslissing stond, keerde ik - vaak zonder het zelf te beseffen - terug naar het beeld van die jonge vader en die jonge moeder die in 1948 de moed hadden op weg te gaan naar een onbekende toekomst. Misschien betekent echte moed niet dat je geen angst kent. Misschien betekent echte

moed eenvoudigweg dat je besluit verder te gaan, ondanks die angst.

Op 22 oktober 1948 kwamen wij aan op De Lindeman. Ik was vier maanden oud en droeg vanzelfsprekend geen eigen herinnering aan die dag; wat ik ervan weet, komt uit de verhalen die later aan onze tafel werden verteld. Eén detail is mij altijd bijgebleven: bijna drie maanden lang liet mijn moeder haar koffers vrijwel onaangeroerd staan. Zij wist nog niet of België werkelijk een thuis kon worden. Die koffers waren geen gewone bagage. Ze waren haar stille mogelijkheid om terug te keren naar Loreto Aprutino, naar de taal en de mensen die zij kende.

Mijn moeder, Remo, Mario en ik als baby, kort vóór ons vertrek naar België.

Pas toen zij de koffers eindelijk uitpakte, begon het vertrek langzaam een leven te worden. Dat kleine gebaar zegt mij vandaag meer dan grote woorden over emigratie. Mijn ouders kwamen niet naar België omdat zij hun land wilden vergeten. Zij kwamen omdat zij hun kinderen kansen wilden geven. Hun heimwee reisde met hen mee, maar ook hun vastberadenheid. Uit die twee gevoelens - verlangen naar wat achterbleef en zorg voor wat nog moest komen - is mijn hele leven ontstaan.

HOOFDSTUK 3

De lange tijd die ik mij niet herinner

Niet iedere belangrijke periode uit een mensenleven blijft als een herinnering bewaard. Sommige gebeurtenissen kennen we alleen uit wat anderen ons later hebben verteld. Zo is het ook met een van de eerste moeilijke hoofdstukken van mijn leven. Ik was nog heel klein toen ik ernstige ademhalingsproblemen kreeg. Mijn gezondheid was zo kwetsbaar dat ik voor een lange behandeling in een ziekenhuis in Leuven werd opgenomen. Volgens wat mij later binnen de familie werd verteld, duurde die opname ongeveer anderhalf jaar. De precieze data zijn met het verstrijken van de tijd verloren gegaan. Zelf bezit ik geen duidelijke beelden van die periode. Geen kamer. Geen verpleegster. Geen bed. Geen stem die ik mij nog kan herinneren. Ik was eenvoudigweg te jong. Maar het ontbreken van herinneringen maakt die tijd niet minder werkelijk. Mijn ouders waren nog maar pas in België met hun gezin herenigd. Zij hadden hun vaderland verlaten om samen een nieuw leven op te bouwen.

En nauwelijks was dat nieuwe leven begonnen, of zij moesten hun kleine zoon aan de zorgen van een ziekenhuis toevertrouwen. Wanneer ik mij vandaag probeer voor te stellen wat dat voor hen betekende, besef ik opnieuw hoeveel zorgen zij in stilte hebben gedragen. Mijn vader werkte diep onder de grond. Mijn moeder probeerde haar

gezin bijeen te houden in een land waarvan zij de taal nog nauwelijks kende. En ergens in Leuven lag hun kleine kind, ver van de vertrouwde warmte van thuis. Ik wil geen gevoelens voor hen invullen die zij mij nooit zelf hebben beschreven. Maar iedere ouder weet hoe machteloos je je voelt wanneer een kind ziek is. Je zou zijn pijn willen overnemen. Je zou alles willen geven voor de zekerheid dat het weer goedkomt. En toch kun je soms alleen wachten. Hopen. En vertrouwen op de mensen die voor je kind zorgen.

Ik ben uiteindelijk teruggekeerd naar mijn gezin. Mijn gezondheid herstelde voldoende om mijn jeugd op mijn cité De Lindeman voort te zetten. Daar begon het deel van mijn leven waarvan ik zelf herinneringen draag. De straten. De andere kinderen. De kerk. De geuren uit de keukens. De mijnwerkers die naar huis terugkeerden. Misschien is het vreemd dat een afwezigheid van anderhalf jaar zo weinig beelden nalaat. Maar een mens bestaat niet alleen uit wat hij zich herinnert. Ook de verhalen die anderen ons over onszelf vertellen, worden een deel van wie wij zijn. Deze lange ziekenhuisperiode behoort tot mijn leven, ook al kan ik haar niet opnieuw voor mijn ogen halen. Ze herinnert mij eraan hoe kwetsbaar een begin kan zijn. En hoeveel liefde en zorg soms nodig zijn voordat een kind sterk genoeg is om zijn eigen herinneringen te beginnen maken.

HOOFDSTUK 4

De cité waar ik leerde samenleven

Mijn vroegste herinneringen brengen mij terug naar de mijnwerkerswijk Lindeman in Heusden-Zolder. Wanneer ik vandaag mijn ogen sluit, zie ik geen straten of huizen. Ik zie mensen. Ik hoor het gelach van kinderen. Ik ruik de geur van versgebakken brood. Ik hoor moeders die van de ene voordeur naar de andere naar elkaar roepen. Ik zie de mijnwerkers die, uitgeput na een lange dag diep onder de grond, langzaam naar huis terugkeren. Voor ons, kinderen, was de mijnwerkerswijk de hele wereld. We hadden geen computers. Geen mobiele telefoons. Geen internet. Onze grootste rijkdom was de straat. Urenlang speelden we buiten. Eén voetbal was genoeg om ons een hele namiddag gelukkig te maken. Iedereen kende iedereen. Als een kind iets had uitgespookt, wist zijn moeder het vaak al voordat hij de voordeur had bereikt. Toen vonden we dat soms vervelend. Vandaag begrijp ik hoeveel veiligheid ons dat gaf.

We groeiden niet alleen op binnen ons eigen gezin. We groeiden op als deel van een echte gemeenschap. Mijn vader werkte in de steenkoolmijn. Zoals duizenden andere Italiaanse vaders stond hij iedere ochtend vóór zonsopgang op om af te dalen naar een wereld waar geen zonlicht bestond. Als kind stond ik daar nauwelijks bij stil. Voor mij was het gewoon het werk van mijn vader. Pas veel later

begreep ik werkelijk aan welke gevaren hij iedere dag werd blootgesteld. Hij sprak er zelden over. Zoals zoveel mannen van zijn generatie droeg hij zijn zorgen in stilte. Mijn moeder was het hart van ons gezin. Zij zorgde ervoor dat wij, ondanks onze bescheiden middelen, nooit het gevoel hadden iets tekort te komen. Van haar leerde ik dat waardigheid niets met rijkdom te maken heeft. Je kunt heel weinig bezitten en toch zoveel geven. Ik heb haar die waarheid elke dag van haar leven zien voorleven.

In onze straat woonden gezinnen uit verschillende streken van Italië. Iedereen sprak zijn eigen dialect. En toch begrepen we elkaar. Misschien omdat we allemaal dezelfde droom deelden. Onze kinderen een beter leven geven. Ik herinner mij nog altijd de geuren van de zondagochtend. De geur van koffie. Tomatensaus die langzaam op het vuur stond te pruttelen. Vers brood. Zelfs vandaag nog betekenen die geuren voor mij: thuis. De zondag was een bijzondere dag. We trokken onze mooiste kleren aan. Na de mis kwamen de families samen. Er werd gepraat. Er werd gelachen. Soms werd er zelfs gezongen. Niemand bezat veel. En toch voelde niemand zich arm. Als kinderen stelden we daar geen vragen bij. Gelukkig zijn leek gewoon vanzelfsprekend. Een van mijn mooiste herinneringen is die aan onze uitstapjes naar de cinema. Voor slechts enkele Belgische franken konden we verdwijnen in verhalen die ons ver buiten de wereld brachten die wij kenden.

De cité De Lindeman, het eerste thuis dat mij leerde wat samenleven betekende.

Daarna gingen we vaak frieten eten. Het waren eenvoudige momenten. Maar vandaag begrijp ik dat geluk zelden ingewikkeld is. Het was ook in die jaren dat ik misdienaar werd. Ik was nog maar een kleine jongen, maar de kerk vervulde mij met verwondering. Niet alleen door de plechtigheden. Maar ook door de stilte. De kaarsen. De wierook. En het gevoel dat er misschien iets bestond dat groter was dan wat onze ogen konden zien. Op die leeftijd begreep ik dat nog niet. Maar misschien werd er diep in mij toen al een klein zaadje geplant. Het zaadje van de vragen die mij mijn hele leven zouden blijven vergezellen. Wie zijn wij? Waarom zijn wij hier? Bestaat toeval werkelijk? Of schuilt er soms een diepere betekenis achter gebeurtenissen die wij pas vele jaren later ontdekken? Toen kende ik de

antwoorden niet. Misschien ken ik ze vandaag nog altijd niet.

Maar één ding weet ik wel. Mijn gevoel van verwondering ben ik nooit kwijtgeraakt. Wanneer ik terugdenk aan mijn jeugd, denk ik niet in de eerste plaats aan bescheiden omstandigheden. Ook niet aan de moeilijkheden. Zelfs niet aan de steenkoolmijnen. Ik denk aan menselijke warmte. Aan solidariteit. Aan mensen die werkelijk naar elkaar omkeken. Misschien is dat wel het grootste verschil tussen toen en nu. Vandaag bezitten we veel meer. Maar soms vraag ik mij af of we elkaar nog werkelijk kennen zoals vroeger. Onze mijnwerkerswijk was misschien klein. Maar ze was groot genoeg om mij enkele van de belangrijkste lessen van mijn leven te leren. Dat respect niet te koop is. Dat vriendschap geen prijs heeft. En dat een mens niet rijk wordt door wat hij bezit, maar door de mensen voor wie hij een plaats maakt in zijn hart. Die lessen hebben mij nooit meer verlaten.

Mijn moeder Guglielmina en mijn vader Antonio op de cité De Lindeman in Heusden-Zolder.

Op de cité leerden wij de waarde van geld zonder dat iemand daar een les over gaf. Voor vijf frank konden wij naar de cinema; voor drie frank kochten wij frieten. Zo'n avond voelde als rijkdom. Wij keken naar het doek, deelden wat wij hadden en liepen daarna door dezelfde straten naar huis. Niemand maakte foto's van die gewone uitstapjes.

Toch zie ik ze scherper voor mij dan veel plechtige gelegenheden van later.

Ons spel was niet altijd onschuldig. Op een dag raakte tijdens het ravotten een touw rond de nek van mijn broer Carmine. Wat een grap leek, werd in enkele seconden gevaarlijk. De schrik kwam pas toen ik begreep wat er had kunnen gebeuren. Ik vertel dit niet om mijn kinderjaren zwaarder te maken, maar omdat ook zo'n fout bij de echte jeugd hoort: wij waren vrij, soms onvoorzichtig, en wij moesten al doende leren waar spel ophield en verantwoordelijkheid begon.

Mijn vader Antonio met twee van zijn zonen op De Lindeman.

Ik was nieuwsgierig en ondernemend, maar zeker geen voorbeeldig kind dat altijd wist wat goed was. Ik kon koppig zijn, te ver gaan en pas achteraf begrijpen wat ik had aangericht. Misschien is juist daar mijn neiging ontstaan om na een fout niet weg te kijken. Schaamte helpt niemand vooruit; eerlijk erkennen wat gebeurde, kan wel het begin van verandering zijn.

HOOFDSTUK 5

Mijn eerste terugkeer naar Italië

In de zomer van 1953 keerde ik voor het eerst terug naar het land waar ik was geboren. Ik was vijf jaar oud. Bijna mijn hele bewuste leven had zich tot dan toe in België afgespeeld. Italië kende ik vooral uit de verhalen van mijn ouders. Uit de namen van familieleden. Uit de herinneringen die tijdens gesprekken rond onze tafel opnieuw tot leven kwamen. Maar nu zouden we werkelijk teruggaan. De reis gebeurde met een trein van Wasteels, zoals zoveel Italiaanse gezinnen uit België in die jaren naar hun geboortestreek terugkeerden. De trein zat overvol. Wij reisden met de hele familie. Iedereen had bagage bij zich. Eten voor onderweg. Drinken. En alles wat nodig was voor een reis die veel langer en zwaarder was dan de reizen die wij vandaag kennen. Vaak moesten mensen rechtstaan. Sommigen hadden zelfs een stoel meegebracht om onderweg toch even te kunnen zitten.

Onze familie in België in 1948, aan het begin van een nieuw leven.

Maar ondanks het ongemak heerste er een bijzondere sfeer. Er werd gepraat. Gelachen. Gezongen. En gekaart. Iedere wagon droeg dezelfde verwachting. Mensen keerden terug naar ouders die zij lang niet hadden gezien. Naar broers en zussen. Naar dorpen waarvan zij ieder straatje nog in hun hart droegen. Voor de volwassenen was het een terugkeer. Voor mij was het een ontdekking. Toen wij Loreto

Aprutino bereikten, ontmoette ik familieleden die mij kenden uit verhalen en foto's, maar die voor mij nog bijna vreemden waren. Tante Ida. Primo. En de familie van mijn moeder, verbonden met de boerderij waar haar vroegere leven nog tastbaar aanwezig was. Voor het eerst zag ik de wereld waaruit mijn ouders waren voortgekomen. De plaats waar zij als kinderen hadden geleefd. Waar zij hadden gewerkt. Waar zij hun eerste dromen hadden gehad. Als kind begreep ik de betekenis daarvan nog niet volledig.

Met mijn allerliefste tante Ida, de zus van mijn vader.

Ik wist alleen dat mensen blij waren ons te zien. Dat namen die ik thuis zo vaak had gehoord plotseling gezichten kregen. En dat Italië tegelijk vertrouwd en nieuw aanvoelde. Het was mijn geboorteland. Maar België was het land van mijn eerste herinneringen. Misschien begon ik tijdens die reis voor het eerst, zonder het te kunnen benoemen, te begrijpen dat een mens zich met meer dan één plaats verbonden kan voelen. Ik hoefde niet te kiezen tussen Italië en België. Beide landen zouden een deel van mij worden. Italië gaf mij mijn oorsprong. België gaf mij mijn leven. Die eerste terugkeer naar Loreto Aprutino was daarom veel meer dan een familiebezoek. Ze was mijn eerste ontmoeting met mijn eigen wortels. Wortels die ik niet zelf had geplant. Maar die mij mijn hele leven zouden blijven voeden.

Met de trein terug naar Italië, tijdens een reis georganiseerd door Wasteels.

HOOFDSTUK 6

Mijn vader en de wereld van de mijn

Wanneer mensen mij vragen van wie ik in mijn leven het meest heb geleerd, verwachten velen dat ik ondernemers, uitvinders of mensen noem die mijn professionele loopbaan hebben beïnvloed. Maar de waarheid is veel eenvoudiger. Mijn grootste leermeesters waren mijn vader en mijn moeder. Geen van beiden heeft ooit een boek geschreven. Geen van beiden heeft ooit belangrijke onderscheidingen ontvangen. Het waren eenvoudige mensen. En toch hebben zij mij alles geleerd wat werkelijk belangrijk is. Mijn vader, Antonio Rossi, was een man van weinig woorden. Hij behoorde tot een generatie mannen die hun gevoelens zelden met woorden uitdrukten. Hij stond vroeg op. Hij ging werken. Hij kwam uitgeput thuis. En de volgende ochtend begon alles opnieuw. Als kind leek dat voor mij de normaalste zaak van de wereld. Pas vele jaren later besepte ik dat hij iedere dag opnieuw zijn gezondheid op het spel zette.

Diep onder de grond. In de duisternis. Ver weg van het daglicht. Niet omdat hij van dat werk hield. Maar omdat hij geloofde dat zijn gezin een beter leven verdiende dan het leven dat hij zelf had gekend. Mijn vader had een droom. Niet voor zichzelf. Voor zijn kinderen. Hij zei vaak dat geen van zijn zonen ooit in de steenkoolmijnen zou moeten werken. Dat was zijn grootste overwinning. Niet wat hij

verdiende. Maar wat hij ons hoopte te besparen. Mijn moeder, Guglielmina, was heel anders. Waar mijn vader zijn gevoelens vaak verborgen hield, liet mijn moeder haar liefde zien in alles wat zij deed. In de maaltijden die zij voor ons bereidde. In de zorg waarmee zij onze kleren verzorgde. In de manier waarop zij ons troostte wanneer we verdriet hadden. Ze klaagde zelden. En toch had ze duizend redenen om dat wel te doen.

Ze had haar vaderland verlaten. Haar familie achtergelaten. Een dochter verloren. En ondanks alles bleef ze iedere dag opnieuw zorgen voor de mensen van wie ze hield. Pas toen ik zelf volwassen werd, begon ik werkelijk te begrijpen hoeveel kracht daarvoor nodig moet zijn geweest. Mijn ouders hebben mij nooit geleerd hoe ik rijk moest worden. Ze leerden mij hoe ik eerlijk en met waardigheid door het leven moest gaan. Ze hebben mij nooit verteld dat ik iemand belangrijk moest worden. Ze leerden mij dat ieder mens respect verdient. Rijk of arm. Bekend of onbekend. Hoogopgeleid of iemand die nauwelijks kon lezen of schrijven. Later in mijn leven, toen ik de gelegenheid kreeg om aan dezelfde tafel te zitten met bedrijfsleiders, industriëlen en succesvolle ondernemers, heb ik nooit het gevoel gehad dat zij meer waard waren dan de eenvoudige mijnwerker die mijn vader was geweest.

Mijn vader Antonio op De Lindeman.

Dat is een waarde die ik van thuis heb meegekregen. Waarschijnlijk is dat ook de reden waarom ik mij altijd op mijn gemak heb gevoeld, waar ik ook terechtkwam. In een buurtcafé. In een fabriek. In het kantoor van een bedrijfsleider. Of rond een tafel met mensen die ik pas had leren kennen. Ik heb altijd geprobeerd eerst de mens te zien. En pas daarna zijn beroep of positie. Vandaag vraag ik mij

soms af hoeveel van mijn ouders nog in mij voortleeft. Ik geloof dat het veel meer is dan ik vroeger besepte. Telkens wanneer ik iemand probeer te helpen. Telkens wanneer ik respect toon voor iemand die weinig bezit. Telkens wanneer ik ervoor kies te luisteren in plaats van zelf te spreken, herken ik iets van mijn vader. Iets van mijn moeder. Ze leven niet alleen voort op oude foto's. Ze leven voort in alles wat zij mij hebben meegegeven.

En misschien is dat wel de grootste erfenis die ouders hun kinderen kunnen nalaten. Geen geld. Geen bezittingen. Maar waarden. Waarden die van de ene generatie op de andere worden doorgegeven. Als er uit mijn jeugd slechts één gedachte voor altijd bij mij zou mogen blijven, dan zou het deze zijn: Mijn vader leerde mij hoe ik moest werken. Mijn moeder leerde mij hoe ik moest leven. Pas veel later besepte ik dat ik zonder hen beiden nooit de man zou zijn geworden die ik vandaag ben.

Mijn vader met mijn broer Carmine en mij.

Wanneer mensen terugdenken aan hun jeugd, herinneren ze zich vaak de grote gebeurtenissen. Een verjaardag. Een reis. Een feest. Bij mij is dat anders. De herinneringen die mij het meest zijn bijgebleven, zijn die aan de gewone dagen. Dagen waarop niets bijzonders gebeurde. En misschien is het juist daarom dat ze zo kostbaar zijn geworden. Ik zie mijn moeder nog altijd heel

vroeg in de ochtend opstaan. Buiten is het nog donker. In huis is alles stil. Alleen het zachte geluid van haar voetstappen doorbreekt de stilte. De koffie staat al te pruttelen voordat iemand anders wakker is. De heerlijke geur verspreidt zich langzaam door het hele huis. Zelfs vandaag is de geur van versgezette koffie genoeg om mij in één ogenblik meer dan zeventig jaar terug in de tijd te brengen. Mijn vader maakt zich klaar om naar de steenkoolmijn te vertrekken. Zijn werkkleren liggen al klaar.

Hij zegt weinig. Dat hoeft ook niet. Iedereen weet hoe zwaar zijn dag zal worden. Mijn moeder kijkt hem even aan. Geen lange woorden. Geen dramatisch afscheid. Alleen een blik. Een blik waarin alles al is gezegd. ‘Wees voorzichtig.’ Misschien werden die woorden nooit werkelijk uitgesproken. Maar ze waren er altijd. Elke ochtend opnieuw. Wanneer de voordeur achter mijn vader dichtvalt, wordt het weer stil in huis. Voor mijn moeder begint de dag echter pas. Het huis moet worden schoongemaakt. De was moet worden gedaan. Er moeten boodschappen worden gehaald. Het eten moet worden klaargemaakt. Er moet voor de kinderen worden gezorgd. In die tijd kende een moeder geen vrije dagen. Geen vaste uren. Geen vakantie. Haar gezin was het werk van haar hele leven. Wij kinderen gingen naar buiten zodra we konden. De straat was onze speeltuin. We verzonnen onze eigen avonturen. Een oude voetbal werd de finale van het wereldkampioenschap.

Het mijnlandschap dat het leven van zoveel gezinnen bepaalde.

Mijnwerkers ondergronds: hard werk, kameraadschap en moed.

Een stukje krijt veranderde het trottoir in een reusachtig speelbord. Een houten kist werd een middeleeuws kasteel.

Er was zo weinig nodig om ons gelukkig te maken. Wanneer de zon hoog aan de hemel stond, riep ergens een moeder haar kinderen naar huis. Enkele ogenblikken later klonk de stem van een andere moeder. Hun stemmen galmden door de hele buurt. Niemand vond het vreemd wanneer een buurvrouw een kind terechtwees dat niet eens het hare was. We droegen allemaal een beetje verantwoordelijkheid voor elkaar. Voor ons was dat de normaalste zaak van de wereld. Pas vandaag besef ik hoe bijzonder die manier van samenleven eigenlijk was. Wanneer de avond naderde, wachtte iedereen op hetzelfde moment. De vaders die thuiskwamen. Sommigen hadden nog sporen van zwart kolenstof op hun gezicht. Anderen zagen er doodmoe uit. Maar bijna allemaal hadden ze hetzelfde verlangen. Terugkeren naar hun gezin.

Ik zie mijn vader nog altijd door de voordeur binnenkomen. Het eerste wat hij deed, was zich zorgvuldig wassen. Alsof hij niet alleen het kolenstof van zijn huid wilde verwijderen, maar ook het gewicht van de voorbije dag. Daarna gingen we samen rond de tafel zitten. Er was geen luxe. Geen overvloed. Maar niemand stond met honger van tafel op. Tijdens het eten spraken we over eenvoudige dingen. Over school. Over de burens. Over onze familie in Italië. Soms lachten we. Soms waren we stil. Maar die stilte voelde nooit ongemakkelijk. We waren samen. En dat was genoeg.

*De ramp van Marcinelle werd een diepe wond in de Italiaanse
gemeenschap.*

*Rouw en verslagenheid na de mijnramp waarbij 262 mensen
omkwamen.*

Het is ook een eerbetoon aan al die mannen en vrouwen die hun leven hebben opgebouwd op hoop, moed en opoffering. Aan hen draag ik dit verhaal op. Op 8 augustus 1956 veranderde één ramp het leven van duizenden mijnwerkersgezinnen. In de mijn van Marcinelle, het Bois du Cazier, kwamen 262 mensen om het leven. Onder hen waren 136 Italianen. Ik was acht jaar oud. Marcinelle lag niet naast onze cité. Maar in de wereld van de mijnwerkers bestond afstand op zulke momenten nauwelijks. Iedere mijnwerker had onder de grond kunnen zijn. Iedere echtgenote had op nieuws kunnen wachten. Ieder kind had die avond zonder vader kunnen achterblijven. Ik herinner mij hoe de sfeer tussen de volwassenen veranderde. Er werd zachter gesproken. De vrouwen waren ongerust. Mensen zochten naar nieuws en bleven hopen, terwijl met ieder uur de wanhoop groeide. Wij kinderen begrepen niet alles wat er gebeurde.

Maar kinderen voelen veel meer dan volwassenen soms denken. Wij voelden de stilte. De spanning. De angst die niemand volledig onder woorden wilde brengen. Voor de Italiaanse gemeenschap in België was Marcinelle geen gebeurtenis uit een krant. Het voelde als een ramp binnen één grote familie. De slachtoffers kwamen uit verschillende landen. Ze droegen verschillende namen. Ze spraken verschillende talen. Maar onder de grond hadden ze hetzelfde zware werk gedaan. En boven de grond wachtten mensen op hen die van hen hielden. Mijn vader werkte zelf in de mijn van Zolder. Hij kende de gevaren. Hij wist dat

geen enkele mijnwerker 's morgens met volledige zekerheid kon zeggen dat hij 's avonds weer thuis zou zijn. Hij had altijd al gehoopt dat zijn zonen nooit onder de grond zouden hoeven te werken. Na Marcinelle werd die wens alleen maar sterker. Zijn kinderen moesten studeren. Zij moesten een ander leven krijgen.

Mijn vader met zijn fiets in de omgeving van de cité De Lindeman.

Niet omdat hij zich schaamde voor zijn beroep. Integendeel. Hij was trots op wat hij door zijn arbeid voor zijn gezin mogelijk maakte. Maar juist omdat hij wist welke prijs de mijn kon vragen, wilde hij ons die prijs besparen. Wanneer ik vandaag aan Marcinelle denk, zie ik niet alleen een getal. Ik denk aan 262 levens. Aan 262 families. Aan moeders, echtgenotes en kinderen voor wie de wereld op één dag voorgoed veranderde. De ramp behoort tot de geschiedenis van België en Italië. Maar ze behoort ook tot de geschiedenis van gezinnen zoals het onze. Ze maakte zichtbaar wat onze ouders iedere werkdag probeerden te verdringen: dat de mijn brood op tafel bracht,

Marcinelle bleef een waarschuwing voor iedere mijnwerkersfamilie: de mijn gaf brood, maar zij beloofde nooit dat alle mannen veilig naar huis zouden terugkeren.

HOOFDSTUK 7

Lidiola, het zusje dat bleef

Er zijn mensen die ons een heel leven lang vergezellen. En er zijn anderen die ons verlaten voordat we ooit de kans hebben gekregen hen te leren kennen. Toch kunnen ook zij voor altijd een plaats binnen een familie behouden. Zo was het met mijn kleine zusje, Lidiola. Ik heb haar nooit gezien. Ik heb haar stem nooit gehoord. Ik heb nooit met haar gespeeld. En toch heb ik altijd gevoeld dat zij een onzichtbare plaats in het hart van onze familie heeft behouden. Toen mijn vader naar België vertrok om in de steenkoolmijnen te werken, bleef mijn moeder achter in Loreto Aprutino. Zij moest voor haar jonge kinderen zorgen. Het was een tijd waarin het leven eenvoudig was, maar hard. Ons huis was bescheiden. Er was geen stromend water. Geen centrale verwarming. De open haard was onze keuken, onze warmtebron en het levende hart van het huis.

Rond dat vuur speelde ons gezinsleven zich af. Mijn vader kende de gevaren van de mijn. Mijn moeder kende de eenzaamheid van het achterblijven. Ze leefde met de hoop dat ons gezin op een dag weer samen zou zijn. Maar het leven had andere plannen. Toen kwam de dag die geen enkele ouder ooit zou mogen meemaken. De kleine Lidiola viel in de open haard. Ondanks alle pogingen om haar te redden, was het te laat. Mijn moeder verloor haar dochter. Mijn vader verloor haar eveneens, honderden kilometers

van huis. Hij kon niet eens onmiddellijk terugkeren om afscheid van haar te nemen. Wanneer ik mij vandaag dat moment probeer voor te stellen, voel ik vooral een overweldigende stilte. Hoeveel tranen moeten er zijn gevloeid? Hoeveel schuldgevoel moet mijn moeder in haar hart hebben meegedragen? Hoe machteloos moet mijn vader zich hebben gevoeld? Het zijn vragen waarop nooit een antwoord zal komen.

Misschien werd er daarom bij ons thuis ook zo weinig over Lidiola gesproken. Niet omdat ze vergeten was. Maar omdat het verdriet eenvoudigweg te diep was voor woorden. En toch heeft Lidiola onze familie nooit werkelijk verlaten. Sommige mensen blijven voortleven in de verhalen die we vertellen. Anderen in foto's. Zij leefde voort in een lege plaats. In een stoel die nooit bezet zou worden. In een naam die met oneindige tederheid werd uitgesproken. In de ogen van mijn moeder wanneer haar gedachten stilletjes afdwaalden naar een verre plaats. Ik heb mij vaak afgevraagd hoe ons gezin eruit zou hebben gezien als Lidiola was blijven leven. Zou ze met ons mee naar België zijn gekomen? Zou ze zelf kinderen hebben gekregen? Zou ik een zus hebben gehad met wie ik mijn leven had kunnen delen? Het zijn vragen waarop niemand ooit een antwoord zal kunnen geven.

Lidiola, mijn zusje dat ik nooit heb mogen leren kennen.

En toch zijn ze mijn hele leven bij mij gebleven. Misschien is dat ook een van de redenen waarom familie altijd zoveel voor mij heeft betekend. Omdat ik al heel vroeg leerde dat niets in het leven vanzelfsprekend is. De persoon die vandaag naast ons zit, kan morgen alleen nog in onze herinneringen bestaan. We denken vaak dat ons leven gevormd wordt door de mensen die aanwezig zijn. Maar

soms wordt het even diep gevormd door degenen die we verloren hebben. Voor mij zal Lidiola altijd mijn oudere zus blijven. Niet omdat we samen herinneringen hebben kunnen maken. Maar omdat zij deel uitmaakt van het verhaal waaruit ik ben voortgekomen. En misschien is dat uiteindelijk wel de diepste betekenis van de titel van dit boek: Mijn Leven - In naam van al mijn dierbaren. Niet alleen voor degenen die nog bij ons zijn. Maar ook voor degenen die ons veel te vroeg hebben verlaten en die, ondanks hun afwezigheid, voor altijd aanwezig blijven in ons hart.

HOOFDSTUK 8

Mijn moeder, de stilte waarin liefde woonde

Wanneer ik aan mijn moeder denk, is het niet haar stem die ik als eerste hoor. Het is haar aanwezigheid die ik voel. Sommige mensen vullen een kamer met hun woorden. Mijn moeder vulde een huis met warmte. Haar naam was Guglielmina Di Pasquale. Voor de buitenwereld was zij gewoon een Italiaanse vrouw. Voor ons was zij het hart van ons gezin. Ze zocht nooit de aandacht. Ze verlangde nooit naar lof of bewondering. Haar grootste wens was eenvoudigweg haar kinderen gelukkig te zien. Mijn moeder heeft geen gemakkelijk leven gehad. Ze verloor haar dochter, Lidiola. Ze zag haar man naar België vertrekken om in de steenkoolmijnen te werken. En later verliet ook zij haar geboorteland om haar gezin weer samen te brengen. Wanneer ik daar vandaag aan terugdenk, vraag ik mij vaak af waar zij die buitengewone moed vandaan haalde. Want ze klaagde bijna nooit.

Misschien vond ze dat een moeder sterk moest zijn. Misschien wilde ze niet dat haar kinderen haar verdriet zagen. Of misschien was liefde voor haar eenvoudigweg iets wat je leefde. Niet iets waarover je sprak. Ik herinner mij haar handen. Altijd bezig. Brood kneden. Groenten snijden. Kleren herstellen. Een knoop weer aannaaien. Een traan wegvegen. Die handen kenden nauwelijks rust. Als kind

merk je zulke dingen niet op. Je denkt gewoon dat moeders er altijd zullen zijn. Pas wanneer we ouder worden, beginnen we te begrijpen hoeveel liefde verborgen zit in die kleine, alledaagse gebaren. Mijn moeder had geen dure geschenken nodig. Geen verre reizen. Geen luxe. Haar grootste geluk was haar kinderen samen thuis te zien. Wanneer de hele familie rond dezelfde tafel zat. Wanneer gelach het huis vulde. Wanneer iedereen genoeg had. Dat was haar rijkdom. En ik geloof dat die manier van naar het leven kijken een deel van mij is geworden.

Later in mijn leven heb ik veel gereisd. Ik heb duizenden mensen ontmoet. Ik heb aan tafel gezeten met succesvolle ondernemers en zakenmensen. Maar nooit heb ik mij rijker gevoeld dan wanneer ik aan de keukentafel van mijn moeder zat. Daar leerde ik dat geluk niet afhangt van wat er op tafel staat. Het hangt af van wie er rond die tafel zit. Soms vraag ik mij af of ik haar wel genoeg heb bedankt. Waarschijnlijk niet. Kinderen denken altijd dat hun ouders er voor altijd zullen zijn. Pas wanneer ze er niet meer zijn, begrijpen we werkelijk hoeveel ze ons hebben gegeven. Mijn moeder hield geen lange toespraken voor mij. Ze legde mij nooit uit hoe ik mijn leven moest leiden. Ze liet het mij zien. Door haar geduld. Door haar eenvoud. Door haar trouw. Door haar liefde. En misschien is dat de reden waarom ik haar vandaag nog altijd zo dicht bij mij voel.

Ons gezin rond mijn moeder Guglielmina.

Mijn ouders, Guglielmina en Antonio, samen.

Niet omdat ik haar iedere dag zie. Maar omdat ik iedere dag opnieuw iets van haar terugvind. In een gebaar. In een

herinnering. In de manier waarop ik naar andere mensen kijk. Als iemand mij zou vragen wie de belangrijkste vrouw in mijn leven is geweest, zouden velen verwachten dat ik onmiddellijk antwoord: 'Mijn vrouw.' Maar dat zou niet eerlijk zijn tegenover mijn moeder. Want voordat ik leerde lief te hebben als echtgenoot, leerde ik eerst lief te hebben als zoon. En die eerste liefde dragen we de rest van ons leven met ons mee. Soms denk ik dat moeders nooit werkelijk sterven. Zolang hun kinderen blijven leven volgens de waarden die zij hun hebben meegegeven, blijven zij bij hen. Zo is het met mijn moeder. Ze leeft voort. In mij. En in alles wat ik, dankzij haar, in mijn leven heb mogen worden.

Naast haar eigen huishouden kookte, waste en streek mijn moeder ook voor ongehuwde mijnwerkers. Dat extra werk bracht wat geld binnen, maar het vroeg opnieuw uren van haar dag. Ik herinner mij niet dat zij daarover klaagde. De tafel werd groter wanneer iemand honger had; de wasmand werd zwaarder en toch ging zij verder. Haar zorgzaamheid was warm, maar niet week. Zij wist wat er nodig was en deed het.

Mijn ouders op hun vijftigste huwelijksverjaardag.

In sommige jaren brachten wij drie of vier maanden in vakantieccolonies door. Daar leerde ik mij tussen onbekenden te redden en begreep ik hoe diep het verlangen naar huis kan zitten.

HOOFDSTUK 9

Toen ik mijn eerste thuis moest verlaten

Sommige afscheidsmomenten duren maar enkele minuten. En toch dragen we hun betekenis de rest van ons leven met ons mee. Zo voelde het voor mij toen we mijn cité De Lindeman verlieten. Ik was ongeveer twaalf jaar oud. Voor veel volwassenen ben je dan nog maar een kind. Maar voor een jongen van twaalf jaar is dat al een hele wereld. Op die leeftijd beseft ik nog niet hoe diep een plaats een deel van jezelf kan worden. Ik wist alleen dat we gingen verhuizen. Mijn ouders hadden daar hun redenen voor. Mijn vader had jarenlang hard gewerkt. Het leven veranderde. Voor ons gezin begon een nieuw hoofdstuk. Maar als jonge jongen dacht ik daar allemaal niet aan. Ik dacht aan mijn vrienden. Aan de straat waar ik had leren fietsen. Aan de huizen waarvan ik iedere voordeur kende. Aan de vertrouwde stemmen die iedere avond door de buurt klonken.

En plotseling moest ik dat allemaal achterlaten. Ik herinner mij die laatste dagen nog goed. Je kijkt nog één keer naar de straat. Naar de bomen. Naar de kerk. Naar de huizen. Je zegt tegen jezelf dat je ieder detail voor altijd zult onthouden. En toch vervagen veel van die details met het verstrijken van de jaren. Wat overblijft, is het gevoel. We verhuisden naar Luik. Voor mijn ouders was het het begin

van een nieuw hoofdstuk. Voor mij voelde het alsof ik een deel van mezelf achterliet. Plotseling hoorde ik andere talen. Ik ontdekte andere gewoonten. Ik ontmoette nieuwe mensen. Ik moest opnieuw mijn plaats zien te vinden. Op De Lindeman kende iedereen mij. In Luik kende niemand mij, behalve mijn familie. Mijn vader bleef ondertussen in de mijn van Zolder werken.

Hij had nog schulden af te betalen die hij had gemaakt om zijn twee oudste zonen, Remo en Mario, op internaat te laten studeren aan een technische school in Seraing. Daarom bleef hij tijdens de week op De Lindeman. Elk weekend kwam hij naar huis, en iedere zondagavond vertrok hij opnieuw naar De Lindeman om de volgende dag weer in de mijn te gaan werken. Dat bleef hij doen tot 1963. Dat lijkt misschien iets kleins. Maar voor een jongen van twaalf voelt het alsof je opnieuw moet leren ademen. Ik ontdekte al snel dat niet iedereen een nieuwkomer met open armen ontving. Sommige kinderen maakten grapjes over mijn afkomst. Over mijn naam. En vooral over het feit dat ik nog geen Frans sprak. Daarom vroeg ik mijn ouders of ik ook op internaat mocht gaan, in de Ardennen. Ik wilde zo snel mogelijk Frans leren en mijn plaats vinden in die nieuwe wereld.

Soms lachte ik met de anderen mee. Maar diep vanbinnen deden sommige woorden pijn. Niet omdat kinderen van nature wreed zijn. Kinderen herhalen vaak wat ze thuis horen. Dat heb ik pas veel later begrepen. Toch heeft die periode mij iets geleerd wat mij de rest van mijn

leven is bijgebleven. Ik leerde hoe het voelt om anders te zijn. En misschien is dat de reden waarom ik er later in mijn leven altijd voor probeerde te zorgen dat niemand zich buitengesloten voelde. Tijdens mijn professionele leven ontmoette ik mensen uit veel verschillende landen. Die verschillen hebben mij nooit afgeschrikt. Integendeel. Ik heb mij altijd thuis gevoeld tussen verschillende talen en culturen. Misschien omdat mijn jeugd mij al had geleerd dat achter ieder accent een mens schuilgaat. Achter iedere onbekende naam staat een familie. Achter iedere immigrant schuilt een verhaal. Vandaag hoor ik soms over immigratie spreken alsof het alleen maar om cijfers gaat.

Voor mij zijn het geen cijfers. Het zijn gezichten. Het zijn moeders die afscheid nemen. Vaders die hun thuis verlaten. Kinderen die hun vrienden moeten achterlaten. Ik weet wat dat betekent. Omdat ik het zelf heb meegemaakt. Toch wil ik niet dat dit een hoofdstuk van verdriet wordt. Want ook Luik heeft mij veel gegeven. Nieuwe vrienden. Nieuwe ervaringen. Nieuwe kansen. En uiteindelijk is het daar dat een groot deel van mijn leven werkelijk begon. Mijn eerste werk. Mijn dromen. Mijn mislukkingen. Mijn overwinningen. Wanneer ik vandaag terugkijk, begrijp ik dat het leven ons soms vraagt iets los te laten voordat het ons iets nieuws kan geven. Ik moest mijn eerste thuis achterlaten om mijn tweede te kunnen vinden. Dat begreep ik toen niet. Vandaag begrijp ik het wel. En misschien is dat wel het mooiste geschenk dat herinneringen ons kunnen

geven. Pas vele jaren later laten ze ons begrijpen waarom bepaalde momenten in ons leven nodig waren.

Ikzelf als tienjarige op de cité De Lindeman.

De jongen die De Lindeman verliet, kon onmogelijk vermoeden welke weg nog voor hem lag. En toch zette hij die eerste stap. Niet omdat hij bijzonder moedig was. Maar omdat het leven hem zachtjes vooruitduwde. En soms is dat precies hoe een nieuw hoofdstuk begint. In 1960 verhuisden wij van mijn cité De Lindeman naar een woning in de omgeving van Luik. Ons nieuwe huis lag naast de spoorwegbedding die in de richting van het station Luik-Guillemins liep. Het station zelf lag enkele kilometers verderop. Voor mij was alles nog nieuw. De omgeving. De taal. De mensen. En kort na onze verhuizing werd ook het

land rondom ons onrustig. In de winter van 1960-1961 begonnen de grote stakingen tegen de Eenheidswet. Ik was twaalf jaar oud. Ik begreep nog niet wat er precies in die wet stond. Ik kende de politieke discussies niet. Maar ik zag wel wat er vlak bij ons huis gebeurde.

Belgische soldaten patrouilleerden dag en nacht langs de spoorlijn. Ze liepen met hun geweer in aanslag. Voor een jongen van twaalf was dat een indrukwekkend en beangstigend beeld. Tot dan toe kende ik soldaten vooral uit verhalen en films. Nu liepen ze vlak bij ons huis. Niet ergens in een ver land. Maar langs het spoor waar wij iedere dag op uitkeken. Overdag kon ik hun bewegingen volgen. Ook 's nachts bleef hun aanwezigheid voelbaar. De spoorlijn, die normaal gewoon deel uitmaakte van onze omgeving, kreeg plotseling een andere betekenis. Ze werd bewaakt. Alsof ieder ogenblik iets kon gebeuren. De staking legde grote delen van Wallonië stil. Voor veel arbeiders ging het om hun werk, hun inkomen en hun toekomst. Dat begreep ik pas later. Als kind zag ik vooral de gevolgen. De spanning tussen de mensen. De onzekerheid. En de gewapende soldaten die langs de rails bleven patrouilleren.

Ook binnen ons eigen gezin was zekerheid geen vanzelfsprekendheid. Mijn vader werkte nog altijd in de mijn van Zolder en verbleef tijdens de week op De Lindeman. Wij probeerden ondertussen in Luik een nieuw bestaan op te bouwen. De wereld waarin ik was terechtgekomen, verschilde sterk van de geborgen gemeenschap die ik had achtergelaten. Op mijn cité kende

iedereen elkaar. Hier zag ik hoe snel een samenleving verdeeld en onrustig kon worden. Misschien was dit een van de eerste keren dat ik besepte dat beslissingen van politici niet alleen in vergaderzalen blijven. Ze komen terecht in de straten. In de fabrieken. In de gezinnen. En zelfs langs de spoorlijn voor het huis van een twaalfjarige jongen. Ik wil van deze herinnering geen politieke les maken. Daarvoor was ik toen te jong en daarvoor zijn de gebeurtenissen te ingewikkeld. Ik vertel alleen wat ik zag. Soldaten.

Dag en nacht. Langs het spoor. Met hun geweer in aanslag. Een beeld dat mij na al die jaren nog altijd is bijgebleven. Niet omdat ik toen begreep wat de Eenheidswet betekende. Maar omdat ik voor het eerst zag hoe de grote geschiedenis plotseling vlak voor je eigen deur kan verschijnen.

HOOFDSTUK 10

Mijn broers - dezelfde wortels, eigen wegen

Mijn broers Remo, Mario, Carmine en Maurizio behoren tot de langste lijn in mijn leven. Wij kwamen uit hetzelfde gezin, droegen dezelfde Italiaanse wortels mee en groeiden op in België, maar ieder van ons vond een eigen weg. Zoals in iedere familie waren wij niet altijd gelijk in karakter of overtuiging. Toch bleef onder alles het besef bestaan dat wij bij elkaar hoorden.

Remo was acht jaar ouder dan ik en Mario vier jaar. Voor mij waren zij in mijn eerste jaren niet alleen broers, maar ook voorbeelden van een wereld die ik nog moest leren kennen. Later kwamen Carmine, geboren in 1950, en Maurizio, geboren in 1955. Zo groeide ons gezin verder rond mijn vader en moeder, ieder met zijn eigen plaats aan tafel en in het verhaal.

Mario herinner ik mij als een warme en gulle man, iemand met een goed hart. Zijn overlijden liet opnieuw een lege plaats in onze familie achter. Wanneer wij vandaag samenkomen, is hij niet zichtbaar aanwezig, maar zijn naam en zijn karakter leven voort in onze gesprekken.

Met de jaren leer je dat broederliefde niet betekent dat men altijd dezelfde mening deelt of voortdurend bij elkaar is. Zij zit ook in de kennis van een gezamenlijke oorsprong,

in herinneringen die niemand anders volledig begrijpt en in de zekerheid dat een deel van jouw jeugd in de ander bewaard blijft.

Wanneer wij terugkeren naar Loreto Aprutino, raken verleden en heden elkaar. De familiehuizen, de straten en de gezichten brengen ons terug naar de mensen die vóór ons kwamen. Op zo'n ogenblik zie ik niet alleen de mannen die wij geworden zijn, maar ook de jongens die ooit vanuit dezelfde familie aan hun leven begonnen.

Deze foto's krijgen daarom hun plaats in dit boek. Niet om te beweren dat alles altijd eenvoudig was, maar om te bewaren wat sterker bleek dan tijd en afstand: de band tussen broers en de dankbaarheid dat wij een deel van de weg samen mochten afleggen.

Wij droegen dezelfde familienaam en dezelfde eerste herinneringen, maar wij werden geen kopieën van elkaar. Remo, Mario, Carmine, Maurizio en ik kozen elk onze eigen weg. Binnen een groot gezin bestaan kameraadschap en botsingen naast elkaar. Wij konden elkaar plagen, van mening verschillen en daarna toch zonder veel woorden weer naast elkaar staan. Bloedverwantschap maakt een verhouding niet automatisch eenvoudig; zij geeft haar wel een geschiedenis die nergens anders opnieuw kan worden gemaakt.

Mario blijft in mijn herinnering een bijzonder warme en vrijgeveige man. Zijn overlijden bracht opnieuw een stilte in onze familie. Wanneer wij later samen in Loreto Aprutino

stonden, was het geluk echt, maar nooit volledig onschuldig: bij iedere foto weet je ook wie niet meer naast je kan komen staan. Toch koos ik voor dit boek geen plechtige groepsfoto in zwarte kostuums. Ik wil mijn broers bewaren zoals ik hen het liefst zie: buiten, in ons geboortedorp, dicht bij de grond waar onze familie begon.

DEEL 2

EEN LEVEN OPBOUWEN

*Liefde, vaderschap, werk, fouten en de drang om iets
nieuws te maken*

HOOFDSTUK 11

De jonge Renato kiest zijn eigen weg

Er komt een moment in het leven van ieder kind waarop de wereld plotseling veel groter wordt. Niet omdat de straten veranderd zijn. Maar omdat onze manier van kijken veranderd is. Voor mij was dat moment aangebroken. De rustige jaren in de mijncité lagen achter mij. Luik werd langzaam mijn nieuwe thuis. Ik was geen kleine jongen meer. Maar ik was ook nog geen man. Ik bevond mij tussen twee werelden. Zoals zoveel jongeren van mijn generatie wist ik dat mijn jeugd niet eeuwig zou duren. Binnenkort zou ik mijn eigen weg moeten vinden. Zelf mijn brood verdienen was in die tijd geen verre gedachte. Het hoorde gewoon bij het leven. Mijn ouders hadden hun hele leven hard gewerkt om ons kansen te geven die zij zelf nooit hadden gekregen. En juist daarom wilden zij ook het beste voor mijn toekomst. Mijn vader en mijn oudste broer hadden voor mij een studierichting gekozen: elektromechanica.

Hun keuze was begrijpelijk. Wij woonden in de streek van Luik, waar de metaalindustrie een belangrijke werkgever was. Zij waren ervan overtuigd dat een technische opleiding mij later de beste kansen zou geven om een goede en zekere baan te vinden. Voor hen betekende een diploma zekerheid. En na alles wat mijn ouders in hun leven hadden meegemaakt, was zekerheid geen klein

woord. Maar diep vanbinnen voelde ik dat mijn interesses ergens anders lagen. Ik wilde talen leren. Ik voelde mij aangetrokken tot handel. Tot mensen. Tot verkopen. Tot de wereld buiten de fabriekspoorten. Hoewel ik op school altijd bij de betere leerlingen behoorde, was ik voor die technische richting nooit werkelijk gemotiveerd. Ik kon de leerstof aan. Maar mijn hart lag er niet. Dat verschil werd met de jaren steeds duidelijker. Thuis leidde het regelmatig tot onenigheid. Mijn vader en mijn oudste broer zagen een veilige toekomst voor mij.

Ik zag een leven dat niet bij mij paste. Geen van ons bedoelde het slecht. We keken eenvoudig op een andere manier naar mijn toekomst. Maar als jonge man had ik nog niet de rust en de levenservaring om dat zo te begrijpen. De spanningen liepen steeds verder op. Tot ik uiteindelijk, amper drie maanden voordat ik mijn A2-diploma had kunnen behalen, impulsief besloot de school te verlaten. Het was geen zorgvuldig voorbereid besluit. Het was de beslissing van een jonge man die het gevoel had dat hij eindelijk zelf over zijn leven moest kunnen beslissen. Die keuze veroorzaakte veel spanningen binnen onze familie. Mijn vader begreep niet waarom ik zo dicht bij het einde alles opgaf. En vandaag, zoveel jaren later, kan ik zijn teleurstelling veel beter begrijpen dan toen. Hij had zijn hele leven gewerkt en offers gebracht zodat zijn kinderen konden studeren.

Voor hem moet mijn beslissing moeilijk te aanvaarden zijn geweest. Maar ook voor mij was het geen gemakkelijke

periode. Ik wist heel goed wat ik níét wilde. Alleen wist ik nog niet precies hoe ik moest bereiken wat ik wél wilde. Toch groeide er naast die onzekerheid iets anders in mij. Nieuwsgierigheid. Ik wilde de wereld ontdekken. Mensen ontmoeten. Talen spreken. Handel drijven. Begrijpen hoe bedrijven werkten. Hoe producten werden gemaakt en verkocht. Waarom sommige ondernemers slaagden en anderen niet. Zonder dat ik het zelf besepte, begon in die jaren de ondernemer in mij langzaam wakker te worden. Niet de ondernemer die ervan droomde rijk te worden. Maar degene die overal nieuwe mogelijkheden zag. Die geloofde dat bijna alles beter kon. Dat deel van mijn karakter zou mij mijn hele leven blijven vergezellen. Soms zou het mij naar grote successen leiden. Op andere momenten naar pijnlijke teleurstellingen.

Maar ik kon het niet veranderen. Ik heb altijd liever geprobeerd een nieuwe weg te openen dan eenvoudig een pad te volgen dat anderen al voor mij hadden uitgestippeld. Mijn ouders zouden dat karakter nog vaak in mij herkennen. Soms met trots. Soms ongetwijfeld ook met bezorgdheid. Want wie zijn eigen weg kiest, neemt ook het risico om verkeerd te lopen. En dat is mij in mijn leven meer dan eens overkomen. Maar iedere keer moest ik opnieuw leren. Vallen. Weer opstaan. En opnieuw beginnen. Misschien begon juist daar mijn echte volwassenwording. Niet op de dag dat ik de school verliet. Niet op de dag dat ik mijn eerste werk vond. Maar op het moment waarop ik begon te begrijpen dat zelf je weg kiezen ook betekent dat je

zelf de verantwoordelijkheid moet dragen voor de gevolgen. In die tijd had ik geen idee welke mensen ik later zou ontmoeten.

Ik wist niet dat koffie mijn eerste grote passie zou worden. Ik wist niet dat keramische tegels ooit de loop van mijn leven zouden veranderen. Ik wist niet dat Marco later mijn zakenpartner zou worden. Of dat het leven mij zowel buitengewone successen als diep verdriet zou brengen. Dat alles lag nog verborgen achter de horizon. Ik was gewoon een jonge man. Met ontelbare vragen. Ontelbare dromen. En een onwankelbaar vertrouwen in de toekomst. Misschien is dat wel de grootste rijkdom van de jeugd. Je weet niet wat het leven voor je in petto heeft. En juist daarom durf je te dromen. Wanneer ik vandaag terugdenk aan die jonge Renato, kan ik niet anders dan glimlachen. Hij wist nog zo weinig. Hij nam soms beslissingen die hij beter wat langer had kunnen overdenken. Maar hij bezat één eigenschap die onbetaalbaar was. Hij gaf nooit op voordat hij het tenminste had geprobeerd. Die eigenschap zou mijn hele leven mee bepalen. Ten goede. En soms ten kwade. Maar zonder haar zou ik nooit de man zijn geworden die ik vandaag ben.

HOOFDSTUK 12

Mijn eerste liefde

Er zijn mensen die voor altijd in ons leven blijven. En er zijn anderen die slechts enkele weken of maanden bij ons zijn. En toch blijven ook zij een leven lang in ons hart. Mijn eerste liefde was zo iemand. Ik was achttien jaar. Het was 1966. Nog jong, maar op een leeftijd waarop je langzaam de wereld van de volwassenen begint te ontdekken. Liefde was voor mij nog maar een woord waarvan ik de werkelijke betekenis moest leren kennen. En toen kwam zij in mijn leven. Haar naam was Michalizza. Ze was een jong meisje van Griekse afkomst. We ontmoetten elkaar in Schaarbeek, in Brussel. Zelfs vandaag verschijnt er vanzelf een glimlach op mijn gezicht wanneer ik aan haar terugdenk. Ze was een heel mooi meisje, maar wat mij vooral is bijgebleven, waren haar prachtige lange, donkere haren, die licht gekruld over haar schouders vielen.

Ik vond ze bijzonder mooi. Misschien is het daarom dat één herinnering aan haar mij na al die jaren nog zo helder voor de geest staat. We waren samen aan het dansen. Op de achtergrond klonk Adamo met *Une mèche de cheveux*. Een haarlok. Op dat moment was het gewoon een mooi liedje waarop wij samen dansten. Maar enkele ogenblikken later zou dat lied voor mij een betekenis krijgen die ik mijn hele leven zou blijven onthouden. Het was onze laatste dans. Ik wist dat ik moest vertrekken. En ook zij wist dat ons

afscheid gekomen was. Er waren geen grote woorden. Geen dramatische beloften. Alleen dat stille besef dat een mooi moment ten einde liep. Toen deed Michalizza iets wat ik nooit ben vergeten. Ze nam een schaar. Ze knipte een klein lokje van haar lange donkere haren af. Heel voorzichtig legde ze het in een enveloppe.

Op die enveloppe tekende ze een hartje. Daarna gaf ze de enveloppe aan mij. En voordat we afscheid namen, gaf ze mij een tedere kus op mijn wang. Ik was achttien jaar. Misschien kon ik toen nog niet volledig begrijpen waarom dat kleine gebaar mij zo diep raakte. Maar ik voelde dat het iets bijzonders was. Een klein stukje van haarzelf dat ze mij meegaf. Een herinnering aan wat wij samen hadden beleefd. Vanaf die dag zou Une mèche de cheveux voor mij nooit meer zomaar een liedje zijn. Telkens wanneer ik het later hoorde, bracht het mij even terug naar die laatste dans. Naar Michalizza. Naar haar lange donkere haren. Naar die enveloppe met het hartje. En naar die tedere kus op mijn wang. Dat is misschien wat een eerste liefde zo bijzonder maakt. Op die leeftijd voelt alles intenser. Een blik. Een glimlach.

Een paar woorden die je met elkaar deelt. En plotseling begint je hart sneller te kloppen. We hadden geen dure reizen nodig. Geen geschenken. Geen grote beloften. Gewoon samen zijn was genoeg om gelukkig te zijn. Langzaam ontdekte ik wat het betekende om wakker te worden met iemand in je gedachten. Om uit te kijken naar het moment waarop je haar weer zou zien. Om blij te

worden zodra haar gezicht verscheen. En om een leegte te voelen wanneer ze er niet was. Het was een jonge liefde. Een oprechte liefde. Een onschuldige liefde. Zoals alleen een eerste liefde kan zijn. Op die leeftijd denken we vaak dat zulke momenten voor altijd zullen blijven duren. Later leert het leven ons dat het soms een andere weg kiest. Onze wegen gingen uiteindelijk uiteen. Zonder boosheid. Zonder drama. Gewoon omdat het leven ieder van ons naar een andere toekomst leidde.

Toen begreep ik niet waarom sommige ontmoetingen zo kort moesten zijn. Vandaag kijk ik daar anders naar. Sommige mensen komen niet in ons leven om voor altijd te blijven. Ze komen in ons leven om ons te helpen groeien. Om ons iets over onszelf te leren. Michalizza leerde mij de schoonheid van een eerste liefde kennen. De tederheid van gevoelens die nog maar net begonnen open te bloeien. En ze leerde mij dat je dankbaar kunt zijn voor een mooi hoofdstuk in je leven, ook wanneer het niet voor altijd heeft geduurd. Ik kijk niet met verdriet of spijt terug op die tijd. Alleen met dankbaarheid. Want ieder mens die mijn pad heeft gekruist, heeft op de een of andere manier bijgedragen aan de man die ik uiteindelijk ben geworden. Later, toen ik Dorina ontmoette, was ik al een andere man. Volwassener. Bewuster van wie ik was. En beter voorbereid om samen met iemand een leven op te bouwen.

Wanneer ik vandaag Une mère de cheveux hoor, zie ik opnieuw de enveloppe met het hartje. Een eerste liefde

hoeft niet te blijven duren om voor altijd waar te zijn geweest.

HOOFDSTUK 13

Mijn handen en mijn eerste echte werk

Toen ik de school verliet, had ik geen groot plan voor mijn toekomst. Zoals zoveel jonge mannen van mijn generatie werd van mij verwacht dat ik ging werken. Niet omdat ik precies wist wat ik wilde worden. Maar omdat dat nu eenmaal de volgende stap in het leven was. Ik werd aangenomen om in een fabriek te gaan werken. Alles was geregeld. Ik hoefde alleen nog maar naar binnen te gaan en aan mijn eerste werkdag te beginnen. Maar toen ik bij de fabriekspoort aankwam, gebeurde er iets. Ik bleef staan. Ik keek naar die poort. Naar de mensen die naar binnen gingen. En diep in mij voelde ik iets wat ik op dat moment nauwelijks kon verklaren. Dit was niet mijn weg. Ik wist nog niet wat mijn weg dan wél zou zijn. Ik had geen ander werk dat op mij wachtte. Geen zekerheid.

Geen groot toekomstplan. Maar ik wist één ding. Ik wilde daar niet naar binnen. En dus draaide ik mij om. Ik heb nooit in die fabriek gewerkt. Vandaag lijkt dat misschien een klein moment. Maar wanneer ik terugkijk op mijn leven, zie ik hoe belangrijk die beslissing eigenlijk was. Voor het eerst koos ik niet de weg die voor mij klaar lag. Ik koos de onzekerheid van een weg die ik zelf nog moest ontdekken. Dat vroeg geen grote woorden. Alleen de moed om mij om te draaien en verder te zoeken. Mijn vader en

mijn oudste broer hadden voor mij een technische opleiding gekozen. Zij geloofden dat elektromechanica mij in de streek van Luik een zekere toekomst zou geven. Ik begreep hun redenering. Maar mijn hart lag bij talen, handel en het contact met mensen. Ik had geen diploma dat mij zekerheid gaf. Ik bezat alleen mijn nieuwsgierigheid, mijn werklust en mijn handen.

Die handen wilden begrijpen hoe dingen werkten. Ze wilden proberen, herstellen en verbeteren. Ze leerden door iets werkelijk vast te nemen. Niet uit theorie, maar uit de praktijk. Later heb ik vaak ervaren dat een mens niet alleen op school gevormd wordt. Ook het werk leert ons iets. Mensen leren ons iets. Fouten leren ons iets. En soms leert één beslissing ons meer dan een volledig schooljaar. Aan die fabriekspoort leerde ik naar mijn innerlijke stem te luisteren. Ik wist niet waarheen zij mij zou brengen. Ik wist alleen dat ik niet mocht doen alsof ik haar niet hoorde. Mijn handen hadden nog geen beroep gevonden. Maar ik had wel mijn eerste eigen keuze gemaakt. De weg die daarna volgde, zou mij eerst naar Rubens brengen. En vervolgens naar een wereld die mijn hele leven zou veranderen. De wereld van FAEMA en de espresso.

Mijn eerste echte stap in de wereld waarin ik later zou terechtkomen, begon bij een bedrijf dat Rubens heette. Rubens leverde materiaal en oplossingen voor grootkeukens. Restaurants. Hotels. Bedrijven. Scholen. Ziekenhuizen. Voor het eerst zag ik hoeveel techniek, planning en vakmanschap er schuilgaan achter iedere

professionele keuken. Daar leerde ik Benoit kennen. Hij werd voor mij meer dan een collega. Ik bewonderde zijn rust, zijn vakkennis en de ernst waarmee hij iedere opdracht uitvoerde. Van hem leerde ik dat goed werk begint met aandacht. Niet alleen aandacht voor een toestel. Ook voor de mens die ermee moet werken. In die jaren werden veel installaties van stadsgas naar aardgas omgebouwd. Dat was nauwkeurig en verantwoordelijk werk. Brander na brander moest worden aangepast en gecontroleerd. Een kleine fout kon grote gevolgen hebben. Ik leerde dus niet alleen met mijn handen te werken. Ik leerde vooruitdenken. Controleren. En verantwoordelijkheid dragen voor wat ik achterliet.

Sommige opdrachten vroegen bijna het onmogelijke. Ik herinner mij een werkperiode die op zondagavond rond zes uur begon en pas op woensdagmorgen omstreeks tien uur eindigde. Bijna achtenveertig uur waren we in de weer. De vermoeidheid was enorm. Maar de installatie moest klaar zijn en veilig functioneren. Wij gingen door. Het werk was zwaar voor mijn lichaam. Ik moest toestellen verplaatsen. Bukken. Heffen. Lange uren rechtstaan. Mijn rug begon mij steeds duidelijker te waarschuwen. Ik was jong en dacht dat pijn vanzelf wel weer zou verdwijnen. Maar zij bleef terugkomen. Achteraf gezien was dat de eerste keer dat mijn lichaam mij eraan herinnerde dat ook doorzettingsvermogen grenzen heeft. Toch gaf Rubens mij veel. Ik leerde luisteren naar klanten. Ik leerde zoeken naar

de werkelijke oorzaak van een probleem. En ik leerde dat dienstverlening veel verder gaat dan een toestel afleveren.

HOOFDSTUK 14

Bij FAEMA ontdekte ik de ziel van espresso

Bij FAEMA kreeg ik de kans om mijn technische nieuwsgierigheid te verbinden met mijn liefde voor mensen. Ik begon met het installeren en afstellen van professionele espressomachines en ontdekte al snel dat goede koffie niet alleen van een machine afhing. De maling, het water, de temperatuur en vooral de aandacht van de persoon achter de toog bepaalden samen het resultaat.

Die jaren leerden mij beter te kijken en te luisteren. Een probleem dat groot leek, kon soms met een kleine, nauwkeurige aanpassing worden opgelost. Ik leerde ook dat vertrouwen niet ontstaat door mooie woorden, maar doordat je aanwezig bent wanneer een klant je nodig heeft.

Later keerde ik nog een tijd naar FAEMA terug, ditmaal als verkoper. Die ervaring werd een belangrijke stap naar het ondernemerschap. Wat vooral bleef, was mijn respect voor vakmanschap en mijn overtuiging dat een product pas waarde krijgt wanneer het mensen werkelijk helpt.

HOOFDSTUK 15

Koffie met andere ogen bekeken

Na FAEMA werkte ik korte tijd bij Douwe Egberts. Daar leerde ik de koffiewereld vanuit een andere kant kennen en begon ik in mijn vrije tijd te experimenteren met vooraf gevulde papieren koffiefilters en een eenvoudig prototype. Mijn idee werd toen niet verder ontwikkeld, maar het bevestigde iets wat altijd in mij heeft gezeten: ik wilde niet alleen verkopen, ik wilde begrijpen hoe iets beter kon.

Later kwamen ook Mokafina en de espressomachines van Brasilia op mijn weg. Zij maakten deel uit van mijn professionele ontwikkeling, maar waren nooit het eigenlijke middelpunt van mijn leven. Belangrijker waren de mensen die ik ontmoette, de verantwoordelijkheid voor mijn gezin en de lessen die iedere nieuwe stap mij leerde.

Ik ontdekte dat ideeën moed vragen, maar ook realisme. Niet ieder experiment wordt een succes en niet iedere deur blijft open. Toch heeft geen enkele poging voor mij volledig haar waarde verloren: elke ervaring bracht mij dichterbij de ondernemer en de mens die ik later zou worden.

HOOFDSTUK 16

Dorina en het huis dat een thuis werd

Toen Dorina en ik in 1971 trouwden, begonnen wij niet met de zekerheid dat alles vanzelf goed zou komen. Wij waren jong, verliefd en bereid om samen een bestaan op te bouwen. Zij was lerares en zocht houvast, regelmaat en veiligheid. Ik was de man die overal mogelijkheden zag en vaak al aan een nieuw plan dacht voordat het vorige helemaal tot rust was gekomen. In het begin vulden die verschillen elkaar aan. Later botsten ze soms.

Ik wil Dorina niet mooier voorstellen dan een mens kan zijn, maar ook niet tekortdoen. Zij heeft niet iedere droom van mij begrepen of gesteund. Soms verlangde zij vooral naar rust terwijl ik opnieuw risico wilde nemen. Ik voelde dat weleens als een rem; zij beleefde mijn gedrevenheid wellicht als een bedreiging voor de zekerheid van ons gezin. Geen van beide gevoelens was onwaar. Wij keken vanuit een andere verantwoordelijkheid naar dezelfde toekomst.

Er zijn momenten in het leven die op het eerste gezicht heel gewoon lijken. Pas vele jaren later beseffen we dat juist op zo'n moment een nieuw hoofdstuk begon. Zo was het ook toen Dorina en ik de sleutel van onze eerste bungalow in onze handen hielden. Vandaag is het voor jongere generaties misschien moeilijk om helemaal te begrijpen wat dat voor ons betekende. Voor ons was het kopen van een

eigen huis helemaal niet vanzelfsprekend. We kwamen allebei uit eenvoudige gezinnen. Niemand had ons iets cadeau gedaan. Iedere frank die we konden sparen, was verdiend door hard te werken. Toen we voor het eerst samen, helemaal alleen, ons nieuwe huis binnenstapten, zeiden we weinig. We liepen langzaam van kamer naar kamer. We keken naar de nog kale muren. Naar de ramen zonder gordijnen. Naar de tuin waar nog niets groeide. En toch... Zagen we veel meer dan wat er voor onze ogen stond.

Met mijn beeldschone toekomstige vrouw Dorina in Italië, één jaar voordat wij trouwden.

We zagen onze toekomst. ‘Hier zullen we samen oud worden.’ ‘Hier zullen onze kinderen opgroeien.’ ‘Hier zullen we verjaardagen vieren.’ ‘Hier zullen onze vrienden altijd welkom zijn.’ Het huis was nog leeg. Maar onze dromen vulden iedere kamer al. We hadden geen dure meubels. Geen luxueuze keukens. Geen grote televisie. En dat alles kon

ons weinig schelen. Iedere stoel die we kochten, voelde als een kleine overwinning. Iedere kast. Iedere lamp. Iedere bloem en iedere plant die we in de tuin zetten. Alles wat we bezaten, droeg een verhaal met zich mee. Omdat we het zelf hadden verdiend door hard te werken en offers te brengen. Maar al snel werd die bungalow veel meer dan een verzameling muren, meubels en dromen. Hij werd een thuis. Een plaats waar ons gezinsleven werkelijk vorm kreeg.

Maar een thuis wordt niet alleen gevormd door de mensen die er wonen. Ook de mensen rondom ons werden een belangrijk deel van ons leven. We hadden het geluk geweldige burens te hebben. Onder hen waren Jules en Alphonsine. Wat begon als een gewone burensrelatie, groeide uit tot een vriendschap die de tijd zou doorstaan. Meer dan vijftig jaar later zijn we nog altijd bevriend. Wanneer ik daar vandaag bij stilsta, vind ik dat op zichzelf al iets heel bijzonders. Want door de jaren heen hebben we veel meer gedeeld dan alleen een straat of een buurt. We vierden samen feesten. Verjaardagen. We zaten samen rond de tafel. We lachten. Onze kinderen speelden samen en groeiden naast elkaar op. We gingen zelfs samen op vakantie. Naar Italië. Naar Frankrijk. Naar Engeland. Het waren geen spectaculaire reizen die indruk moesten maken op anderen. Het waren reizen van jonge gezinnen die samen van het leven genoten.

Dorina en ik in Italië, één jaar vóór ons huwelijk - jong, verliefd en vol dromen.

De kinderen speelden. Wij praatten. We aten samen. We ontdekten nieuwe plaatsen. En zonder dat we het toen beseften, waren we herinneringen aan het maken die meer dan een halve eeuw later nog altijd zouden bestaan. Misschien waren juist dat onze rijkste jaren. Niet omdat we veel bezaten. Maar omdat we zoveel met elkaar deelden.

Wanneer ik vandaag aan die bungalow terugdenk, zie ik daarom niet alleen het huis. Ik hoor de stemmen van de kinderen. Ik zie Marco en Michael. Ik zie Dorina. Ik zie Jules en Alphonsine. Ik zie vrienden rond de tafel. Verjaardagen. Feesten. Vakanties. Lange gesprekken. En al die gewone momenten waarvan je pas veel later begrijpt hoe buitengewoon kostbaar ze eigenlijk waren. Ik denk dat dit de reden is waarom zoveel mensen van mijn generatie zoveel respect hadden voor wat ze bezaten. Niet omdat ze gierig waren. Maar omdat ze begrepen welke inspanningen achter iedere aankoop schuilgingen.

En misschien nog belangrijker: Omdat we leerden dat de waarde van een huis uiteindelijk niet wordt bepaald door wat erin staat. Maar door wat erin wordt beleefd. Wanneer ik vandaag aan die jaren terugdenk, is het daarom niet de bungalow die ik als eerste zie. Ik zie Dorina. Ik zie onze kinderen. Ik zie twee jonge mensen die vol vertrouwen naar de toekomst keken. We spraken over onze kinderen. Over reizen die we ooit zouden maken. Over onze dromen. We geloofden werkelijk dat het leven met ieder voorbijgaand jaar mooier zou worden. En als ik daar vandaag op terugkijk... Was juist dat geloof ons geluk. We konden onmogelijk vermoeden welke onverwachte wendingen het leven nog voor ons in petto had. Dat er momenten zouden komen waarop we helemaal opnieuw moesten beginnen. Dat we tijden van immense vreugde zouden beleven. Maar ook momenten van diep verdriet.

Dorina, mijn eeuwige schooljuffrouw.

Gelukkig laat het leven ons niet vooraf zien wat de toekomst zal brengen. En misschien is dat wel een van zijn grootste zegeningen. Want als we in onze jeugd al zouden weten welke moeilijkheden ons later te wachten staan, zouden velen van ons de moed verliezen om verder te gaan. In plaats daarvan geeft het leven ons iets veel kostbaarders. Hoop. En hoop was de trouwste gast in onze eerste

bungalow. Zelfs vandaag, wanneer ik mijn ogen sluit, kan ik nog altijd het geluid horen van die sleutel die voor de allereerste keer in het slot draaide. Het duurde maar enkele seconden. En toch opende die sleutel de deur naar veel meer dan een huis. Naar de kinderjaren van onze zonen. Naar vriendschappen die een leven lang zouden duren. Naar verjaardagen en vakanties. Naar lachen rond de tafel. Naar gewone dagen die later kostbare herinneringen zouden worden.

Naar een leven dat we ons op dat moment alleen nog maar konden voorstellen. Soms vraag ik mij af of geluk niet veel eenvoudiger is dan we denken. Misschien begint geluk niet met grote rijkdom. Misschien begint het op de dag waarop twee mensen de moed vinden om elkaar aan te kijken en te zeggen: 'Dit... wordt ons thuis.' En misschien ontdek je pas vele jaren later wat dat kleine woord werkelijk betekende. Thuis was nooit alleen het huis. Thuis waren de mensen die er samen met ons een leven van maakten.

Jules en Alphonsine, al meer dan vijftig jaar onze dierbare vrienden.

Onze liefde bestond daarom niet alleen uit tedere foto's. Zij bestond ook uit misverstanden, teleurstellingen, verzoeningen en het dagelijkse werk van blijven. Dorina stond naast mij in goede jaren en in jaren waarin ons huis vol zorgen was. Na het verlies van Marco rouwden wij niet altijd op dezelfde manier. Ik wilde spreken, zoeken en schrijven; zij droeg veel in stilte. Ook daarin moesten wij

leren dat twee mensen van hetzelfde kind kunnen houden en toch verschillend met hetzelfde verdriet omgaan.

Wat ons verbindt, is niet het verhaal van een volmaakt huwelijk. Het is een gedeeld leven: onze zonen, de huizen waarin wij woonden, de rekeningen die betaald moesten worden, vrienden aan tafel, ruzies die gingen liggen, ziekten, reizen, verlies en de gewone ochtenden waarop wij toch weer samen opstonden. Die trouw is minder opvallend dan verliefdheid, maar na zoveel jaren misschien nog kostbaarder.

HOOFDSTUK 17

De eerste keer dat ik vader werd

Er zijn dagen waarop het leven beetje bij beetje verandert. En er zijn dagen waarop alles in één enkel ogenblik verandert. 10 oktober 1972 was zo'n dag. Maar om te begrijpen wat de geboorte van Marco voor Dorina en mij betekende, moet ik eigenlijk enkele maanden verder teruggaan. Voor Marco kwam, hadden we een kindje verloren. Dorina had een miskraam gehad. Het was een pijnlijke ervaring waarover in die tijd misschien minder werd gesproken dan vandaag. Je probeerde verder te gaan. Maar wat gebeurd was, bleef in je gedachten aanwezig. Na de miskraam had de dokter ons uitdrukkelijk aangeraden om minstens een jaar te wachten voordat we opnieuw aan een zwangerschap zouden denken. Het risico op verdere complicaties was volgens hem te groot. We namen die waarschuwing ernstig. We waren jong. We wilden heel graag kinderen. Maar de gezondheid van Dorina kwam op de eerste plaats.

Daarom hadden we helemaal niet verwacht dat er zo snel opnieuw een zwangerschap zou komen. En toch gebeurde het. Slechts enkele maanden na de miskraam bleek Dorina opnieuw zwanger te zijn. Van Marco. Normaal zou zo'n bericht alleen vreugde moeten brengen. Bij ons was het anders. Natuurlijk waren we blij. Maar die blijdschap werd onmiddellijk vergezeld door angst. De woorden van de

dokter zaten nog vers in ons geheugen. We hadden een jaar moeten wachten. Dat jaar was lang niet voorbij. Wat zou deze nieuwe zwangerschap betekenen voor Dorina? Zou haar gezondheid gevaar lopen? Zou het kindje gezond zijn? Zouden er opnieuw complicaties komen? Plotseling was iets waarnaar we zo verlangden tegelijk iets waarvoor we bang waren. We hoopten. Maar we twijfelden. We geloofden. Maar we waren ook bang. Achteraf gezien waren veel van die twijfels gelukkig onnodig. Maar op dat moment konden wij dat onmogelijk weten.

We konden niets anders doen dan voorzichtig verdergaan. Dag na dag. Week na week. En hopen dat alles goed zou komen. Daarbij kwam nog een andere onzekerheid. Onze financiële situatie was verre van gemakkelijk. Dorina werkte wel als lerares, maar ze was nog niet benoemd. Haar loon werd niet altijd regelmatig uitbetaald. Soms moesten we lang op haar geld wachten. Voor een jong echtpaar dat nog maar pas aan zijn leven samen was begonnen, zorgde dat regelmatig voor financiële moeilijkheden. We woonden toen in een appartement aan de kleine ring in Hasselt. We hadden geen grote financiële reserves. Iedere frank telde. Er waren rekeningen. De dagelijkse kosten. En nu kwam er een kindje bij. Toch herinner ik mij niet dat we ons ooit hebben afgevraagd of we Marco wilden. Die vraag bestond niet. Vanaf het moment dat we wisten dat hij onderweg was, was hij ons kind.

Onze bezorgdheid ging niet over zijn komst. Onze bezorgdheid was of Dorina en hij veilig door die

zwangerschap zouden komen. Maand na maand groeide niet alleen het kindje. Ook onze hoop groeide. Iedere week die zonder grote problemen voorbijging, bracht ons dichterbij het moment waarop we eindelijk zouden durven geloven dat alles goed zou komen. En toen kwam 10 oktober 1972. In het Virga Jesseziekenhuis in Hasselt werd onze zoon geboren. Marco. Toen ik hem voor de eerste keer zag, gebeurde er iets met mij wat ik nooit zal vergeten. Voor mij was zijn geboorte het grootste wonder dat ik tot dan toe in mijn leven had meegemaakt. Na al die maanden van onzekerheid. Na de miskraam. Na de waarschuwing van de dokter. Na al onze angst en twijfels. Lag hij daar. Gezond. Levend. Onze zoon. Ik vond hem de mooiste baby die ik ooit in mijn leven had gezien.

Natuurlijk zal iedere vader dat misschien over zijn eigen kind zeggen. Maar voor mij was het werkelijk zo. Ik keek naar hem en kon nauwelijks geloven dat dit kleine mensje ons kind was. Alle spanning die ik maandenlang in mij had gedragen, leek op dat ogenblik los te komen. Ik huilde. Niet enkele tranen. Ik heb uren gehuild. Van geluk. Van opluchting. Van dankbaarheid. Alles kwam eruit. Al die zorgen die achteraf gelukkig onnodig waren gebleken. Al die vragen waarop we geen antwoord hadden gehad. Al die nachten waarin we hadden gehoopt dat alles goed zou komen. Plotseling deden ze er niet meer toe. Marco was er. En hij was prachtig. Toen ik hem voor de eerste keer in mijn armen hield, durfde ik mij bijna niet te bewegen. Hij was zo klein. Zo kwetsbaar. Zo volmaakt in mijn ogen. Met zijn

kleine handje sloot hij zijn vingertjes rond één van mijn vingers.

Mijn twee kinderen Michael en Marco in hun tienerjaren.

Het was zo'n eenvoudig gebaar. En toch veranderde het mijn hele leven. Ik keek naar hem en dacht maar één ding: Dit is mijn zoon. Op dat moment begreep ik dat ik niet langer alleen verantwoordelijk was voor mezelf. Dorina en ik waren niet langer alleen man en vrouw. We waren vader en moeder geworden. Vanaf die dag zou een klein mensje op ons rekenen. Hij zou naar ons kijken. Van ons leren. Bij ons bescherming zoeken. En zonder dat hij het zelf wist, zou hij ons leren wat het werkelijk betekende om onvoorwaardelijk van iemand te houden. Dat besef maakte mij nederig. Ik wilde een goede vader zijn. Geen perfecte

vader. Die bestaat niet. Maar een vader die er altijd zou zijn. Een vader die zijn kinderen eerlijkheid zou leren. De waarde van je woord houden. Respect voor anderen. En de moed om nooit bang te zijn voor hard werken.

Ik wist dat ik fouten zou maken. Iedere ouder maakt fouten. Maar ik deed mezelf één belofte. Marco zou altijd weten dat hij geliefd was. Hij zou altijd weten dat hij, wat er ook gebeurde, op zijn vader kon rekenen. Ons appartement aan de kleine ring in Hasselt was niet groot. Onze financiële situatie was niet gemakkelijk. We hadden nog geen eigen huis. Geen zekerheid over wat de toekomst ons zou brengen. Maar toen we Marco mee naar huis namen, voelde ik mij rijker dan ik mij ooit tevoren had gevoeld. Niet door wat we bezaten. Maar door wie we bij ons hadden. We waren een gezin geworden. Wanneer ik vandaag, na zoveel jaren, terugkijk op die periode, begrijp ik misschien nog beter wat geluk werkelijk betekent. Geluk is niet altijd de afwezigheid van zorgen. Soms komt het juist nadat je lange tijd bang bent geweest.

En misschien ervaar je het daardoor nog intenser. Op 10 oktober 1972 hadden Dorina en ik geen groot huis. Geen financiële zekerheid. Geen idee hoe ons verdere leven eruit zou zien. Maar we hadden Marco. En op die dag was dat alles wat telde. In de jaren die volgden, zou hij uitgroeien tot een man met zijn eigen karakter, zijn eigen dromen en zijn bijzondere talenten. Het leven zou ons samen langs wegen voeren die we op die dag onmogelijk konden voorzien. Maar dat verhaal hoorde bij later. Ik wil 10 oktober 1972 bewaren

zoals die dag werkelijk was. Niet met wat ik vandaag weet. Maar met wat ik toen voelde. Pure vreugde. Een geluk zo groot dat ik het niet met woorden kon uitdrukken. Alleen met tranen. Wanneer ik terugkijk op alles wat ik in mijn leven heb mogen meemaken, blijft de eerste keer dat ik Marco zag een van de meest overweldigende momenten van mijn bestaan.

HOOFDSTUK 18

Met Michael was ons gezin compleet

Bijna vier jaar na de geboorte van Marco schonk het leven ons opnieuw een prachtig geschenk. Op 30 mei 1976 werd onze tweede zoon geboren. We noemden hem Michael. Het was een jaar dat veel mensen zich later zouden herinneren om de uitzonderlijke warmte. De zomer van 1976 zou een van de warmste van de eeuw worden. Maar voor Dorina en mij zou dat jaar om een heel andere reden voor altijd in ons geheugen gegrift blijven. De geboorte van Michael verliep allesbehalve gemakkelijk. Dorina kreeg een bijzonder zware bevalling die meer dan twaalf uur duurde. Uur na uur verstreek. En zoals iedere man die naast de vrouw staat van wie hij houdt, voelde ik opnieuw hoe machteloos je op zo'n moment kunt zijn. Je kunt niets overnemen. Je kunt de pijn niet wegnemen. Je kunt alleen aanwezig zijn. Wachten. Hopen. En verlangen naar het moment waarop iemand eindelijk zegt dat alles goed is afgelopen.

Maar de bevalling werd nog moeilijker doordat Michael omgedraaid lag. Hij kwam met zijn twee voetjes eerst ter wereld. Voor Dorina moet het een verschrikkelijk zware beproeving zijn geweest. Meer dan twaalf uur had zij gevochten om ons kind ter wereld te brengen. Ik kon alleen maar bewondering voelen voor haar kracht. En toen hij er eindelijk was... Michael. Ons tweede kind. Onze tweede

zoon. Opnieuw voelde ik die overweldigende emotie die mijn hart bijna vier jaar eerder had vervuld bij de geboorte van Marco. Maar deze keer zat er ook een enorme opluchting bij. Na al die uren van spanning was hij eindelijk geboren. En Dorina had die moeilijke bevalling doorstaan. Wanneer je zoiets meemaakt, besef je opnieuw hoe broos het leven kan zijn. Het ene ogenblik wacht je vol angst en onzekerheid. Het volgende ogenblik ligt daar een nieuw mensje. Je eigen kind.

Dorina en ik op onze huwelijksdag in 1971 - het begin van een leven dat wij samen zouden opbouwen.

Samen aan tafel - een eenvoudig moment dat voor mij veel betekent.

En plotseling lijkt al het andere onbelangrijk. Toen ik Michael voor het eerst zag, gingen mijn gedachten ook naar Marco. Hij was zelf nog maar een kleine jongen van drie jaar. Maar vanaf dat moment was hij niet langer enig kind. Hij was grote broer geworden. Zelfs vandaag moet ik nog glimlachen wanneer ik aan die tijd terugdenk. Ik vroeg me af of Marco werkelijk begreep wat er was gebeurd. Waarschijnlijk niet helemaal. Maar ik zag zijn nieuwsgierigheid wanneer hij voorzichtig naar zijn kleine broertje keek. Vanaf die dag begon er voor ons gezin een nieuw hoofdstuk. Ons huis kwam nog meer tot leven. Overal lag speelgoed. Er werd gelachen. Soms waren er tranen. En zoals in ieder gezin waren er ook bij ons kleine ruzietjes. Maar bovenal... Er was leven. Een huis vol leven. Dorina en ik deden wat duizenden jonge ouders iedere dag proberen te doen.

We wilden onze kinderen alles geven wat binnen onze mogelijkheden lag. Geen luxe. Maar liefde. Geen overvloed. Maar de warmte en geborgenheid van een hecht gezin. We wilden hun leren respect te hebben voor anderen. Eerlijk te zijn. Hun woord te houden. En nooit te vergeten waar hun familie vandaan kwam. Ook taal maakte deel uit van die bijzondere wereld waarin onze kinderen opgroeiden. Omdat Dorina Franse les gaf, spraken wij thuis vooral Frans. Buiten ons huis was het Nederlands de taal van ons dagelijkse leven. En wanneer ik terugkwam op mijn cité De Lindeman, hoorde en sprak ik nog vaak het Italiaans waarmee ik zelf was opgegroeid. Drie talen. Maar ook drie

werelden die deel uitmaakten van wie wij waren. Onze Italiaanse afkomst bleef altijd aanwezig. In onze gewoonten. In onze herinneringen. En vooral in onze verhalen. Verhalen over Loreto Aprutino. Over onze ouders en grootouders.

Een teder moment met Dorina, de vrouw die al die jaren naast mij is blijven staan.

Dorina en ik met onze zoon Marco.

Over de Abruzzzen. Over mijn cité De Lindeman. Over de steenkoolmijnen. En over de offers die onze ouders hadden gebracht om hun kinderen een betere toekomst te geven. Ik vond het belangrijk dat Marco en Michael begrepen dat hun leven deel uitmaakte van een verhaal dat lang vóór hun geboorte was begonnen. Ik wilde dat ze wisten wat hun grootouders hadden moeten achterlaten en hoeveel ze hadden opgeofferd, zodat hun kinderen en kleinkinderen in België kansen zouden krijgen die voor henzelf nooit vanzelfsprekend waren geweest. Dat was de erfenis die ik hun wilde meegeven. Niet als een last. Maar als iets kostbaars. Iets om te bewaren. En misschien ooit zelf door te geven. Wanneer ik vandaag terugkijk, zie ik twee jongens die heel verschillend van elkaar waren. Ieder met zijn eigen karakter. Zijn eigen talenten. Zijn eigen dromen. Een vader leert al snel dat hij zijn kinderen niet met elkaar moet vergelijken.

Ieder kind is uniek. Marco toonde al van jongs af aan een grote nieuwsgierigheid. Hij stelde vragen. Hij wilde begrijpen hoe dingen werkten. Michael had zijn eigen karakter en zijn eigen kwaliteiten. En juist die verschillen maakten hen tot wie ze waren. Het mooiste was dat zij samen opgroeiden. Ze speelden samen. Ze lachten samen. En ja... Af en toe haalden ze samen ook wat kattenkwaad uit. Precies zoals een jeugd hoort te zijn. Ons gezin was nu compleet. Wanneer ik na een lange werkdag thuiskwam en de stemmen van mijn kinderen hoorde, leken de zorgen van die dag vanzelf naar de achtergrond te verdwijnen. Op

zulke momenten begon ik werkelijk te begrijpen waar echte rijkdom te vinden is. Niet op een bankrekening. Maar rond de keukentafel. In de glimlach van een kind. In de hand van de persoon van wie je houdt. In de stille geborgenheid van een huis waarin iedereen zich veilig voelt.

Een jeugdportret van Marco.

Dat was het geluk dat wij toen beleefden. Een eenvoudig geluk. Maar misschien is juist dat eenvoudige geluk wel een

van de kostbaarste geschenken die een mens in zijn leven kan ontvangen. Toen had ik nog geen idee welke wegen het leven later voor Marco en Michael zou uitstippelen. Dat hoefde ik toen ook niet te weten. Op dat moment waren zij gewoon onze twee jongens. Onze kinderen. En na die moeilijke uren waarin Michael ter wereld was gekomen, voelde ik vooral dankbaarheid. Dankbaarheid voor Dorina. Voor haar kracht. Voor Marco. Voor Michael. Voor ons gezin. Ik wist maar één ding. Ik zou alles doen wat binnen mijn mogelijkheden lag om mijn kinderen de kansen te geven die mijn ouders en ik zelf nooit hadden gekregen.

HOOFDSTUK 19

DOROMA - toen een droom een naam kreeg

DOROMA was de eerste onderneming waaraan ik een naam gaf die rechtstreeks uit mijn gezin voortkwam: DO voor Dorina, RO voor Renato en MA voor Marco. De wolvin in het logo verwees naar mijn Italiaanse afkomst. Het merk droeg zo iets van onze familie en van mijn verlangen om zelfstandig iets op te bouwen.

DOROMA groeide klant voor klant door hard werken, persoonlijke service en vertrouwen. Tegelijk opende zich een nieuwe weg naar Italiaanse keramiek en design, waardoor mijn aandacht en middelen steeds meer verdeeld raakten tussen DOROMA en ITALIA IN.

FAEMA en DOROMA — twee namen die mijn liefde voor koffie en mijn weg als ondernemer hebben gevormd.

Toen ik de dagelijkse leiding aan iemand anders toevertrouwde, verloor ik het zicht op wat er werkelijk gebeurde. Er werden keuzes gemaakt die DOROMA verzwakten, maar de eindverantwoordelijkheid bleef bij mij. Ik had beter moeten toezien en eerder moeten ingrijpen. Het einde deed pijn en leerde mij dat vertrouwen nooit mag betekenen dat je je eigen verantwoordelijkheid uit handen geeft.

HOOFDSTUK 20

Italia In en mijn eerste reis naar Sassuolo

Terwijl DOROMA langzaam zijn eerste klanten vond, was er bijna gelijktijdig een tweede deur in mijn leven opengegaan. Een deur die niet naar koffie of espressomachines leidde. Maar naar keramische tegels en Italiaans design. Nadat ik vele jaren in de koffiewereld had doorgebracht, was ik ervan overtuigd geweest dat mijn toekomst altijd met die sector verbonden zou blijven. Ik kende de producten. Ik kende de technieken. Ik kende de klanten. Het was een wereld waarin ik mij volledig thuis voelde. En toch begon ik, zonder dat ik het toen kon vermoeden, aan een heel andere weg. Zoals zo vaak in mijn leven begon het niet met een groot plan. Het begon met een gesprek binnen de familie. Mijn neef Leonardo verbleef een tijd bij ons. Hij was een ervaren vloerder en kende het vak door en door. De hele familie, ook mijn broers en ik, hielp hem om in Luik zijn eigen activiteiten op te starten.

In het begin werkte hij als vloerder. Hij wist hoe tegels geplaatst moesten worden. Hij kende de materialen. En hij begreep wat klanten van een vakman verwachtten. Maar Leonardo was ondernemend. Hij wilde niet alleen tegels plaatsen. Hij begon verder te kijken, legde contacten met Italiaanse tegelfabrikanten en groeide uiteindelijk uit tot importeur van Italiaanse keramische tegels. Voor mij was

die wereld op dat moment nog vrijwel onbekend. Ik had mijn ervaring opgebouwd in koffie. In machines. In verkoop. Van keramische tegels wist ik nog maar weinig. Leonardo vertelde mij steeds meer over zijn activiteiten en over de exclusieve Italiaanse producten die hij invoerde. Zijn bedrijf bevond zich in Luik en richtte zich voornamelijk op een Franstalig publiek. Maar hij zag ook mogelijkheden in Limburg en in de rest van Vlaanderen.

Op een dag vroeg hij mij: ‘Waarom open jij in Limburg geen winkel waar je mijn exclusieve producten aan het Vlaamse publiek kunt aanbieden?’ Die vraag bleef door mijn hoofd spelen. Ik kende de tegelwereld nog onvoldoende. Maar ik kende Vlaanderen. Ik sprak Nederlands. Ik kende de mentaliteit van de mensen. En ik had ervaring met verkopen en met het benaderen van klanten. Misschien kon ik wat ik in de koffiewereld had geleerd ook in deze nieuwe sector gebruiken. Het product was volledig anders. Maar het verlangen van klanten naar kwaliteit en goede begeleiding bleef hetzelfde. Geleidelijk begon het idee vorm te krijgen. In 1977 werd ITALIA IN geboren. Onder de naam ITALIA IN stond ook het woord: BELGIUM. Die toevoeging was bewust gekozen. De bedoeling van mijn onderneming was ruimer dan alleen het verkopen van keramische tegels. ITALIA IN - BELGIUM moest uitdrukken wat ik wilde bereiken: Italiaans design naar België brengen.

Keramische tegels vormden een belangrijk onderdeel van het aanbod. Maar ik wilde mij daar niet toe beperken. Ik bood ook moderne Italiaanse designbadkamermeubelen

aan. Producten waarin vormgeving, gebruiksgemak en Italiaans vakmanschap samenkwamen. ITALIA IN werd zo een onderneming waarmee ik verschillende Italiaanse designproducten aan het Vlaamse publiek wilde voorstellen. Producten die op dat moment nog niet overal in België te vinden waren. Daarmee zette ik mijn eerste echte stappen in de wereld van keramiek en interieurdesign. DOROMA bleef ondertussen bestaan. Gedurende enkele jaren combineerde ik beide activiteiten. Koffie en Italiaans design. Twee totaal verschillende productwerelden. Twee verschillende soorten klanten. En voor mij twee manieren om na de onzekerheid rond FAEMA opnieuw een inkomen voor mijn gezin op te bouwen. De samenwerking met Leonardo duurde niet lang. We merkten dat onze ideeën over de verdere ontwikkeling van de onderneming niet helemaal dezelfde waren. Leonardo's kracht lag in zijn ervaring als vakman en in de producten en werkmethoden die hij goed kende.

Ik keek steeds meer naar nieuwe ontwikkelingen. Ik zag hoe smaken veranderden. Ik merkte dat klanten belangstelling kregen voor nieuwe kleuren, moderne ontwerpen en andere manieren om hun woning in te richten. Ik wilde die veranderingen volgen. Meer nog: ik wilde proberen erop vooruit te lopen. Dat betekende niet dat de ene visie beter was dan de andere. We keken eenvoudigweg op een verschillende manier naar de toekomst. Ik bleef veel respect houden voor Leonardo's ervaring. Dankzij hem had ik de deur naar deze nieuwe

wereld gevonden. Maar ik begreep dat ik mijn eigen richting moest kiezen. Vanaf 1978 bouwde ik ITALIA IN daarom volledig zelfstandig en onafhankelijk van Leonardo verder uit. Ik begon contacten te leggen met andere Belgische importeurs en groothandelaars. Daardoor kreeg ik toegang tot een ruimer aanbod en kon ik mijn klanten meer keuze bieden. Tegelijkertijd begon ik voorzichtig zelf producten rechtstreeks uit Italië te importeren.

Toen ik besloot ITALIA IN zelfstandig verder uit te bouwen, waren catalogussen en stalen voor mij niet voldoende. Ik wilde weten waar de producten vandaan kwamen. Ik wilde de fabrieken zien. De mensen ontmoeten. En begrijpen hoe keramische tegels werkelijk werden gemaakt. Zo reisde ik voor het eerst naar Sassuolo. Er zijn plaatsen die je bezoekt. En dan zijn er plaatsen waar je vanaf het eerste ogenblik het gevoel hebt dat je er thuishoort. Precies dat gevoel had ik in Sassuolo. Tot dan toe kende ik Italië vooral door de herinneringen aan mijn jeugd. Loreto Aprutino. Mijn grootouders. De zomers die ik bij mijn familie had doorgebracht, vol eenvoud, genegenheid en warmte. Maar Noord-Italië was een heel andere wereld. Toen ik de streek rond Modena en Sassuolo binnenreed, zag ik overal hoge fabrieksschoorstenen. Vrachtwagens reden voortdurend af en aan. Lange goederentreinen stonden op de spoorlijnen.

In en rond de magazijnen lagen enorme voorraden keramische tegels klaar om naar alle uithoeken van Europa te worden vervoerd. Ik begreep onmiddellijk dat ik in het

kloppende hart van de keramische industrie was aangekomen. Het eerste wat mij opviel, was de energie. Iedereen leek precies te weten wat hij moest doen. Machines draaiden zonder ophouden. Heftrucks reden voortdurend door de enorme magazijnen. Gesprekken waren kort en doelgericht. Beslissingen werden genomen zonder eindeloze vergaderingen. Er heerste een sfeer van vertrouwen. Maar ook van discipline. Voor iemand zoals ik, die uit de koffiewereld kwam, was dat bijzonder fascinerend. Tijdens mijn eerste bezoek aan een fabriek kreeg ik een veiligheidshelm. Ik trok een beschermende stofjas aan en volgde de fabrieksdirecteur langs de productielijnen. Ik hoorde het diepe gedreun van de enorme persen. Ik voelde de hitte die uit de gigantische ovens kwam. En ik zag hoe klei, water en mineralen stap voor stap veranderden in een afgewerkt keramisch product.

Het leek bijna magie. Maar het was geen magie. Het was kennis. Vakmanschap. Ervaring. En passie. Ik bleef vragen stellen. Waarom werden juist deze grondstoffen gebruikt? Waarom waren zulke hoge baktemperaturen nodig? Waarom kreeg de ene tegel een mat oppervlak en de andere een glanzende afwerking? Welke invloed had het bakproces op de sterkte? En hoe zorgde men ervoor dat duizenden tegels dezelfde afmetingen en kleuren behielden? De ingenieurs glimlachten. Misschien dachten ze dat ik een veel te nieuwsgierige Belg was. Maar tegelijkertijd voelde ik dat ze mijn belangstelling waardeerden. Ik stelde die vragen niet om hun kennis op de proef te stellen. Ik stelde ze omdat

ik werkelijk wilde begrijpen wat ik aan mijn klanten zou aanbieden. Tijdens de middag aten we samen. Geen snelle maaltijd achter een bureau. Maar aan één tafel, waar directeurs, vertegenwoordigers, technici en fabrieksarbeiders naast elkaar zaten. Er werd gelachen.

Er werd gepraat. Over keramiek. Over voetbal. Over politiek. Over familie. Ook dat raakte mij. Ondanks de omvang van de fabrieken en de snelheid waarmee er werd gewerkt, bleven menselijke relaties belangrijk. Misschien voelde ik mij daarom zo snel thuis. Ik hoorde opnieuw de taal waarmee ik was opgegroeid. Ik at gerechten die mij aan de keuken van mijn moeder deden denken. Ik herkende de vertrouwde gebaren. De levendige gesprekken. De trots waarmee mensen over hun werk vertelden. Op zulke ogenblikken beseftte ik opnieuw dat, hoewel ik al zoveel jaren in België woonde, een deel van mijn hart altijd diep Italiaans was gebleven.

Maar dat was niet de enige oorzaak van wat er misging. Ook mijn eigen aandacht was verschoven. Ik had veel meer tijd en geld in ITALIA IN geïnvesteerd. Ik was niet meer voldoende aanwezig bij de klanten die DOROMA groot hadden helpen worden. Dat moet ik eerlijk erkennen. Zoals DOROMA ooit klant voor klant was gegroeid, verloor het nu ook klant voor klant zijn kracht. Tegen de tijd dat ik volledig begreep wat er gebeurde, was al veel verloren gegaan. DOROMA stierf langzaam uit. Dat deed pijn. DOROMA was voor mij nooit zomaar een handelsnaam geweest. In die naam leefden Dorina, onze familienaam Rossi en Marco. Het

merk droeg ons gezin, onze dromen en een belangrijk deel van mijn leven in zich. Ik had het vanaf niets opgebouwd. Iedere klant persoonlijk bezocht. Iedere eerste bestelling als een overwinning beleefd. En nu zag ik verdwijnen wat ooit met zoveel hoop was begonnen.

Het zou gemakkelijk zijn alle schuld bij iemand anders te leggen. Maar dat wil ik niet doen. Uiteindelijk was DOROMA mijn onderneming. Ik had zelf besloten mijn tijd en mijn middelen steeds meer aan ITALIA IN te besteden. Ik had zelf de dagelijkse leiding van DOROMA aan iemand anders toevertrouwd. Ik had onvoldoende toezicht gehouden. En ik had te laat begrepen hoe sterk de onderneming verbonden was met mijn persoonlijke aanwezigheid. Daarom bleef de eindverantwoordelijkheid bij mij. Niet omdat mijn vertrouwen niet was beschaamd. Dat was het wel. Maar omdat een ondernemer verantwoordelijk blijft voor wat hij heeft opgebouwd, ook wanneer hij werkzaamheden aan iemand anders overdraagt. Dat was geen gemakkelijke waarheid. Maar het was wel mijn waarheid. Ik leerde eruit dat vertrouwen noodzakelijk is. Zonder vertrouwen kun je niets samen opbouwen. Maar vertrouwen alleen is niet voldoende. Een onderneming die rond persoonlijk contact is gegroeid, kan dat contact niet verliezen zonder dat de klanten het verschil voelen.

En wie zijn aandacht over verschillende activiteiten verdeelt, moet blijven controleren of geen van beide langzaam uit zijn handen glipt. Misschien hoort ook dat bij ondernemen. Niet alleen trots zijn op wat goed is gegaan.

Maar eveneens de moed hebben verantwoordelijkheid te dragen voor wat verloren is gegaan. Wanneer ik terugdenk aan die eerste reis naar Sassuolo, zie ik daarom niet alleen fabrieken, machines en eindeloze rijen keramische tegels. Ik zie een nieuwe horizon. Maar ik zie ook wat ik achter mij begon te laten. Het ene hoofdstuk van mijn beroepsleven ging langzaam dicht, terwijl het andere zich steeds verder voor mij opende. In Sassuolo ontdekte ik een wereld waarin mijn Italiaanse afkomst en mijn Belgische ervaring elkaar konden aanvullen. In Italië vond ik de producten, het vakmanschap en de passie. In België kende ik de markt en de mensen aan wie ik die producten kon voorstellen.

Op dat moment kon ik onmogelijk weten waarheen die combinatie mij zou leiden. Tijdens die eerste terugreis naar België voelde ik echter één ding heel duidelijk. Ik had in Sassuolo niet alleen nieuwe producten ontdekt. Ik had een bestemming gevonden die jarenlang richting zou geven aan mijn leven.

HOOFDSTUK 21

1981 - het jaar waarin wij ons huis verloren

In 1981 kwam ik op een punt waarop mijn ondernemingszin niet langer alleen vrijheid betekende. De rekeningen haalden mij in. Er liep een lening van ongeveer twee miljoen Belgische frank en er stond nog ongeveer vierhonderdduizend frank btw open. Voor een jong gezin waren dat geen cijfers op papier; zij zaten mee aan tafel en hielden mij 's nachts wakker.

Het is verleidelijk om een crisis achteraf uitsluitend toe te schrijven aan slechte omstandigheden of aan mensen die hun beloften niet hielden. Ook ik heb teleurstellingen gekend. Maar ik had zelf keuzes gemaakt. Ik had mijn aandacht verdeeld, te gemakkelijk vertrouwd en te lang geloofd dat ik een probleem met nog meer inzet kon oplossen. Optimisme is een kracht zolang het de werkelijkheid niet vervangt. In 1981 moest ik erkennen dat mijn enthousiasme sneller was gegaan dan mijn voorzichtigheid.

Om een faillissement te vermijden verkochten wij ons huis. Dat was veel meer dan een financiële ingreep. Dorina en ik hadden iedere kamer met dromen gevuld; daar waren onze kinderen thuis. De dag waarop een huis dat van jou was opnieuw bezit van iemand anders wordt, voel je hoe kwetsbaar zekerheid is. Ik schaamde mij. Niet omdat

werken en mislukken oneervol is, maar omdat mijn beslissingen ook de mensen raakten die op mij rekenden.

Toch wilde ik niet verdwijnen achter mijn schaamte. Ik zocht gesprekken, maakte afspraken en probeerde iedere schuld correct af te handelen. Een faillissement kon worden vermeden, maar daarmee was de pijn niet weg. Wij moesten kleiner leven en opnieuw beginnen. Sommige mensen namen afstand. Anderen staken onverwacht een hand uit. In zulke jaren leer je niet alleen iets over geld; je ontdekt ook wie je zelf bent wanneer niemand nog onder de indruk is van je plannen.

Ik heb uit die periode geen heldenverhaal willen maken. Ik stond niet iedere ochtend onbevreesd op. Er waren dagen waarop ik twijfelde, slecht sliep en mij afvroeg of mijn gezin beter af zou zijn geweest met een man die minder risico nam. Maar de volgende stap moest toch worden gezet. Ik belde een klant, bezocht een leverancier en zocht opnieuw naar werk dat ik eerlijk kon uitvoeren.

De crisis nam mij een huis en veel zelfvertrouwen af, maar zij liet één overtuiging achter: opnieuw beginnen is geen groot gebaar. Het is een reeks kleine handelingen terwijl je nog bang bent. Later, toen Marco door zijn eigen donkere periode ging, dacht ik te snel dat dezelfde wilskracht ook hem zou kunnen redden. Ik begreep toen nog onvoldoende dat een financiële crisis en een psychiatrische ziekte niet met elkaar te vergelijken zijn. Dat

inzicht kwam te laat en is een van de pijnlijkste lessen van mijn leven.

HOOFDSTUK 22

Medardo Maseroli, de man die in mij geloofde

Al snel gingen onze gesprekken veel verder dan keramische tegels alleen. We spraken over ondernemen. Over verantwoordelijkheid. Over familie. Over vertrouwen. Op een dag zei hij iets wat ik nooit meer ben vergeten: ‘Je kunt een bestelling verliezen, maar verlies nooit je geloofwaardigheid.’ Die woorden zijn voor altijd in mijn hart gegrift gebleven. Want uiteindelijk is geloofwaardigheid misschien wel het grootste kapitaal van een ondernemer. Al het andere kan verdwijnen. Een onderneming. Een contract. Een fabriek. Maar zolang mensen vertrouwen blijven hebben in jouw woord, kun je altijd opnieuw beginnen. Medardo zag dat ik bereid was te werken zonder naar de uren te kijken. Hij wist dat ik er niet voor terugschrok duizenden kilometers af te leggen voor een klant. Hij begreep dat het voor mij niet voldoende was alleen maar een product te verkopen. Ik wilde begrijpen. Ik wilde verbeteren. Ik wilde samen met anderen iets opbouwen.

Langzaam ontstond er tussen ons een band van wederzijds respect. Voor mij was zijn vertrouwen veel meer waard dan welk contract ook. Want wanneer iemand met zoveel ervaring in je gelooft, geeft hij je ook de moed om verder te gaan dan je zelf ooit voor mogelijk had gehouden.

Medardo gaf mij niet alleen kansen. Hij gaf mij verantwoordelijkheid. En verantwoordelijkheid is misschien wel een van de grootste geschenken die de ene mens aan de andere kan geven. Want het betekent dat iemand werkelijk gelooft dat je in staat bent die verantwoordelijkheid te dragen. Op een belangrijk ogenblik in mijn leven ging hij zelfs nog verder. Hij steunde mij met honderdduizend Belgische frank. Dat was in die tijd een aanzienlijk bedrag. Maar wat mij het diepst raakte, was niet alleen het geld. Het was het vertrouwen dat erachter schuilging. Hij geloofde in mij. Hij geloofde in mijn plannen.

En hij was bereid dat geloof om te zetten in een daad. Die steun gaf mij niet alleen financiële ademruimte. Ze gaf mij vooral nieuwe moed. Ik voelde dat ik niet alleen stond. Dat iemand met kennis en ervaring mogelijkheden in mij zag die ik op dat moment misschien zelf nog niet volledig kon overzien.

Precies daarin lag de kracht van onze samenwerking. Medardo was bovendien veel meer dan een zakenman. Hij was ook een heel bekende beeldhouwer. In zijn kunst kwam een andere kant van zijn persoonlijkheid naar voren. De gevoelige man. De kunstenaar die niet alleen naar de uiterlijke vorm keek, maar ook naar wat er diep in een mens leefde. Hij werkte met steen, maar wist daarin gevoelens zichtbaar te maken. Rust. Vreugde. Verdriet. Hoop. Misschien kon hij mensen daarom zo goed begrijpen. Een beeldhouwer kijkt immers niet alleen naar wat er aan de buitenkant zichtbaar is. Hij probeert te ontdekken wat er

vanbinnen verborgen ligt. Na zijn overlijden wachtte mij een bijzonder en ontroerend gebaar. Volgens zijn laatste wens mocht ik als eerste een kunstwerk uit zijn verzameling kiezen. Zijn vrouw Rita en zijn kinderen Yvan en Igor respecteerden die wens en gaven mij de gelegenheid zelf een werk uit te zoeken.

Dat raakte mij diep. Het betekende dat Medardo vóór zijn overlijden aan mij had gedacht. Uit al zijn kunstwerken koos ik een beeld dat mij onmiddellijk raakte. Het was vervaardigd uit wit Carrara-marmer en stelde de Madonna voor. Het kunstwerk had twee verschillende zijden. Wanneer ik het marmeren beeld draaide, zag ik aan de ene kant een Madonna die rust, vrede en geluk uitstraalde. Aan de andere kant verscheen een heel ander gezicht. Dat van een witte vrouw die triest en verdrietig keek. Het was hetzelfde kunstwerk. Dezelfde steen. En toch vertelde iedere kant een totaal ander verhaal. Van alle werken die ik had kunnen kiezen, voelde ik dat juist dit beeld bij mij hoorde. Het toonde de twee kanten van het leven. Vreugde en verdriet. Hoop en pijn. Rust en onrust. Licht en duisternis. Het ene kan niet altijd zonder het andere bestaan. Zoals ieder mensenleven bestaat ook het mijne uit lichte en donkere dagen.

De Madonna in wit Carrara-marmer, vervaardigd door Medardo Maseroli en na zijn overlijden aan mij toevertrouwd.

Uit vertrouwen dat werd beloond. En vertrouwen dat soms werd beschaamd. Uit projecten die slaagden. En dromen die verloren gingen. Misschien raakte het kunstwerk mij daarom zo diep. Het weerspiegelde iets van mijn eigen leven. De man die altijd vooruit wilde. Maar ook de man die zijn zorgen en verdriet vaak diep in zichzelf

droeg. Het beeld was voor mij veel meer dan een kunstwerk. Medardo had het eigenhandig uit het witte Carrara-marmer gehouwen. Zijn handen hadden de steen gevormd. Zijn gedachten en gevoelens leefden erin voort. Dat ik volgens zijn laatste wens als eerste een kunstwerk mocht uitkiezen, beschouw ik als een van de meest persoonlijke en kostbare blijken van onze vriendschap. Wanneer ik naar het beeld kijk, denk ik aan Medardo. Aan de kansen die hij mij heeft gegeven. Aan alles wat wij samen hebben opgebouwd. Aan zijn geloof in mij. Maar ook aan het verdriet dat iemand achterlaat wanneer hij voorgoed uit ons leven verdwijnt.

In de jaren die volgden, wanneer ik voor moeilijke beslissingen stond, dacht ik vaak terug aan mijn gesprekken met hem. Niet omdat hij op alles een antwoord had. Maar omdat hij mij had geleerd de juiste vragen te stellen. En soms is de juiste vraag veel meer waard dan een snel antwoord. Pas toen hij er niet meer was, besepte ik werkelijk hoe diep hij mijn leven had beïnvloed. Sommige mensen laten gebouwen achter. Anderen laten succesvolle ondernemingen na. Medardo liet iets achter dat voor mij veel waardevoller was. Herinneringen. Zijn vertrouwen. En een kunstwerk waarin zijn handen, zijn ziel en zijn vriendschap voor altijd aanwezig zullen blijven. Ik herinner mij een man die bereid was mensen vertrouwen te schenken, soms nog voordat zij zichzelf volledig hadden kunnen bewijzen. Een man die anderen beoordeelde op hun karakter. Niet alleen op wat ze konden bereiken. Zelfs

vandaag, wanneer ik zijn naam uitspreek, voel ik nog altijd dezelfde diepe dankbaarheid.

Niet alleen omdat hij mij hielp professioneel te groeien. Maar omdat hij iets bevestigde waarin ik zelf altijd had geloofd. Zaken beginnen altijd bij mensen. En een oprechte handdruk kan soms veel meer waard zijn dan een contract van honderd bladzijden. Daarom zal Medardo Maseroli altijd een heel bijzondere plaats in mijn hart blijven innemen. Niet alleen als zakenpartner. Maar ook als vriend. Als mentor. Als kunstenaar. En als de man die op een van de belangrijkste momenten van mijn leven tegen mij zei: ‘Ga verder. Ik geloof in jou.’ Soms is één enkele zin voldoende om de richting van een mensenleven te veranderen. Voor mij was Medardo die man.

HOOFDSTUK 23

Pastorelli en de mooiste jaren van mijn werk

In het najaar van 1986 nam mijn leven opnieuw een onverwachte wending. Dankzij Medardo Maseroli maakte ik kennis met Alberto Pastorelli en kreeg ik de kans om Ceramiche Pastorelli in de hele Benelux te vertegenwoordigen. Alberto was mede-eigenaar van de groep Ceramiche Pastorelli. De helft van de onderneming behoorde toe aan Alberto en zijn zus. De andere helft was in handen van hun drie neven. Het was dus een echt familiebedrijf, waarin traditie, vakmanschap en verantwoordelijkheid van generatie op generatie werden doorgegeven. De eerste keer dat ik hun collecties zag, begreep ik meteen dat het om veel meer ging dan gewone keramische tegels. Elke collectie had haar eigen karakter. Er werd bijzonder veel aandacht besteed aan de kleuren. Aan de oppervlakken. Aan de afwerking. Maar bovenal aan de kwaliteit. Opnieuw voelde ik mij als die jonge vertegenwoordiger die jaren eerder de wereld van de espresso had ontdekt.

Alleen was de geur van versgezette koffie nu vervangen door die van klei en glazuur, en door de warmte van de gloeiende ovens. Vanaf de eerste dag beloofde ik mezelf dat ik niet zomaar een vertegenwoordiger wilde zijn. Ik wilde een partner zijn. Voor de fabriek. Voor de importeurs. Voor

de architecten. Voor de tegelhandelaars en plaatsers. Ik wilde dat iedereen het gevoel had op mij te kunnen rekenen. Alberto gaf mij daarvoor alle vrijheid en verantwoordelijkheid. Hij vertrouwde mij de troeven van zijn onderneming toe. De kwaliteit van de producten. De naam Pastorelli. De relaties met de klanten. En de verdere ontwikkeling van het merk in de Benelux. Dat vertrouwen was voor mij van onschatbare waarde. Alberto had een geweldige persoonlijkheid. Ondanks zijn positie binnen een belangrijke keramische groep bleef hij een nederige en toegankelijke man. Hij luisterde. Hij toonde respect.

En hij begreep dat een goede samenwerking niet alleen op cijfers en contracten berust, maar vooral op wederzijds vertrouwen. Onze samenwerking werd in de hele keramische sector bijzonder hoog aangeschreven. Niet alleen in de Benelux. Ook bij veel Italiaanse concurrenten stond de manier waarop Alberto en ik samenwerkten bekend en werd ze gerespecteerd. Iedereen zag hoe wij elkaar aanvulden. Alberto kende de fabriek, de productie en de mogelijkheden van zijn collecties. Ik kende de Benelux, de klanten en de manier waarop Italiaanse producten daar het best konden worden voorgesteld. Samen vormden we een sterke eenheid. Dat betekende lange dagen. Heel lange dagen. Iedere ochtend vertrok ik vroeg van huis. Sommige dagen reed ik honderden kilometers. Van Antwerpen naar Luxemburg. Van Oostende naar Maastricht. Van Brussel tot in het noorden van Nederland. Wanneer de meeste mensen hun werkdag al hadden beëindigd, zat ik vaak nog

verslagen te schrijven of mijn afspraken voor de volgende dag voor te bereiden.

Toch heb ik die eindeloze kilometers nooit als een last beschouwd. Integendeel. Mijn auto was mijn tweede kantoor geworden. Daar dacht ik na. Daar ontstonden nieuwe ideeën. Daar bereidde ik mijn gesprekken met klanten voor. En soms reed ik urenlang in stilte, terwijl het landschap aan mij voorbijtrok en ik nadacht over de toekomst. Alberto kwam drie tot vier keer per jaar naar België. Samen bezochten we onze klanten in de Benelux. We luisterden naar hun ervaringen. We bespraken wat goed ging en wat beter kon. Maar zijn bezoeken waren ook belangrijke momenten om over de toekomst na te denken. We spraken over nieuwe collecties. Over kleuren en formaten. Over de veranderende smaak van de markt. En over projecten die we samen wilden ontwikkelen. Die ontmoetingen waren nooit louter zakelijke verplichtingen. Ze brachten ons dichter bij elkaar en versterkten het vertrouwen dat in de loop der jaren tussen ons was ontstaan.

Met Alberto Pastorelli, leermeester en vriend.

Een van de tegelpresentaties die ik voor winkels en toonzalen liet maken.

Het duurde niet lang voordat ik merkte dat veel showrooms de schoonheid van de Italiaanse keramische collecties onvoldoende tot hun recht lieten komen. Dozen stonden op elkaar gestapeld. Stalen lagen overal verspreid. Architecten moesten zich proberen voor te stellen hoe een vloer of wand eruit zou zien, zonder het eindresultaat werkelijk te kunnen zien. Ik vond dat bijzonder jammer. Een mooie tegel verdient een mooie presentatie. Daarom begon ik zelf nieuwe presentatiesystemen te ontwikkelen. Ik maakte grote houten panelen waarop volledige tegelcomposities zorgvuldig werden verlijmd en gevoegd. Het waren niet langer eenvoudige stalen. Het werden complete presentaties. Een architect kon de harmonie tussen de kleuren zien. Een handelaar kon zijn klanten tonen hoe het uiteindelijke resultaat er werkelijk zou kunnen uitzien. Vandaag lijkt dat misschien heel vanzelfsprekend. Maar in die tijd was het een vernieuwende manier om keramische producten te presenteren. Ik besteedde ontelbare uren aan het zoeken naar de beste composities.

Aan het kiezen van de juiste kleur van de voegen. Aan het perfectioneren van ieder detail in de afwerking. Ik wilde dat ieder paneel een verhaal vertelde. Wanneer ik later zo'n presentatie in een showroom zag staan, voelde ik dezelfde voldoening die een kunstenaar misschien voelt wanneer hij een voltooid werk voor zich ziet. Niet omdat mijn naam ergens vermeld stond. Maar omdat ik wist dat het mensen zou helpen een betere keuze te maken. Langzaam begonnen

ook andere Italiaanse fabrikanten belangstelling te tonen voor mijn manier van werken. Zij zagen hoe ik Pastorelli in de Benelux vertegenwoordigde. Ze merkten hoe ik producten presenteerde. Hoe ik relaties met klanten opbouwde. En hoe ik probeerde een merk niet alleen te verkopen, maar werkelijk een plaats op de markt te geven. Steeds meer fabrikanten wilden dat ik naast Pastorelli ook hun merk in de Benelux zou introduceren.

Dat was een groot compliment. Het betekende dat mijn werk niet onopgemerkt bleef. Toch bleef mijn samenwerking met Alberto en Pastorelli voor mij heel bijzonder. Het vertrouwen dat hij mij had geschonken, vormde de basis van een van de belangrijkste en succesvolste periodes van mijn beroepsleven. Ik verkocht niet alleen producten. Ik dacht actief mee over hun verdere ontwikkeling. Ik gaf door wat klanten mij vertelden. Ik rapporteerde welke kleuren steeds meer gevraagd werden. Welke formaten architecten verkozen. En welke technische aspecten volgens mij konden worden verbeterd. Ik voelde mij niet langer alleen een vertegenwoordiger. Ik was werkelijk een brug geworden tussen Italië en de Benelux. Aan de ene kant stonden de Italiaanse fabrieken, met hun vakmanschap, creativiteit en technische kennis. Aan de andere kant stonden de importeurs, architecten, handelaars en plaatsers in België, Nederland en Luxemburg. Mijn taak was die twee werelden met elkaar te verbinden.

Later werden ook grote, moderne tegelkasten voor de toonzalen gemaakt.

Van die complete presentaties zijn helaas maar weinig foto's bewaard gebleven.

Ik moest niet alleen de taal vertalen. Ik moest ook de mentaliteit, de verwachtingen en de behoeften van beide kanten begrijpen. Dat vertrouwen groeide jaar na jaar. En daarmee groeide ook mijn netwerk van menselijke relaties. Ik ontmoette ondernemers die vrienden voor het leven werden. Architecten die mij bleven bellen wanneer ze advies nodig hadden. Importeurs die mij niet langer alleen als leverancier zagen, maar als een echte partner. Voor mij was dat de grootste beloning. Niet alleen de verkoopcijfers. Maar vooral het vertrouwen. Alberto heeft, net als Medardo, in belangrijke mate bijgedragen aan het grote succes dat ik gedurende meer dan vijftien jaar heb mogen ervaren. Medardo had mij de deur naar Pastorelli getoond. Alberto gaf mij vervolgens het vertrouwen en de vrijheid om door die deur naar binnen te gaan en mijn eigen mogelijkheden volledig te ontplooien. Beiden hebben op hun eigen manier een onuitwisbare plaats in mijn beroepsleven gekregen.

Wanneer ik vandaag aan die jaren terugdenk, voel ik nog altijd dezelfde warmte in mijn hart. Het waren intense jaren. Jaren van hard werken. Duizenden en duizenden kilometers onderweg. Ontelbare ontmoetingen. Maar het waren ook jaren waarin ik iedere ochtend met enthousiasme opstond. Omdat ik voelde dat ik iets aan het opbouwen was dat betekenis had. Niet alleen voor mezelf. Maar samen met zoveel andere mensen. Ook vandaag zijn Alberto en ik nog altijd met elkaar in contact. De jaren zijn voorbijgegaan. Onze professionele levens zijn veranderd. Maar het respect en de bewondering die wij voor elkaar

voelen, zijn gebleven. Dat is misschien het mooiste bewijs dat onze samenwerking altijd op veel meer dan zakendoen heeft berust. Ze was gebouwd op vertrouwen. Op loyaliteit. En op een oprechte waardering voor elkaar als mens.

HOOFDSTUK 24

De vraag of het beter kon

De presentatiepanelen hadden mij laten zien hoeveel verschil een betere manier van presenteren kon maken. Maar hoe langer ik in de keramiekwereld werkte, hoe duidelijker ik besepte dat het probleem veel verder ging dan de manier waarop een tegel in een showroom werd getoond. Er ontbrak iets in de manier waarop onze hele sector werkte. De kwaliteit van de producten verbeterde jaar na jaar. Fabrieken investeerden in nieuwe technologieën. De tegelformaten werden groter. De ontwerpen werden verfijnder. En toch bleef de manier waarop al die producten en informatie bij de klant terechtkwamen bijna onveranderd. Architecten bladerden nog altijd door zware catalogussen. Handelaars sleepten grote presentatiepanelen van de ene showroom naar de andere. Importeurs werkten met stapels prijslijsten die voortdurend moesten worden aangepast. Offertes werden nog met de hand berekend. En bij de kleinste wijziging kon je vaak helemaal opnieuw beginnen. Ik keek daar met steeds meer nieuwsgierigheid naar.

Niet omdat die manier van werken verkeerd was. Maar omdat ik ervan overtuigd was dat het eenvoudiger en efficiënter moest kunnen. Eén vraag liet mij niet meer los: ‘Zou het niet mogelijk zijn om al die afzonderlijke stappen met elkaar te verbinden?’ Tijdens mijn lange autoritten

bleef ik erover nadenken. 's Avonds zat ik aan onze keukentafel en vulde ik blad na blad met schetsen. Ik tekende geen nieuwe tegels. Ik tekende een nieuwe manier van werken. Ik stelde mij een systeem voor waarmee een architect onmiddellijk zou kunnen zien hoe een afgewerkte ruimte eruit zou zien. Een systeem waarmee een handelaar niet langer urenlang berekeningen zou hoeven te maken. Een systeem waarin kleuren, formaten, prijzen en technische informatie allemaal met elkaar verbonden zouden zijn. Vandaag klinkt dat heel vanzelfsprekend. Maar in die tijd leek het bijna onmogelijk. Computers waren in veel ondernemingen nog lang niet vanzelfsprekend.

Een kant-en-klaar modulair mozaïekpaneel van PRONTO MOZAÏEK.

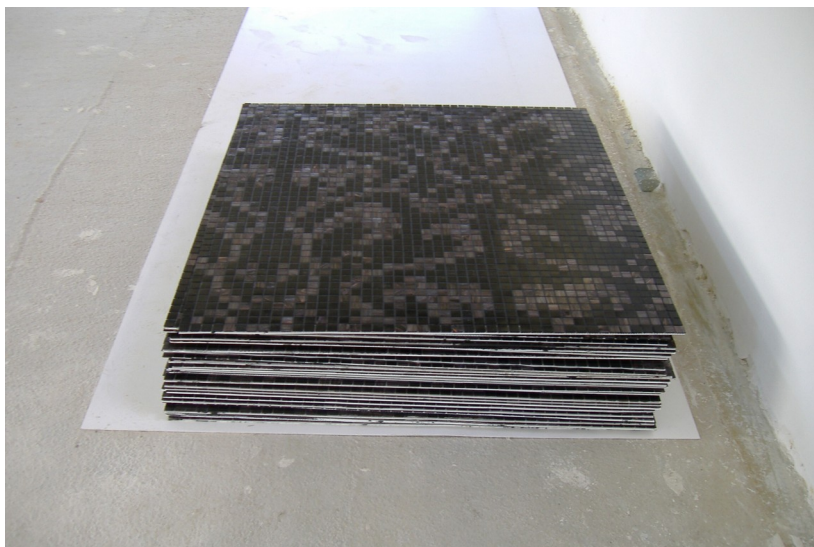
De flexibele opbouw van het mozaïekbehang van PRONTO MOZAÏEK.

Voor veel mensen waren het ingewikkelde en onbekende machines. Voor mij betekenden ze iets heel anders. Een

mogelijkheid. Niet omdat ik programmeur was. Dat was ik niet. Maar omdat ik aanvoelde dat technologie mensen kon helpen. Niet vervangen. Helpen. Langzaam begon ik steeds vaker met Marco over die ideeën te praten. Hij was nog jong. Maar ik zag toen al bij hem dezelfde nieuwsgierigheid die mij op zijn leeftijd had gedreven. Wanneer wij over de toekomst spraken, zag hij geen hindernissen. Hij zag mogelijkheden. Dat raakte mij diep. Soms zaten we urenlang samen aan de keukentafel. Tussen ons lag vaak niet meer dan een vel papier. Ik tekende hoe ik dacht dat zo'n systeem zou kunnen werken. Marco nam het idee vervolgens nog een stap verder. Hij stelde vragen waaraan ik zelf nog niet eens had gedacht. Langzaam begon er iets bijzonders te ontstaan. Niet alleen een idee.

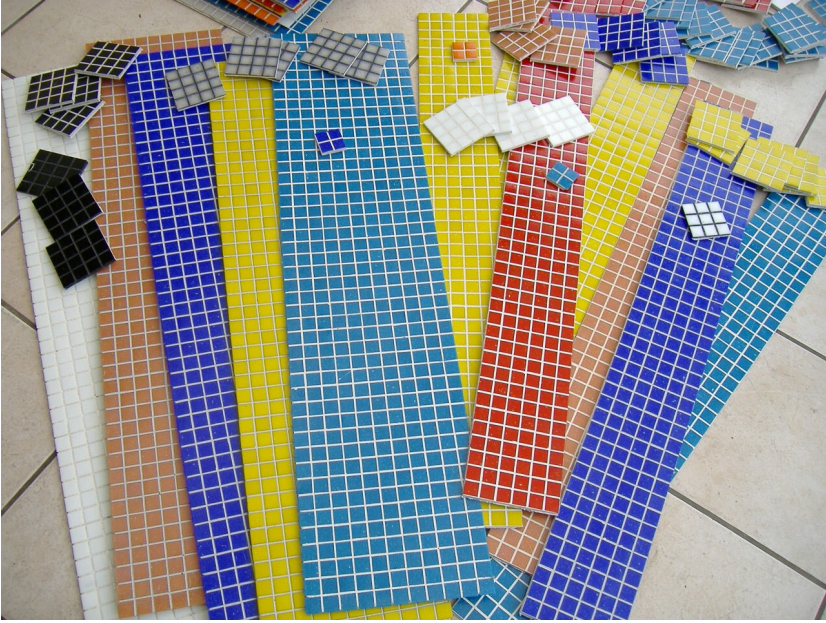
Kant-en-klare modulaire mozaïekpanelen van PRONTO MOZAÏEK, gereed voor plaatsing.

De gestapelde modulaire panelen tonen hoe compact het systeem kon worden vervoerd en verwerkt.

Maar een droom die we samen deelden. Voor het eerst voelde ik dat Marco en ik elkaar niet alleen als vader en zoon aanvulden. We begonnen elkaar ook professioneel te inspireren. Ik bracht de ervaring mee die ik gedurende al die jaren in de praktijk had opgebouwd. Marco bracht zijn open blik op technologie en de toekomst mee. Samen vulden we elkaar prachtig aan. Op dat moment had ik nog geen idee waar die weg ons uiteindelijk naartoe zou brengen. Ik wist alleen dat we samen iets wilden opbouwen waarmee we onze sector werkelijk vooruit konden helpen. Niet om indruk te maken. Niet om de grootste te worden. Maar omdat we geloofden dat mensen betere hulpmiddelen verdienden. Wanneer ik vandaag terugkijk, besef ik dat de eerste lijnen van wat later Piramedia zou worden, nooit in een kantoor werden getekend. Ze ontstonden bij ons thuis. Rond onze keukentafel.

Uit gesprekken. Uit schetsen. Uit dromen. En uit onze gedeelde overtuiging dat de toekomst op een dag anders zou kunnen zijn. Misschien is dat wel het mooiste aan iedere grote droom. Hij begint niet met een gebouw. Niet met een investering. Zelfs niet met een computer. Hij begint met twee mensen die elkaar aankijken en zeggen: ‘Stel je eens voor dat het beter zou kunnen.’

Kant-en-klare mozaïekbehangpanelen van PRONTO MOZAÏEK, beschikbaar in verschillende kleuren en patronen.

Mijn drang om te verbeteren stopte niet bij een mooi presentatiepaneel. Ik werkte aan kant-en-klare mozaïekelementen, modulaire vloeren en systemen die lichter, sneller en nauwkeuriger konden worden geplaatst. Niet elk idee vond meteen een markt. Sommige ontwerpen waren te vroeg, andere bleken te duur of vroegen partners die ik nog niet had. Toch bleef ik tekenen, testen en aanpassen.

Het mozaïekpaneel naar Leonardo da Vinci, gemaakt met mijn systeem Dai di Più.

In 2009 werd voor een van mijn modulaire systemen een internationaal octrooi aangevraagd. Een octrooi is geen bewijs dat een idee vanzelf een succes wordt; het bevestigt alleen dat iets nieuws werd bedacht en vastgelegd. Voor mij was het vooral de erkenning van een levenslange gewoonte: kijken naar een bestaand probleem en vragen of het

eenvoudiger kan. De echte Renato was nooit tevreden met 'zo doen wij het al jaren'. Soms bracht die houding vooruitgang, soms frustratie, maar zij hield mij wakker en nieuwsgierig.

HOOFDSTUK 25

De Glazen Piramide

Wat rond onze keukentafel was begonnen, had op een bepaald moment een eigen plaats nodig. Er zijn gebouwen die je vergeet zodra je ze verlaat. En er zijn andere die voor altijd een deel van je leven blijven. Voor mij was de Glazen Piramide in Lummen, vlak bij het grote verkeersknooppunt waar verschillende autosnelwegen samenkomen, zo'n plaats. De eerste keer dat ik haar zag, bleef ik even staan. Het was geen gewoon kantoorgebouw. Er was iets bijzonders aan. Het was bijna alsof het gebouw mij toefluisterde: 'Dit is een plaats waar nieuwe ideeën geboren kunnen worden.' Was dat alleen mijn verbeelding? Misschien. Misschien ook niet. Het enige wat ik weet, is dat ik onmiddellijk voelde dat dit de plaats was waar ik onze droom wilde laten groeien. Aan het begin van de jaren negentig veranderde de wereld steeds sneller. Computers vonden langzaam hun weg naar de bedrijven.

De fax was een onmisbaar hulpmiddel geworden. Mobiele telefoons begonnen voorzichtig hun intrede te doen in het dagelijks leven. En toch werkte de keramieksector nog bijna op dezelfde manier als twintig jaar voordien. Met catalogussen. Gedrukte prijslijsten. Berekeningen met de hand. Foto's. En stalen. Ik was ervan overtuigd dat de toekomst anders zou worden. Niet alleen voor de fabrieken. Maar ook voor architecten. Tegelhandelaars. Plaatser. Voor

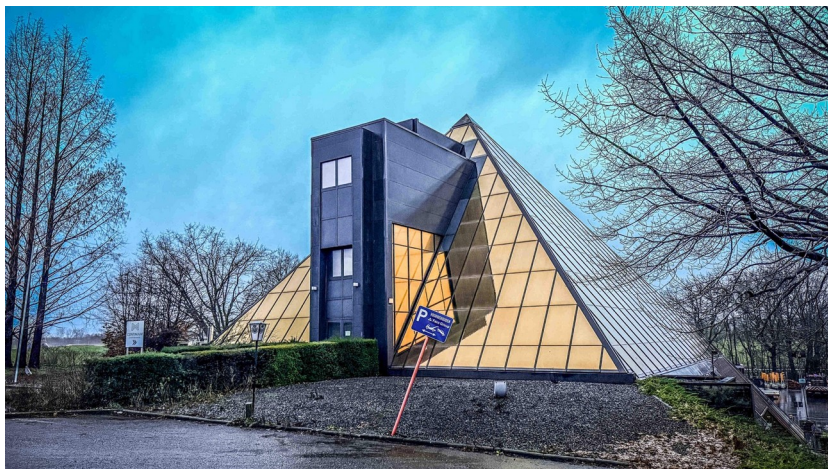
iedereen die iedere dag met keramische materialen werkte. Marco deelde die overtuiging. Hij luisterde niet alleen aandachtig naar mijn ideeën. Hij bouwde erop verder. Waar ik de praktische problemen van onze sector zag, zag hij de mogelijkheden die computers konden bieden. Op een avond, na opnieuw een lang gesprek over onze plannen, keek Marco mij aan en zei: ‘Papa, als we dit werkelijk willen doen, moeten we ook de moed hebben om groot te denken.’ Die woorden ben ik nooit vergeten.

Want hij had gelijk. Een klein kantoor zou niet voldoende zijn. We hadden ruimte nodig. Ruimte om mensen samen te brengen. Ruimte voor demonstraties. Ruimte voor computers. Ruimte waar de toekomst zichtbaar kon worden. Zo kwamen we in 1995 terecht bij de Glazen Piramide in Lummen. We huurden ongeveer vierhonderd vierkante meter. Voor veel mensen leek dat complete waanzin. Sommigen vonden ons zelfs dromers. ‘Wat gaan twee mensen in hemelsnaam doen met zoveel ruimte?’ Ik glimlachte alleen maar. Want in mijn hoofd was die ruimte al helemaal gevuld. Niet met meubels. Maar met ideeën. We wilden een ontmoetingsplaats creëren. Een centrum waar Italiaanse, Franse en Spaanse fabrikanten hun collecties konden presenteren. Waar architecten nieuwe materialen konden ontdekken. Waar importeurs opleidingen konden volgen. Waar computers niet langer alleen zouden worden gebruikt om brieven te schrijven, maar ook om volledige projecten zichtbaar te maken voordat de eerste tegel überhaupt was geplaatst.

Vandaag klinkt dat allemaal heel normaal. Toen leek het bijna sciencefiction. Ik herinner mij nog goed de dag waarop we de eerste meubels plaatsten. Ieder bureau kreeg zorgvuldig zijn plaats. Iedere computer was een investering in de toekomst. We sloten de telefoons aan. Al snel leek de fax bijna voortdurend nieuwe berichten te ontvangen. Langzaam kwam de Piramide tot leven. In de Piramide begon ik ook met Cristina samen te werken. Marco kende haar al sinds hun studententijd. Ze had dezelfde open geest. Dezelfde bereidheid om hard te werken. En dezelfde eindeloze nieuwsgierigheid. Vanaf haar eerste dag gedroeg ze zich nooit als zomaar een medewerkster. Ze werd onmiddellijk een deel van onze droom. Dat was zichtbaar in alles wat ze deed. Wanneer er 's avonds nog werk moest worden afgemaakt, bleef iedereen uit zichzelf om te helpen. Niemand keek naar de klok. We keken alleen naar wat er nog gedaan moest worden.

Er heerste een enthousiasme dat moeilijk in woorden te vatten is. We geloofden werkelijk dat we iets konden opbouwen dat onze sector zou veranderen. Misschien waren we naïef. Misschien waren we onze tijd gewoon een beetje vooruit. Waarschijnlijk waren we een beetje van allebei. Juist dat maakte die jaren zo bijzonder. We deden veel meer dan alleen werken. We lachten. We discussieerden. We aten samen. Sommige van onze beste ideeën ontstonden tijdens de lunch, op de hoek van een papieren tafelkleed. Een eenvoudige opmerking van een klant kon de volgende dag al de basis vormen voor een

volledig nieuwe oplossing. Iedereen dacht mee. Iedereen had iets waardevols bij te dragen. Zelfs vandaag, wanneer ik mijn ogen sluit, kan ik het geluid van de toetsenborden nog horen. De fax die opnieuw een bericht uit Italië afdruckte. Marco die enthousiast binnenkwam met alweer een nieuw idee. Cristina die bezoekers met haar oprechte glimlach verwelkomde.

De Glazen Piramide — een droom die werkelijkheid werd.

En ik... Van het ene bureau naar het andere lopend. Soms moe. Vaak bezorgd. Maar bovenal gelukkig. Omdat ik het gevoel had dat ik eindelijk precies datgene deed waar ik mijn hele leven naartoe had gewerkt. Niet zomaar een gebouw vullen. Maar mensen samenbrengen rond een gedeelde droom. Voor ons was de Glazen Piramide nooit alleen een kantoor. Het was een laboratorium van ideeën. Een plaats waar ervaring en jeugd elkaar ontmoetten. Waar Italië en België samenkwamen. Waar het verleden en de

toekomst elkaar de hand reikten. Wanneer ik vandaag aan die jaren terugdenk, is het niet het glas dat ik als eerste voor mij zie. Ik zie de mensen. Want zij waren het ware licht dat de Piramide deed schitteren.

Tussen 1998 en 2003 begon een nieuwe, bijzonder intense periode. Wij herstartten Piramedia in een industriegebouw op het industriepark van Beringen. Dankzij een nieuwe financiële injectie, een nieuwe investeerder en een kapitaalverhoging konden wij het project veel ruimer aanpakken.

Op het hoogtepunt werkten ongeveer achtentwintig mensen mee: vaste medewerkers, interimarissen, stagiairs, webdesigners en studenten met een vakantiejob. Ieder vervulde een eigen rol in het afwerken van ons totale concept. Ervaring, jonge digitale kennis en praktische creativiteit kwamen er samen.

Naast software en presentatie ontwikkelden wij zwevende keramische vloeren en kant-en-klare wand-, vloer- en mozaïekpanelen. Ze moesten lichter, sterker, modulair en eenvoudig te plaatsen zijn, zonder altijd eerst de bestaande vloer uit te breken. Het onderzoek uit die jaren vormde mee de basis voor de internationale patentaanvraag die in 2009 werd verkregen. Niet alles bereikte de markt zoals gehoopt, maar de inzet van al die mensen hielp Marco en mij om onze ideeën tastbaar te maken.

HOOFDSTUK 26

Cristina - de stille kracht achter onze droom

Wanneer ik vandaag terugdenk aan die eerste jaren in de Glazen Piramide, zie ik vooral de twee jonge mensen die ons project zijn bijzondere energie gaven. Ik zie Marco. En ik zie Cristina. Ze waren allebei pas afgestudeerd. Ze waren jong. Leergierig. Vol enthousiasme. En bovenal waren ze niet bang om groot te dromen. Precies dat gaf ons project zijn bijzondere kracht. Ik bracht meer dan twintig jaar ervaring mee uit de wereld van koffie en keramiek. Ik kende de fabrieken. Ik kende de importeurs. Ik kende de architecten. Ik wist waar de werkelijke problemen lagen. Maar Marco en Cristina bezaten iets wat je nergens kunt kopen. Een frisse blik. Voor hen bestonden er geen vanzelfsprekende grenzen. Wanneer ik zei dat iets moeilijk zou worden, vroegen ze eenvoudig: ‘Waarom?’ Die ene vraag dwong mij vaak om opnieuw na te denken. Misschien leek iets alleen maar moeilijk omdat we het altijd op dezelfde manier hadden gedaan.

Al snel werd de Piramide veel meer dan een kantoor. Overdag ontvingen we klanten uit België, Nederland en Luxemburg. Italiaanse fabrikanten kwamen hun nieuwste collecties voorstellen. Architecten wilden nieuwe mogelijkheden ontdekken om hun projecten te presenteren. En 's avonds... begon vaak een tweede werkdag. Wanneer de

laatste bezoekers vertrokken waren, bleven we dikwijls nog uren doorwerken. Marco ging achter zijn computer zitten en onderzocht hoe onze ideeën technisch konden worden uitgewerkt. Cristina maakte documenten klaar, verzorgde de communicatie en zorgde ervoor dat alles zorgvuldig werd georganiseerd. En ik? Ik vulde blad na blad met schetsen vanuit mijn praktische ervaring. We wisselden ideeën uit. We discussieerden. Soms waren we het niet met elkaar eens. Maar we hadden altijd hetzelfde doel. Iets opbouwen dat werkelijk een verschil kon maken. Onze rollen waren verschillend. Maar juist daardoor vulden we elkaar zo goed aan. In die periode kwamen er ook andere mensen bij die over de technische kennis beschikten die wij zelf niet hadden.

Ik herinner mij nog hoe belangrijk die eerste programmeurs voor ons waren. Wij hadden ideeën. Honderden ideeën. Maar met ideeën alleen bouw je geen software. Daarvoor hadden we mensen nodig die onze droom konden omzetten in regels computercode. Dat was niet altijd eenvoudig. Ik legde een probleem uit vanuit mijn ervaring in de keramiekwereld. Marco probeerde het vervolgens te vertalen naar de logica van een computer. Cristina zorgde ervoor dat onze ideeën duidelijk werden vastgelegd en gecommuniceerd. Daarna moest de programmeur proberen te begrijpen wat wij precies wilden bereiken en hoe dat technisch mogelijk kon worden gemaakt. Dat leidde tot lange gesprekken. En minstens even vaak tot veel gelach. Want eigenlijk spraken we drie

verschillende talen. De taal van de praktijk. De taal van het ondernemerschap. En de taal van de softwareontwikkeling. Langzaam leerden we elkaar begrijpen. Precies toen begon er iets werkelijk bijzonders te ontstaan.

Niet zomaar een nieuw computerprogramma. Maar een hulpmiddel dat voortkwam uit de echte problemen waarmee mensen in hun dagelijkse werk werden geconfronteerd. Dat bleef altijd ons uitgangspunt. We wilden geen software ontwikkelen omdat computers plotseling modern waren geworden. We wilden software ontwikkelen omdat technologie mensen werkelijk kon helpen. Een architect moest sneller een project kunnen ontwerpen. Een handelaar moest eenvoudiger een offerte kunnen maken. Een klant moest een vloer of badkamer kunnen zien voordat de eerste tegel überhaupt was besteld. Dat was onze droom. Vandaag klinkt dat allemaal bijna vanzelfsprekend. Maar in die tijd keken veel mensen ons verbaasd aan. Sommigen vonden onze ideeën veel te ambitieus. Anderen geloofden eenvoudigweg niet dat de sector ooit op die manier zou werken. Maar dat ontmoedigde ons niet. Integendeel. Het maakte ons nog vastberadener. Want wij geloofden niet in verandering alleen om iets te veranderen. Wij geloofden in verbetering.

En dat maakte het verschil. Wanneer ik vandaag terugdenk aan die avonden in de Piramide, zie ik drie mensen rond een tafel zitten. Geen groot bedrijf. Geen leger van werknemers. Geen onuitputtelijke financiële middelen. Gewoon een vader. Een zoon. En een jonge vrouw. Drie

mensen die ervan overtuigd waren dat de toekomst anders kon worden opgebouwd. Dat beeld raakt mij vandaag nog altijd. Niet omdat alles uiteindelijk precies is verlopen zoals wij hadden gehoopt. Maar omdat het echt was. We werkten niet voor roem. We zochten geen erkenning. We werkten omdat we oprecht geloofden dat we iets konden achterlaten waarmee andere mensen verder konden. Misschien is dat wel de mooiste herinnering die ik uit die jaren heb meegenomen. Niet de computers. Niet de software. Maar het enthousiasme. Het enthousiasme waarmee iedere nieuwe dag begon. En waarmee we, zonder het zelf te beseffen, samen een droom opbouwden die veel groter zou blijken dan we toen konden overzien.

Cristina in de tijd van Piramedia — een dierbare vriendin van Marco en een stille kracht achter onze droom.

In iedere onderneming zijn er mensen die onmiddellijk opvallen. Zij zijn degenen die het meest spreken. Die op de voorgrond staan. Die voortdurend nieuwe ideeën voorstellen. Maar er zijn ook mensen zonder wie een onderneming nooit werkelijk zou kunnen groeien. Mensen die nooit de schijnwerpers opzoeken, maar er in stilte, dag na dag, voor zorgen dat alles blijft functioneren. Voor Piramedia was Cristina een van die mensen. Ik herinner mij

nog heel goed de eerste keer dat ik over haar hoorde. Ik was thuis, gevelde door hevige rugpijn. Marco vertelde mij over een van zijn medestudenten, met wie hij tijdens hun opleiding handel en communicatie een hechte vriendschap had opgebouwd. Hij sprak met veel respect over haar. Niet alleen omdat ze bijzonder bekwaam was. Maar vooral omdat ze betrouwbaar was. Dat woord bleef mij bij. Betrouwbaar. Later kreeg ik de gelegenheid haar persoonlijk te leren kennen.

Mijn eerste indruk van haar is nooit veranderd. Geen grote woorden. Geen behoefte om zichzelf op de voorgrond te plaatsen. Gewoon een rustige jonge vrouw die aandachtig luisterde voordat ze iets zei. Dat was een eigenschap die ik bijzonder waardeerde. Toen Marco en ik besloten Piramedia op te richten in de Glazen Piramide in Lummen, wilden we veel meer opbouwen dan alleen een onderneming. We wilden een team vormen. Een groep mensen die elkaar aanvulden. Cristina vond vanaf de eerste dag op een heel natuurlijke manier haar plaats binnen dat team. Iedere onderneming heeft mensen nodig die kunnen dromen. Maar ze heeft evenzeer mensen nodig die weten hoe ze die dromen werkelijkheid kunnen maken. Terwijl Marco en ik vaak tientallen ideeën tegelijk bespraken, bleef Cristina opmerkelijk rustig. Ze luisterde. Ze maakte aantekeningen. Ze stelde niet veel vragen. Maar het waren bijna altijd de juiste. En heel vaak brachten juist die eenvoudige vragen ons terug naar de werkelijkheid. ‘Wie gaat hiervoor zorgen?’

Cristina was voor Marco een dierbare vriendin en binnen Piramedia een rustige, betrouwbare kracht. Zij hoefde niet op de voorgrond te staan om belangrijk te zijn. Terwijl ideeën snel door de ruimte vlogen, hield zij aandacht voor mensen en voor wat werkelijk moest worden afgewerkt. Die combinatie van zachtheid en discipline maakte haar aanwezigheid waardevol.

Na Marco's overlijden verdween zij niet uit mijn leven. Onze band veranderde, maar brak niet. Met de jaren ben ik haar als een dochter van het hart gaan beschouwen. Dat schrijf ik niet als een beleefd compliment. Sommige verwantschappen worden niet bij de geboorte vastgelegd; zij ontstaan doordat iemand blijft wanneer het leven moeilijk wordt. Cristina is zo iemand.

DEEL 3

MARCO - MIJN ZOON, MIJN VRIEND

*Zijn leven, zijn innerlijke strijd en de liefde die één dag niet
kan uitwissen*

HOOFDSTUK 27

Mijn zoon, mijn zakenpartner, mijn vriend

Er zijn ouders die hun kinderen door en door kennen zolang ze jong zijn. Daarna gaat ieder zijn eigen weg. En zo hoort het leven ook te zijn. Ook ik had altijd gedacht dat Marco op een dag zijn eigen weg zou kiezen. Misschien zou hij zijn eigen onderneming beginnen. Misschien zou hij een heel andere richting uitgaan. Maar het leven schonk ons iets anders. Beetje bij beetje werden we collega's. Daarna zakenpartners. En bijna zonder dat we het beseften, werden we ook elkaars vertrouwelingen. Elkaars vrienden. Het was een buitengewoon geschenk. We zagen elkaar bijna iedere dag. Niet omdat het moest. Maar omdat we dat allebei wilden. Wanneer ik 's morgens de Piramide binnenkwam, hoorde ik vaak al het getik van een toetsenbord. Marco was bijna altijd eerder aanwezig dan ik. Een kop koffie naast hem. Volledig verdiept in zijn werk. Soms bleef ik even achter hem staan.

Hij merkte niet eens dat ik was binnengekomen. Pas wanneer ik zacht mijn hand op zijn schouder legde, draaide hij zich om. 'Goedemorgen, papa.' Meer woorden waren niet nodig. We begonnen gewoon aan een nieuwe dag. Er waren dagen waarop we uren naast elkaar werkten zonder veel te zeggen. En toch zeiden die stiltes soms meer dan duizend woorden. Meestal voelden we aan wat er in de ander

omging. Wanneer een van ons ergens mee worstelde, merkte de ander dat bijna onmiddellijk. Het is moeilijk uit te leggen. Misschien kunnen alleen mensen die jarenlang zo nauw met iemand hebben samengewerkt werkelijk begrijpen wat ik bedoel. Marco bezat bovendien een bijzondere gave. Hij kon mensen enthousiast maken. Wanneer hij werkelijk in een idee geloofde, kon hij bijna iedereen in zijn visie meenemen. Hij sprak snel. Zijn handen bewogen voortdurend terwijl hij iets uitlegde. Hij tekende zijn ideeën op een vel papier.

Stond recht. Ging weer zitten. En voor je het wist, begon je zelf ook te geloven dat zijn idee mogelijk was. Hoe vaak heb ik niet glimlachend naar hem gekeken? ‘Rustig, Marco,’ zei ik dan. ‘Geef de anderen eerst even de tijd om je bij te houden.’ Hij lachte. Maar vijf minuten later sprak hij alweer met evenveel enthousiasme. Zo was hij nu eenmaal. En diep in mijn hart hoopte ik dat hij dat nooit zou verliezen. We reisden ook vaak samen naar Italië. Die reizen waren veel meer dan zakenreizen. Urenlang zaten we naast elkaar in de auto. We spraken over de onderneming. Over nieuwe ideeën. Maar minstens even vaak spraken we over het leven. Over onze familie. Over de toekomst. En soms zeiden we helemaal niets. Niet omdat we niets meer te vertellen hadden. Maar omdat stilte tussen twee mensen die elkaar werkelijk begrijpen nooit ongemakkelijk is.

Vandaag koester ik die herinneringen meer dan ooit. Ik herinner mij ook hoe trots ik was wanneer ik zag hoe aandachtig de Italiaanse fabrikanten naar Marco luisterden.

Ze zagen niet langer alleen mijn zoon. Ze zagen een jonge ondernemer. Een man met visie. Dat maakte mij gelukkig. Niet omdat hij mijn naam droeg. Maar omdat hij hun respect op eigen kracht had verdiend. Door zijn talent. Door zijn inzet. Door zijn eerlijkheid. Dat zijn waarden die nooit verouderen. Natuurlijk waren we het niet altijd met elkaar eens. Het zou vreemd zijn geweest als dat wel zo was. Soms vond ik dat hij te snel vooruit wilde. Andere keren vond hij dat ik te voorzichtig was. Dan discussieerden we. Soms met veel vuur. Maar nooit om elkaar pijn te doen. Altijd omdat we allebei het beste wilden. En bijna ieder meningsverschil eindigde met een glimlach. Of bij een kop koffie.

Marco, mijn zoon, mijn zakenpartner en mijn vriend.

Want geen enkele discussie was ooit belangrijker dan de band die wij met elkaar hadden. Wanneer ik vandaag terugkijk, besef ik pas ten volle hoe bijzonder die jaren waren. Hoeveel vaders krijgen het voorrecht niet alleen hun zoon te zien opgroeien tot een volwassen man, maar ook iedere dag naast hem te mogen werken? Hoeveel vaders mogen ontdekken dat hun zoon niet alleen een begaafde ondernemer wordt, maar bovenal een bijzonder goed

mens? Het was een voorrecht. Een voorrecht waarvoor ik God iedere dag dankbaar ben. Misschien heb ik het Marco toen niet vaak genoeg gezegd. We waren allebei zo druk bezig. We dachten dat er altijd nog tijd zou zijn. En misschien is dat wel een van de grootste vergissingen die wij als mensen maken. We denken dat morgen vanzelfsprekend is. Vandaag weet ik dat iedere gewone dag later een onvervangbare herinnering kan worden.

Wat mij vandaag het meest raakt, is hoe vanzelfsprekend jouw aanwezigheid toen leek. Ik hoefde geen afspraak te maken om je te zien; je hoorde bij het ritme van mijn dag. Nu kan de geur van koffie, het tikken van een toetsenbord of een lege stoel plotseling een deur naar die tijd openen. Eén ogenblik verwacht ik opnieuw je stem. Rouw leeft niet alleen in grote herdenkingen. Zij woont ook in die kleine vergissingen van het hart, wanneer het hart even vergeet wat het hoofd al jaren weet.

Daarom denk ik, wanneer ik terugkijk, niet alleen aan de grote projecten. Of aan onze successen. Mijn mooiste herinneringen zijn vaak de eenvoudigste. Samen een kop koffie drinken. Een lange autorit naar Italië. Een gesprek laat op de avond in de stille Piramide. Een blik die alles zei zonder dat er woorden nodig waren. Dat zijn de momenten die ik nooit zal vergeten. En als iemand mij vandaag zou vragen wat Piramedia mij werkelijk heeft gegeven... dan zou mijn antwoord niet over software gaan. Niet over ondernemerschap. En ook niet over innovatie. Ik zou eenvoudig zeggen: 'Piramedia heeft mij de mooiste jaren

gegeven die ik samen met mijn zoon heb mogen beleven.’ Geen enkele onderneming ter wereld is zoveel waard als zulke herinneringen. En precies daarom zal Marco, zolang ik leef, nooit alleen mijn zoon zijn. Hij blijft ook mijn zakenpartner. Mijn vriend. En een onvervangbaar deel van de man die ik ben geworden.

HOOFDSTUK 28

Een onverwachte ontmoeting onderweg

Er zijn gebeurtenissen in het leven die niemand kan voorspellen. Misschien is dat juist de reden waarom sommige ervan ons voor altijd bijblijven. Een van die herinneringen brengt mij terug naar december 1994. Samen met Marco en mijn broer Carmine was ik naar Italië gereisd. We hadden een belangrijke afspraak met de directie van INCONTRO, een keramiekfabriek in de omgeving van Castel del Monte. Voor ons stond er veel op het spel. Na maanden van gesprekken en overleg kregen we eindelijk de gelegenheid om onze plannen voor de Benelux voor te stellen. We spraken niet alleen over keramische tegels. We spraken over de toekomst. Over nieuwe manieren om collecties te presenteren. Over marketing. Over digitale communicatie. Over een samenwerking die veel verder zou gaan dan de traditionele relatie tussen een fabriek en haar vertegenwoordiger. De vergadering verliep zelfs beter dan we hadden durven hopen. Aan het einde van onze gesprekken kregen we het vertrouwen waarvoor we zo lang hadden gewerkt.

We werden aangesteld als vertegenwoordigers van INCONTRO voor de Benelux. We verlieten de fabriek met een hart vol dankbaarheid. Niet alleen omdat we een overeenkomst hadden bereikt. Maar vooral omdat opnieuw

iemand in ons geloofde. Zoals zo vaak in Italië sloten we die bijzondere dag af met een maaltijd aan de voet van het indrukwekkende Castel del Monte. We bleven praten over alles wat we hoopten te bereiken. Marco's hoofd zat vol ideeën. Ik luisterde. En af en toe glimlachte ik. Ik herkende in hem hetzelfde enthousiasme dat mij had gedreven toen ik zelf mijn eerste stappen als ondernemer zette. Na de maaltijd begonnen we aan de lange terugreis naar België. Geen van ons kon vermoeden dat die dag nog één laatste verrassing voor ons in petto had. Tijdens een stop aan een serviceplaats langs de autosnelweg zagen we dat zich vlakbij een opvallend grote groep mensen had verzameld.

Zoals zo vaak won onze nieuwsgierigheid het. We liepen ernaartoe om te zien wat er aan de hand was. Midden tussen de mensen stond een jonge vrouw die onmiddellijk alle aandacht trok. Niet alleen vanwege haar schoonheid. Maar vooral omdat veel reizigers haar leken te herkennen. Het was Jennie Garth, wereldwijd bekend als Kelly Taylor uit de populaire televisieserie Beverly Hills, 90210. Ik herkende haar aanvankelijk niet. Marco wel. Omdat hij goed Engels sprak, raakte hij met haar en de mensen uit haar gezelschap aan de praat. Het begon als een kort gesprek tussen mensen die toevallig op dezelfde plaats onderweg waren. Enkele vragen. Een paar glimlachen. Een uitwisseling van contactgegevens. Niets deed vermoeden dat die korte ontmoeting ons later nog zou bijblijven. Toen we terug in België waren, hervatten we ons gewone werk. Maar

enkele weken later begon er onverwacht materiaal binnen te komen.

Faxberichten. Promotiemateriaal. Foto's. Berichten uit de Verenigde Staten. Allemaal verbonden met die onverwachte ontmoeting aan de serviceplaats. Vooral Marco gaf dit nieuwe energie en motivatie. De wereld leek plotseling kleiner. En de mogelijkheden veel groter. Het opende onze ogen. Niet omdat we een bekende actrice hadden ontmoet. Maar omdat we opnieuw beseften hoe snel de internationale communicatie aan het veranderen was. Plotseling zagen we nieuwe mogelijkheden. Niet voor de wereld van televisie of amusement. Maar voor onze eigen onderneming. Als informatie zo snel de Atlantische Oceaan kon oversteken, waarom zouden keramische collecties dan niet op een vergelijkbare manier internationaal kunnen worden gepresenteerd? Die korte ontmoeting bracht opnieuw een stroom van ideeën op gang. We bleven investeren in computers. In faxsystemen. In mobiele telefoons. En vooral in nieuwe manieren om fabrieken en klanten sneller dan ooit met elkaar in verbinding te brengen. Op het eerste gezicht lijkt dit misschien niet meer dan een mooie anekdote.

Voor mij heeft ze altijd veel meer betekend. Opnieuw bevestigde ze iets waarin ik mijn hele leven heb geloofd. Soms wordt een leven niet veranderd door grote plannen. Soms begint iets door een onverwachte ontmoeting. Door een gesprek dat maar enkele minuten duurt. Door iemand die op de meest onverwachte plaats je pad kruist. Of Jennie

zich die korte ontmoeting vandaag nog herinnert, weet ik niet. Waarschijnlijk niet. Maar zonder het zelf te beseffen, werd zij voor ons een klein onderdeel van een veel groter verhaal. Niet omdat ze beroemd was. Maar omdat die ontmoeting ons opnieuw liet zien hoe snel de wereld aan het veranderen was. En dat mensen die met nieuwsgierigheid naar de toekomst kijken soms mogelijkheden zien waar anderen alleen toeval zien. Wanneer ik vandaag aan die dag terugdenk, moet ik nog altijd glimlachen. Niet vanwege de beroemdheid die we ontmoetten.

HOOFDSTUK 29

Een missie groter dan onze eigen dromen

Marco en ik spraken zelden alleen over omzet. Wij hadden het over wat technologie voor architecten, handelaars en gewone gezinnen kon betekenen. Soms noemden wij dat onze missie: iets bouwen dat groter was dan onze eigen dromen. Die woorden konden hoog klinken, maar aan onze tafel waren ze heel praktisch. Een programma moest iemand tijd besparen. Een beeld moest een klant helpen kiezen. Een verbinding moest mensen dichter bij een oplossing brengen.

Daarin leken wij sterk op elkaar. Wij zagen allebei snel mogelijkheden en vertrouwden soms te lang op de goede bedoelingen van anderen. Ik bracht ervaring mee; Marco de snelheid van een nieuwe generatie. Hij durfde verder vooruit te kijken dan ik, terwijl ik vaker vroeg wie het project zou betalen en wie zijn woord werkelijk zou houden. Onze discussies konden fel zijn, maar zij eindigden zelden in afstand. Wij wilden niet van elkaar winnen. Wij wilden het probleem verslaan.

Wanneer mensen vandaag over ondernemers spreken, zien ze vaak alleen het resultaat. Ze zien een onderneming die groeit. Of een onderneming die uiteindelijk verdwijnt. Maar tussen die twee uitersten ligt een lange weg. Een weg van hoop. Van twijfel. Van slapeloze nachten. En vooral...

van mensen die iedere dag opnieuw proberen mogelijk te maken wat anderen voor onmogelijk houden. Marco was zo iemand. Hij was niet iemand die bij de eerste hindernis zijn moed verloor. Integendeel. Juist wanneer anderen begonnen te twifelen, werkte hij vaak nog harder. Hij was meestal een van de eersten die aankwam. En een van de laatsten die vertrok. Altijd keek hij verder vooruit. Soms vroeg ik hem: ‘Marco... wanneer heb jij voor het laatst echt gerust?’ Dan glimlachte hij en antwoordde: ‘Later, papa.’ Dat ene woord zei alles. Later. Later zouden we tijd hebben. Later zouden we reizen. Later zouden we genieten van alles wat we samen hadden opgebouwd.

Later zouden we het wat rustiger aan doen. Later... Wat een bedrieglijk woord. Het klinkt als een belofte. Maar het leven heeft mij geleerd dat later nooit vanzelfsprekend is. En toch bleef Marco dromen. Hij tekende nieuwe concepten uit. Ontwikkelde nieuwe ideeën. Sprak met toekomstige partners. Zocht naar oplossingen waar anderen alleen problemen zagen. Dat was wat ik zo in hem bewonderde. Soms keek ik in stilte naar hem terwijl hij achter zijn computer zat. Hij kon volledig opgaan in wat hij aan het creëren was. Alsof de tijd om hem heen niet langer bestond. Zijn koffie werd koud. De uren verstreken. Maar Marco bleef zoeken totdat hij begreep hoe iets beter kon. Wanneer ik hem zo zag werken, voelde ik mij niet alleen zijn vader. Ik voelde mij ook zijn collega. Zijn eerlijkste klankbord. En zijn grootste supporter. Die herinneringen zijn voor mij van onschatbare waarde.

Marco met zijn eerste vrouw Tina, de moeder van hun dochters Chiara en Laura.

Niet omdat in die jaren alles goed ging. Dat was niet zo. Maar omdat ik mijn zoon zag uitgroeien tot een man met visie en een buitengewone vastberadenheid. Natuurlijk waren we het niet altijd met elkaar eens. Dat is normaal tussen twee generaties. De ervaring had mij voorzichtiger gemaakt. Marco keek vooral naar de mogelijkheden die nog voor ons lagen. Wanneer ik over een belangrijke beslissing liever nog een nacht wilde slapen, had hij de volgende stap vaak al in gedachten. Soms discussieerden we met vuur. Maar we probeerden nooit te winnen van elkaar. We probeerden samen de beste weg te vinden. Hij respecteerte mijn ervaring. Ik bewonderde zijn visie. En bijna altijd vonden we de weg terug naar elkaar. Dat wederzijdse respect was de sterkste basis van onze samenwerking. Veel mensen zagen Marco als een bijzonder getalenteerde ondernemer. En dat was hij ook. Maar er was nog een andere eigenschap die mij misschien nog dieper raakte.

Zijn trouw. Hij voelde zich verantwoordelijk voor de mensen om hem heen. Wanneer een van onze medewerkers een probleem had, liet dat hem niet onverschillig. Hij bleef erover nadenken. Wanneer een project dreigde vast te lopen, zocht hij niet eerst naar iemand aan wie hij de schuld kon geven. Hij zocht naar een oplossing. Dat had hij niet uit een boek geleerd. Het behoorde gewoon tot de mens die hij was. Hij had een groot hart. Misschien soms zelfs een hart dat te veel wilde dragen. Want mensen die sterk met anderen meeleven, vergeten gemakkelijk hun eigen grenzen. Ze zetten zichzelf vaak op de laatste plaats. Dat is een prachtige eigenschap. Maar ze kan iemand ook kwetsbaar maken. Soms vraag ik mij af hoeveel zorgen Marco voor zichzelf heeft gehouden. Hoeveel nachten hij wakker heeft gelegen zonder dat iemand het wist. Hoe vaak hij glimlachte terwijl hij zich in stilte afvroeg hoe hij alles bij elkaar kon houden. Op die vragen zal ik nooit een volledig antwoord krijgen. Ik wil ook niet doen alsof ik alles wist wat er in hem omging. Geen enkele vader kent ieder verborgen verdriet van zijn kind.

HOOFDSTUK 30

Marco tegen Marco - achter de glimlach

Er zijn mensen die hun verdriet laten zien. En er zijn mensen die het verbergen. Marco behoorde zonder twijfel tot die tweede groep. Wie hem ontmoette zonder hem werkelijk te kennen, zag een jonge ondernemer vol enthousiasme en overtuiging, met een aanstekelijke glimlach. Wanneer hij ergens binnenkwam, bracht hij onmiddellijk energie met zich mee. Hij sprak vol passie over zijn nieuwste ideeën. Hij luisterde met oprechte belangstelling naar anderen. En hij gaf mensen het gevoel dat alles mogelijk was. Maar slechts weinigen zagen wat er achter die glimlach schuilging. Soms zag ik het wel. Niet omdat hij erover sprak. Maar omdat een vader zijn zoon kent. Ik merkte dat hij stiller werd. Dat hij soms lange tijd uit het raam stond te kijken zonder iets te zeggen. Dat hij midden in een gesprek plotseling met zijn gedachten ergens ver weg leek te zijn. Wanneer ik hem vroeg of alles goed ging, kreeg ik bijna altijd hetzelfde antwoord.

‘Maak je geen zorgen, papa.’ Maar die woorden stelden mij nooit helemaal gerust. Want ik wist dat Marco mij probeerde te beschermen. Hij wilde niet nog meer zorgen toevoegen aan alles wat ik al met mij meedroeg. Hij kende mijn verleden. Hij wist hoe vaak ik in mijn leven opnieuw had moeten beginnen. En misschien dacht hij dat hij mij nog

een teleurstelling kon besparen. Zo was hij nu eenmaal. Zelfs wanneer hij zelf onder enorme druk stond, dacht hij eerst aan anderen. Ik herinner mij nog de avonden waarop we samen de Piramide verlieten. In stilte liepen we naar de parking. Er waren dagen waarop we urenlang hadden vergaderd, ontelbare telefoongesprekken hadden gevoerd en talloze beslissingen hadden genomen. Na zulke dagen spraken we geen van beiden over onze vermoeidheid. We keken elkaar even aan. Een kleine glimlach. Een hand op de schouder van de ander.

Meer was niet nodig. Tussen een vader en zijn zoon bestaan woorden die nooit uitgesproken hoeven te worden. Toch voelde ik dat de rugzak die Marco droeg iedere dag een beetje zwaarder werd. Hij droeg niet alleen het gewicht van het bedrijf. Hij droeg ook de verantwoordelijkheid die hij zichzelf oplegde. Hij wilde dat iedereen gelukkig was. Hij wilde dat onze medewerkers zich veilig voelden. Hij wilde dat ieder project zou slagen. Hij wilde dat onze partners in ons bleven geloven. En misschien wilde hij, meer dan wat ook, mij nooit teleurstellen. Dat deed mij veel pijn. Want ik heb nooit van hem verwacht dat hij volmaakt zou zijn. Ik wilde alleen dat hij zichzelf bleef. Dat heb ik hem meer dan eens gezegd. ‘Marco, zelfs als we morgen alles zouden verliezen... jij blijft altijd mijn zoon.’ Dan glimlachte hij. Maar ik weet niet of hij die woorden ooit werkelijk heeft kunnen geloven.

Mensen die het meeste van zichzelf eisen, vinden het vaak het moeilijkst om mild te zijn voor zichzelf. Dat begrijp

ik. Misschien omdat ik zelf jarenlang precies dezelfde fout had gemaakt. Ook ik had lange tijd gedacht dat ik ieder probleem moest oplossen. Dat ik altijd sterk moest zijn. Dat ik niemand mocht teleurstellen. Pas veel later heb ik geleerd dat geen mens alles alleen kan dragen. Voor mij kwam die les nog op tijd. Voor Marco kwam ze, tragisch genoeg, te laat. Ik schrijf deze woorden niet om medelijden op te wekken. Integendeel. Ik wil dat de lezer begrijpt hoe moeilijk het soms is om het verdriet te herkennen dat achter de glimlach van een ander verborgen blijft. Ik had het voorrecht Marco werkelijk te kennen. Ik wist hoeveel liefde, trouw en moed er achter zijn stilte verborgen lagen. Zijn laatste strijd bepaalt niet wie hij voor mij was.

Het moeilijkste is de kennis die pas achteraf komt. Zinnen die mij toen geruststelden, krijgen later een andere klank. Stiltes waarvan ik dacht dat ze rust betekenden, blijken misschien vermoeidheid of wanhoop te hebben gedragen. Soms doorzoek ik mijn herinneringen als een vader die in een donker huis nog één lamp probeert aan te steken. Niet om schuldigen te vinden, maar om dichterbij te komen bij wat jij toen niet kon zeggen. Telkens moet ik opnieuw aanvaarden dat liefhebben niet hetzelfde is als alles kunnen weten. Ik stond naast je, Marco, en toch was er een deel van je pijn waar ik niet bij kon.

Wat blijft, is de moed waarmee hij jarenlang verderging. Een moed die veel groter was dan de meeste mensen ooit hebben beseft. Wanneer ik vandaag aan hem denk, zie ik eerst zijn glimlach. Pas daarna herinner ik mij zijn zorgen.

Misschien werkt liefde zo. Ze bewaart niet eerst de pijn. Ze bewaart het licht. En dat licht... zal voor mij nooit doven.

Marco als tiener met zijn moeder Dorina.

Wanneer ik vandaag terugkijk op de laatste jaren waarin Marco met al zijn kracht probeerde onze gezamenlijke droom nieuw leven in te blazen, zie ik geen man die heeft opgegeven. Ik zie een man die nooit ophield te vechten. Misschien heeft hij zelfs te lang gevochten. Na iedere

tegenslag bleef hij geloven dat er ergens nog een andere oplossing moest bestaan. Zo was hij altijd geweest. Wanneer anderen zeiden dat iets onmogelijk was, begon Marco juist na te denken. Er moest een andere weg zijn. Er moest iemand zijn die het project zou begrijpen. Er moest nog een nieuwe kans komen. Daarin herkende ik mezelf. Misschien was dat onze grootste gelijkenis. Maar misschien was het tegelijkertijd ook onze grootste kwetsbaarheid. We geloofden allebei dat eerlijkheid, hard werken en doorzettingsvermogen bijna iedere hindernis konden overwinnen. Het leven heeft mij later geleerd dat dit helaas niet altijd voldoende is.

Want geen enkel bedrijf bouw je alleen. Je bent afhankelijk van mensen. Van partners. Van omstandigheden. En van beslissingen waarover je zelf geen controle hebt. In die jaren begon Marco een steeds zwaardere last te dragen. Hij voelde zich verantwoordelijk voor alles. Voor onze medewerkers. Voor onze leveranciers. Voor onze projecten. Voor onze investeerders. Voor mij. En misschien voelde hij zich tegenover niemand zo verantwoordelijk als tegenover zichzelf. Wanneer iets niet verliep zoals hij had gehoopt, zocht hij nooit eerst naar iemand anders om de schuld te geven. Hij keek naar zichzelf. ‘Wat had ik anders kunnen doen?’ ‘Wat heb ik over het hoofd gezien?’ Die vragen lieten hem niet los. Meer dan eens probeerde ik hem duidelijk te maken dat we niet alles in het leven onder controle hebben. Dat we soms alles goed kunnen doen... en toch kunnen verliezen. Niet door een

gebrek aan inzet of eerlijkheid. Maar omdat omstandigheden soms sterker zijn dan onze wilskracht. Voor iemand met zo'n diep verantwoordelijkheidsgevoel is dat bijzonder moeilijk om te aanvaarden. Zo iemand blijft zoeken naar antwoorden.

Zoals zoveel mensen die van nature voor iedereen om hen heen zorgen, vergat hij vaak voor zichzelf te zorgen. Vandaag hoop ik dat iedere vader, iedere moeder en iedere ondernemer minstens één les uit dit hoofdstuk meeneemt. Verantwoordelijkheid dragen is een kracht. Maar wie zich verantwoordelijk voelt voor alles en iedereen, loopt het gevaar ook alle schuld op zich te nemen. En verantwoordelijkheid is niet hetzelfde als schuld. Dat onderscheid mogen wij nooit uit het oog verliezen. Vraag niet alleen hoe het met het bedrijf gaat. Vraag hoe het met de mens gaat. Want achter ieder bedrijf staat een mens. En die mens is belangrijker dan welk project, cijfer of resultaat ook. Een bedrijf kan opnieuw worden opgebouwd. Een mens is onvervangbaar. Wanneer ik vandaag aan Marco denk, vraag ik mij niet af welke projecten zijn geslaagd en welke niet. Wat ik mij herinner, is dat teleurstelling zijn hart nooit heeft verhard.

Dat hij bleef geven. Bleef zoeken. Bleef hopen. Zelfs toen zijn eigen kracht langzaam begon af te nemen. Dat is de erfenis die hij heeft nagelaten. Geen bedrijf. Geen resultaat. Maar het voorbeeld van een man die het voor iedereen goed wilde doen en zichzelf daardoor vaak op de laatste plaats zette. Een man die niemand wilde teleurstellen. En juist

daarom verdient hij meer dan alleen onze herinnering. Hij verdient ons diepste respect.

HOOFDSTUK 31

Naast iemand met een bipolaire stoornis

Lang probeerde ik Marco's lijden te begrijpen met de taal die ik het beste kende: een probleem benoemen, de oorzaak zoeken en aan een oplossing werken. Maar psychisch lijden is geen machine die hersteld wordt wanneer je maar lang genoeg naar het defect zoekt. Als vader wilde ik een sleutel vinden. Soms dacht ik dat rust, een nieuw project of de nabijheid van familie die sleutel kon zijn. Achteraf weet ik hoe weinig wij toen begrepen van wat een bipolaire stoornis met iemands binnenwereld kan doen. Dat besef doet pijn. Het maakt mijn liefde niet kleiner, maar wel nederiger.

Ik ben geen arts en dit boek kan geen diagnose of behandeling geven. Ik schrijf als vader die achteraf beter wilde begrijpen wat zijn zoon meemaakte. Een bipolaire stoornis is ook niet hetzelfde als gewone stemmingswisselingen. Zij kan perioden van depressie afwisselen met perioden van manie of hypomanie, waarin onder meer energie, slaap, gedachten, spraak en beslissingen sterk kunnen veranderen. Niet iedereen vertoont dezelfde tekenen en alleen een bevoegde hulpverlener kan beoordelen wat er aan de hand is.

Voor familie en vrienden begint helpen vaak met aandacht voor verandering. Slaapt iemand veel minder dan gewoonlijk, spreekt hij opvallend snel, maakt hij impulsieve

plannen of lijkt hij juist hopeloos, uitgeput en afgesloten? Eén signaal bewijst niets. Een patroon dat het dagelijkse functioneren verandert, verdient wel een rustig gesprek en professionele beoordeling. Oordeel niet over het karakter van de persoon; benoem wat u concreet ziet.

Luisteren is iets anders dan onmiddellijk oplossingen geven. Een zin als 'Ik zie dat je het moeilijk hebt en ik wil begrijpen wat er gebeurt' opent meer dan 'Je moet gewoon positief denken'. Gevoelens hoeven niet logisch te lijken om werkelijk te zijn. Blijf kalm, stel eenvoudige vragen en maak duidelijk dat hulp zoeken geen mislukking is. Beloof geen geheimhouding wanneer iemands veiligheid in gevaar kan zijn.

In een stabiele periode kan men samen met de betrokkene en zijn zorgverlener een persoonlijk signalerings- of crisisplan maken. Welke vroege tekenen kondigen een moeilijke fase aan? Welke gebeurtenissen vergroten de spanning? Wie mag worden gebeld? Welke behandeling en welke dagelijkse gewoonten helpen? Zo'n plan neemt de ziekte niet weg, maar voorkomt dat iedereen tijdens een crisis pas moet uitzoeken wat te doen.

Naasten mogen nabij zijn zonder de rol van arts of therapeut over te nemen. Liefde vraagt soms ook grenzen: gevaarlijk gedrag, financiële roekeloosheid of kwetsende uitbarstingen hoeven niet stilzwijgend te worden aanvaard. Het is mogelijk iemand te steunen en tegelijk hulp van buitenaf in te schakelen. Ook de partner, ouder, broer, zus

of vriend heeft rust, informatie en soms eigen begeleiding nodig.

Wanneer iemand zegt dat het leven te zwaar is geworden, over de dood spreekt of afscheid lijkt te nemen, verdienen die woorden rustige en oprechte aandacht. De eenvoudige vraag ‘Denk je aan zelfdoding?’ brengt die gedachte niet op; ze kan juist ruimte geven om te spreken. Luister zonder oordeel. Is er onmiddellijk gevaar, blijf dan bij de persoon en zoek meteen hulp.

Waar u hulp kunt vinden

U hoeft dit niet alleen te dragen. Een arts of hulplijn kan een eerste stap zijn.

Bij onmiddellijk of levensbedreigend gevaar: 112.

Voor de dokter van wacht in België: 1733.

Zelfmoordlijn 1813: gratis, anoniem en telefonisch 24 uur per dag bereikbaar — www.zelfmoord1813.be.

Franstalige hulplijn in België: 0800 32 123, gratis, anoniem en 24/7 bereikbaar.

Deze gegevens werden gecontroleerd in september 2026.

Wanneer ik dit nu schrijf, zou ik nog één keer naast hem willen zitten zonder onmiddellijk naar een oplossing te zoeken. Alleen zeggen: ‘Je hoeft mij niet te beschermen. Vertel mij wat deze dag met jou doet.’ Geen enkele zin biedt zekerheid, maar nabijheid begint waar oordeel ophoudt. Wie naast iemand met psychisch lijden leeft, moet weten dat liefde geen behandeling vervangt — en dat zij toch van levensbelang blijft.

HOOFDSTUK 32

De laatste maanden van een vechter

De eerste zware stemmingsproblemen werden zichtbaar nadat Piramedia tussen 1995 en 1998 door een negatieve periode was gegaan. Wij zagen overbelasting, teleurstelling en uitputting. Wat wij toen nog te vaak als een reactie op zakelijke druk probeerden te begrijpen, bleek deel van een veel dieper psychisch lijden. De bipolaire problematiek veranderde niet wie Marco was, maar zij beïnvloedde wel hoe hij hoop, schuld, energie en wanhoop beleefde.

Na onze terugkeer uit Egypte begon hij opnieuw in de Glazen Piramide in Lummen. Computers gingen aan, plannen werden hernomen en er kwamen weer mensen over de vloer. Aan de buitenkant leek dat een wedergeboorte. Als vader wilde ik geloven dat nieuw werk hem opnieuw houvast zou geven. Tegelijk bleven de financiële druk en de broze verhoudingen om hem heen bestaan. Zijn energie kon indrukwekkend zijn, maar was niet hetzelfde als herstel.

In die periode was er ook een pijnlijke confrontatie met Nadia waarbij de politie betrokken raakte. Ik vermeld dat voorzichtig, omdat ieder betrokken mens die gebeurtenis vanuit zijn eigen angst en verdriet heeft beleefd. Dit boek is geen rechtbank. Wat ik als vader zag, was dat de afstand rond Marco groter werd op een ogenblik waarop hij juist

verbinding nodig had. Hij voelde zich verantwoordelijk, beschaamd en steeds eenzamer.

Maar diep in mij groeide ook een gevoel van ongerustheid. Het was alsof Marco zichzelf geen enkel moment van rust meer gunde. Hij werkte dag en nacht. Hij wilde bewijzen dat het nog altijd mogelijk was. Dat onze ideeën nog steeds een toekomst hadden. Dat al het werk dat we door de jaren heen hadden verricht niet voor niets was geweest. Ik bewonderde zijn moed. Maar als vader begon ik mij steeds meer zorgen te maken. Niet omdat ik aan zijn capaciteiten twijfelde. Integendeel. Ik wist precies waartoe hij in staat was. Wat mij zorgen baarde, was de prijs die hij ervoor betaalde. Steeds vaker zag ik de vermoeidheid in zijn ogen. Hij bleef glimlachen. Hij bleef plannen maken. Maar de uitputting werd steeds moeilijker te verbergen. En toch sprak hij er nauwelijks over. Zo was hij. Hij wilde ieder probleem zelf oplossen. Hij wilde voor niemand een last zijn.

Zelfs niet voor mij. Meer dan eens probeerde ik hem duidelijk te maken dat hij niet alles alleen hoefde te dragen. Dat ieder mens het recht heeft om toe te geven wanneer het leven te zwaar wordt. Maar zijn antwoord was bijna altijd hetzelfde. ‘Papa... laat mij het nog een beetje langer proberen.’ Vandaag breekt vooral dat ene woord mijn hart. Langer. Want hij bleef het werkelijk proberen. Hij voelde zich niet alleen verantwoordelijk voor het slagen van onze projecten. Hij voelde zich verantwoordelijk voor de mensen die naast hem werkten. Voor de investeringen. Voor de

verwachtingen. Voor de beloften die hij had gedaan. En misschien nog meer dan voor al het andere... voor de dromen die hij zelf had gecreëerd. Achteraf begrijp ik beter hoe zwaar die verantwoordelijkheid op hem drukte.

Rond 20 augustus 2009 vonden Marco en ik elkaar opnieuw in een gesprek. Niet alles werd opgelost. Sommige woorden bleven voorzichtig, alsof wij allebei bang waren een broze brug te zwaar te belasten. Maar onder die woorden lag wat altijd sterker was geweest dan onze meningsverschillen: de band tussen vader en zoon. Ik hield van hem en hij wist dat. Hij hield van mij en ik wist dat. Die zekerheid is sindsdien tegelijk mijn troost en mijn wond. Onze laatste verbinding was er een van liefde; toch kon die liefde hem niet bevrijden uit de kamer waarin zijn wanhoop hem had opgesloten.

Wanneer ik aan die laatste maanden terugdenk, zie ik geen nederlaag. Ik zie hoe lang hij probeerde overeind te blijven, vaak voor iedereen behalve zichzelf. Ik wou dat ik hem nog één keer had kunnen tegenhouden, zijn gezicht tussen mijn handen had kunnen nemen en zeggen: 'Marco, je hoeft vandaag niets te redden. Geen onderneming, geen droom, niemand. Laat ons jou dragen.' Die zin kwam te laat voor zijn oren. Daarom schrijf ik hem nu.

HOOFDSTUK 33

27 augustus 2009 - toen de tijd stilviel

Op 27 augustus 2009 maakte Marco een einde aan zijn leven. Ik schrijf die zin zonder omweg, maar ook zonder hem tot die ene daad te herleiden. Hij stierf niet omdat hij te weinig van ons hield of omdat wij te weinig van hem hielden. In zijn diepste wanhoop zag hij geen uitweg meer. De bipolaire stoornis en de depressie hadden zijn werkelijkheid vernauwd tot een plaats waarin onze liefde hem niet meer voldoende kon bereiken.

Toen het nieuws kwam, hield de gewone tijd op te bestaan. Ik herinner mij niet meer alle woorden van die dag. Ik herinner mij wel de stilte ertussen, de blik van Dorina en hoe mijn lichaam bleef staan terwijl in mij alles instortte. Mensen bewogen, telefoons gingen, praktische vragen werden gesteld. Ik hoorde ze alsof ik onder water was. Een vader kan in één ogenblik ouder worden. Dorina nam mij in haar armen en liet mij lange tijd niet los. In dat ene gebaar zaten onze twee levens: haar verlies, mijn verlies en de machteloosheid van ouders die hun kind niet meer konden beschermen.

Zelfs in de dagen van rouw moesten er beslissingen worden genomen. Over de uitvaart ontstond een pijnlijk verschil van mening: sommigen wilden een crematie, terwijl ik Marco wilde begraven. Twee dagen lang werd er

gesproken en onderhandeld. Ik wilde geen strijd, maar ik kon op dat moment niet anders dan voor die laatste rustplaats opkomen. Uiteindelijk nam ik de begrafeniskosten op mij. Geld betekende toen niets; alleen waardigheid telde.

Wij kleeadden Marco in zijn trouwkostuum. In de glazen kist kon ik naar hem kijken en tegelijk nauwelijks bevatten dat hij daar werkelijk lag. Een vader hoort zijn zoon niet te begraven. Alle natuurlijke volgorde was omgekeerd. Toch wilde ik hem nog één keer omringen met zorg, zoals wij dat bij zijn geboorte hadden gedaan, toen ik hilde van vreugde omdat hij veilig ter wereld was gekomen.

Bij het graf wist ik dat geen plechtigheid een einde kon maken aan onze band. De aarde sloot zich boven zijn lichaam, niet boven zijn leven. Hij bleef aanwezig in Chiara en Laura, in Michael, in Dorina, in onze gesprekken en in de duizenden gewone momenten die niemand ons kon afnemen. De leegte was vanaf die dag blijvend, maar ook de liefde werd blijvend.

De zwaarste stilte kwam niet op het kerkhof, maar toen de deuren thuis weer dichtgingen. Er viel niets meer te regelen en toch verwachtte een deel van mij nog het geluid van zijn sleutel, zijn stem of een bericht op mijn telefoon. Rouw kwam niet als één golf die voorbijging. Zij keerde terug in gewone ogenblikken: bij een kop koffie, een lege plaats aan tafel, een weg die wij samen hadden gereden.

Iedere keer moest mijn hart opnieuw leren wat mijn verstand al wist.

Marco — zijn glimlach die altijd bij ons blijft.

Sindsdien meet ik tijd anders. Er is een leven vóór 27 augustus 2009 en een leven erna. Maar ik weiger dat de datum waarop Marco stierf belangrijker wordt dan 10 oktober 1972, de dag waarop hij werd geboren, of dan alle dagen waarop hij lachte, vader was, werkte, droomde en naast mij in de auto zat. Wie hem wil kennen, moet zijn hele leven zien.

Maar Marco keek altijd eerst naar zichzelf. Hij vroeg zich af wat hij beter had kunnen doen. Wat hij over het hoofd had gezien. Wat hij nog meer had kunnen proberen. Alsof één mens alleen het gewicht van de hele wereld kon dragen. Natuurlijk kon dat niet. Niemand kan dat. En toch bleef hij vechten. Tot het einde. Daarom hoop ik dat niemand Marco ooit uitsluitend zal herinneren aan de manier waarop zijn

leven is geëindigd. Dat zou hem diep onrecht aandoen. Want één enkele dag kan nooit het verhaal van een heel leven vertellen. Wie werkelijk wil weten wie Marco was, moet kijken naar de duizenden dagen die aan die laatste dag voorafgingen. Naar het nieuwsgierige jongetje dat alles wilde begrijpen. Naar de student met zijn grote passie voor computers en technologie. Naar de jonge vader wiens gezicht oplichtte wanneer hij over zijn dochters sprak.

Naar de ondernemer die in de Glazen Piramide glimlachte wanneer een nieuw idee eindelijk werkte. Naar de zoon die naast mij in de auto zat tijdens onze reizen naar Italië. Naar de man die van een goede espresso kon genieten. Naar de vriend die altijd bereid was een helpende hand uit te steken. Dát was Marco. En zo hoop ik dat hij altijd herinnerd zal worden. Ik wil ook enkele woorden richten tot iedereen die een vergelijkbaar verlies heeft meegemaakt. Oordeel nooit te snel. Een mensenleven is altijd groter dan het moment waarop alles te zwaar werd. Achter een tragisch einde schuilt vaak een strijd die de meeste mensen nooit hebben gezien. Toon medeleven. Luister. Wees er. Een oprecht gesprek kan niet ieder probleem oplossen. Maar het kan iemand wel laten voelen dat hij niet alleen is. Wanneer ik vandaag mijn ogen sluit, zie ik Marco niet op zijn laatste dag.

Ik zie al die andere momenten. Dat zijn de beelden die ik dicht bij mij wil houden. Niet omdat ze de pijn uitwissen. Maar omdat ze sterker zijn dan de pijn. Marco... Als je deze woorden, op welke manier dan ook, nog kunt horen... dan

wil ik je maar één ding zeggen. Dank je. Dank je voor alles wat we samen hebben mogen delen. Dank je voor je vertrouwen. Voor je vriendschap. Voor je liefde. Ik ben oneindig trots dat ik jouw vader heb mogen zijn. En als het leven mij de mogelijkheid zou geven opnieuw te kiezen... dan zou ik zonder één moment te twijfelen precies dezelfde weg opnieuw met jou afleggen. Omdat jij er was. Meer kan een vader zich niet wensen. Rust in vrede, mijn zoon. Niet in vergetelheid. Maar in de harten van iedereen die jou heeft gekend.

En zolang ik leef... zolang je moeder leeft... zolang Michael over zijn broer vertelt... zolang Chiara en Laura jouw naam uitspreken en later aan hun eigen kinderen vertellen wie hun vader was... zul je nooit werkelijk verdwijnen. Want liefde sterft niet. Ze blijft leven in de mensen die iemand in hun hart dragen. En daarom eindigt jouw verhaal hier niet. Het leeft verder. In ons. In de generaties die na ons komen. Voor altijd.

HOOFDSTUK 34

Wat Marco mij heeft nagelaten

Er is een groot verschil tussen afscheid nemen en leren leven met iemands afwezigheid. Een afscheid duurt maar één dag. De afwezigheid blijft iedere dag. Na het overlijden van Marco veranderde alles. Niet alleen binnen ons gezin. Maar ook diep in mij. De wereld bleef gewoon verdergaan. Mensen gingen werken. Ze maakten plannen. Ze lachten. Vierden verjaardagen. En keken naar de toekomst. Voor mij leek de tijd echter stil te staan. Bij iedere familiebijeenkomst bleef één stoel leeg. Op iedere verjaardag ontbrak één stem. En bij ieder vreugdevol moment was er ook dat korte, stille besef: Marco had hier bij moeten zijn. Langzaam begon ik te begrijpen dat rouw niet alleen pijn is. Rouw is ook een vorm van liefde. Een liefde die niet langer een plaats heeft waar ze zich kan uiten. In het begin dacht ik dat ik vooral met die leegte zou moeten leren leven.

Maar met de jaren ontdekte ik dat Marco mij niet alleen een lege stoel had nagelaten. Hij had mij zoveel meer gegeven. Sommige mensen laten een groot vermogen na. Anderen prachtige gebouwen. Weer anderen schrijven boeken of doen uitvindingen die hen overleven. Marco liet mij iets anders na. Hij leerde mij op een andere manier naar het leven te kijken. Misschien klinkt dat vreemd. Normaal gesproken is het de vader die zijn kinderen iets leert. En toch ben ik door de jaren heen gaan beseffen dat mijn zoon

ook een van mijn grootste leermeesters is geworden. Hij leerde mij zonder angst naar de toekomst te kijken. In een tijd waarin computers door velen nog werden gezien als niet veel meer dan ingewikkelde machines, zag hij al eindeloze mogelijkheden. Waar ik een scherm zag, zag hij een venster naar een nieuwe wereld. Waar anderen beperkingen zagen, zag hij kansen.

Hij was nieuwsgierig. Altijd. Wanneer hij iets niet begreep, wilde hij het onderzoeken tot hij het volledig doorgrondde. Wanneer hij in een idee geloofde, zette hij zich er helemaal voor in. Dat was een eigenschap die ik enorm in hem bewonderde. Hij nam nooit genoegen met een oppervlakkig antwoord. Hij wilde weten waarom. En vooral... hoe het beter kon. Die manier van denken hield ook mij jong. Dankzij Marco bleef ik openstaan voor verandering. Ik leerde luisteren naar jongere generaties. Ik ontdekte dat leeftijd nooit een beperking hoeft te zijn zolang de nieuwsgierigheid blijft leven. We brachten ontelbare uren door met praten over technologie. Over het internet. Over driedimensionale visualisatie. Over software. Over mogelijkheden die de meeste mensen toen nog als sciencefiction beschouwden. Er waren momenten waarop ik niet onmiddellijk alles begreep wat hij mij probeerde uit te leggen. Maar zijn enthousiasme begreep ik altijd.

En enthousiasme is aanstekelijk. Daarom ben ik nooit bang geweest voor vernieuwing. Integendeel. Ik heb altijd geprobeerd nieuwe ontwikkelingen met oprechte belangstelling te verwelkomen. En daarvoor heb ik zoveel

aan hem te danken. Maar Marco heeft mij nog iets geleerd dat veel belangrijker was. Hij leerde mij dat liefde niet altijd met grote woorden wordt uitgesproken. We vertelden elkaar niet iedere dag hoeveel we van elkaar hielden. Zo waren wij gewoon niet. Onze liefde leefde in de eenvoudigste dingen. In onze reizen samen. In één blik die alles zei. In een hand die even op een schouder rustte. In het samen zoeken naar een oplossing voor een probleem. In het zwijgend naast elkaar drinken van een espresso. Vandaag begrijp ik dat juist die eenvoudige momenten de kostbaarste van allemaal waren. Omdat ze echt waren. Ze hadden geen applaus nodig. Geen publiek. Alleen twee mensen die elkaar diep begrepen.

Een beeld dat ik graag bekijk wanneer wij Marco herdenken.

Uit die herinneringen groeide langzaam iets wat ik in de eerste jaren van mijn verdriet nauwelijks voor mogelijk had gehouden. Dankbaarheid. Dankbaarheid omdat ik Marco bijna zevenendertig jaar lang in mijn leven heb mogen hebben. Omdat hij mijn zoon was. En dat voor altijd zal

blijven. Dankbaarheid omdat we niet alleen vader en zoon waren. We waren ook vrienden. Reisgenoten. Collega's. Hoeveel vaders kunnen zeggen dat zij zoiets hebben mogen beleven? Niet veel. Ik wel. En daarvoor zal ik de rest van mijn leven dankbaar blijven. Vandaag is Marco's stoel nog altijd leeg. Maar in mijn hart is hij volledig aanwezig. Niet alleen als de herinnering aan wat ik heb verloren. Maar als een levende kracht die mij iedere dag opnieuw eraan herinnert hoe kostbaar liefde werkelijk is. De pijn om zijn afwezigheid is niet verdwenen. Maar langzaam veranderde de manier waarop ik die pijn droeg.

Ook nu nog ontstaat soms de oude beweging in mij: dit moet ik aan Marco vertellen. Bij een nieuwe technologie, een familiegebeurtenis of een onverwacht idee lijkt hij een fractie van een seconde nog gewoon bereikbaar. Pas daarna komt het besef. Dat korte ogenblik doet pijn, maar ik koester het ook. Het bewijst dat onze verhouding niet tot 27 augustus 2009 is teruggebracht. Hij blijft aanwezig in de manier waarop ik kijk, vragen stel en opnieuw iets durf te beginnen. Ik stel mij zijn reactie voor, zijn snelle woorden en die glimlach die al verried dat hij in gedachten drie stappen verder was.

Jij leeft verder, Marco. In Chiara en Laura. In Michael en Dorina. In de mensen die door jou werden geraakt. En ook in mij: iedere keer dat ik nieuwsgierig blijf, iets nieuws wil begrijpen of weiger te geloven dat iets onmogelijk is. Misschien is dat de grootste erfenis die een mens kan nalaten: geen bezit, geen gebouw, geen bedrijf, maar een

manier van kijken die in anderen voortleeft. Daarvoor, lieve zoon, zal ik je tot mijn laatste dag dankbaar zijn.

HOOFDSTUK 35

Kevin Umé - de droom die verder leefde

Sommige dromen verdwijnen niet wanneer een project tot stilstand komt. Ze blijven bestaan in tekeningen, computerbestanden, herinneringen en vooral in de mensen die erin hebben geloofd. Tijdens de heropstart van Piramedia in Beringen, in de periode van 1998 tot 2003, sloten nieuwe mensen zich bij ons aan. Een van de jonge talenten die met Marco begon samen te werken, was Kevin Umé. Hij had nog maar pas zijn studies voltooid, was rustig en bescheiden, maar buitengewoon begaafd.

Samen met Marco en enkele andere softwareontwikkelaars werkte Kevin aan 2D- en 3D-programma's voor de bouwsector en in het bijzonder voor de wereld van keramische tegels. Het doel was ambitieus. Projecten die voor veel mensen moeilijk voor te stellen waren, moesten vooraf zichtbaar en begrijpelijk worden gemaakt op een computerscherm. Wat tot dan toe vooral met tekeningen, stalen en veel uitleg moest worden voorgesteld, kon dankzij de software op een nieuwe manier worden gepresenteerd. Mijn rol lag vooral bij de tegelwereld. Ik kende de fabrikanten. De handelaars. De klanten. De internationale markt. Marco zag hoe technologie die wereld kon veranderen. En Kevin beschikte over het talent om ideeën stap voor stap om te zetten in

werkende programma's. Ieder van ons bracht een ander deel van de droom mee. Juist daarin lag onze kracht. Marco en Kevin begrepen elkaar goed. Ze spraken de taal van computers en nieuwe technologie.

Een taal waarvan ik misschien niet iedere technische bijzonderheid begreep, maar waarvan ik de mogelijkheden wel degelijk inzag. Ik zag hun enthousiasme. Hun concentratie. Hun verlangen om iets te maken wat nog niet bestond. En ik geloofde in hen. Zoals bij zoveel vernieuwende projecten bleek een goed idee alleen echter niet voldoende om de toekomst ervan te verzekeren. Rond 2006 kwam de verdere ontwikkeling van de software tot stilstand. Onze samenwerking eindigde. Iedereen vervolgde zijn eigen weg. Maar het programma verdween niet uit mijn gedachten. Voor Marco bleef het een droom die nog niet volledig was afgewerkt. Voor mij bleef het een bladzijde die nog niet helemaal was omgeslagen. Toen Marco in 2009 overleed, kreeg die onafgewerkte droom plotseling een heel andere betekenis. Het was niet langer alleen een zakelijk of technologisch project. Het was een deel van wat hij had achtergelaten. Zoveel van zijn ideeën... zoveel uren werk... zoveel hoop... lagen nog altijd in dat programma.

Ik kon op dat moment moeilijk aanvaarden dat dit alles zomaar verloren zou gaan. Daarom zocht ik Kevin opnieuw op. Ik vroeg hem of hij samen met enkele vrienden wilde proberen Marco's programma alsnog af te werken. Kevin aanvaardde die uitdaging. Voor mij betekende dat veel meer dan alleen technische hulp. Het voelde als een teken van

respect voor Marco. En als een poging om iets waaraan hij zo intens had gewerkt toch nog tot een goed einde te brengen. Kevin en zijn vrienden gingen opnieuw met het programma aan de slag. Ze onderzochten wat nog moest worden afgewerkt. Ze zochten oplossingen voor de technische problemen die waren blijven liggen. En uiteindelijk slaagden zij erin het programma technisch te voltooien. Dat wil ik heel duidelijk zeggen. Kevin heeft gedaan wat ik hem had gevraagd. Het project is niet gestopt omdat hij tekortgeschoten is. Integendeel. Hij bewees dat Marco's idee technisch uitvoerbaar was.

Marco en Tina, Michael en Pascale, samen met de kleine Helena - een dierbare herinnering aan onze familie.

Maar tegen die tijd was ik zelf niet meer de man die ik vroeger was geweest. Na tientallen jaren in de tegelwereld... na alle tegenslagen... na de eindeloze strijd om telkens opnieuw te beginnen... en vooral na het verlies van Marco...

was mijn kracht opgebruikt. Ik voelde mij volledig uitgeput door de sector waarin ik zo lang had gewerkt. Om het programma werkelijk op de markt te brengen, zou ik opnieuw een heel netwerk hebben moeten opbouwen. Ik zou opnieuw mensen moeten overtuigen. Opnieuw investeringen moeten zoeken. Opnieuw van voren af aan moeten beginnen. Die kracht had ik niet meer. Daarom nam ik uiteindelijk de beslissing om het project definitief stop te zetten en met pensioen te gaan. Het programma was technisch afgewerkt. Maar commercieel kwam er geen nieuw begin. Dat was niet de verantwoordelijkheid van Kevin. Het was mijn beslissing. Een beslissing die voortkwam uit alles wat ik in die jaren had meegemaakt.

Lange tijd dacht ik dat een droom alleen betekenis had wanneer hij uitgroeide tot een succesvol bedrijf of een product dat overal werd gebruikt. Vandaag geloof ik dat niet meer. Niet iedere droom bereikt de bestemming die wij ervoor hadden bedacht. Maar dat betekent niet dat alle inspanningen voor niets zijn geweest. Kevin zorgde ervoor dat Marco's programma niet achterbleef als een onafgewerkte poging. Hij hielp een idee om te zetten in een technisch werkend resultaat. Ook al besloot ik het daarna niet meer voort te zetten, dat werk behield zijn waarde. Wanneer ik vandaag aan Kevin denk, zie ik eerst de rustige en bescheiden jonge man die in 2003 bij ons kwam werken. Een jonge man die toen waarschijnlijk nog niet kon vermoeden welke plaats hij in ons verhaal zou innemen.

Maar ik zie ook de medewerker die ik na Marco's overlijden opnieuw kon benaderen.

Iemand die bereid was terug te keren naar een onafgewerkt programma en het nog één laatste kans te geven. Kevin kon Marco niet vervangen. Niemand zou dat ooit kunnen. Maar hij hielp mij wel om een deel van Marco's droom nog een stukje verder te dragen. Daarom verdient Kevin een plaats in dit boek. Niet als een voetnoot. Niet alleen als een talentvolle programmeur. Maar als iemand die eerst naast Marco werkte en later naast mij stond in onze poging om een onafgewerkte droom alsnog te voltooien. Sommige dromen blijven voortleven als een bedrijf. Andere als een uitvinding. En weer andere leven verder in de mensen die bereid waren erin te blijven geloven. Marco's droom kreeg niet de toekomst waarop wij hadden gehoopt. Maar dankzij Kevin ging zij ook niet zomaar verloren. Hij gaf haar nog één laatste kans. En daarvoor zal ik hem altijd dankbaar blijven.

DEEL 4

WAT BLIJFT

*Michael, mijn kleinkinderen, vriendschap, vergeving en wat
ik wil doorgeven*

HOOFDSTUK 36

Michael koos zijn eigen weg

Geen twee kinderen zijn hetzelfde. En dat hoeven ze ook niet te zijn. Ieder kind heeft zijn eigen karakter. Zijn eigen dromen. Zijn eigen manier om naar het leven te kijken. Wanneer mensen met mij over mijn kinderen spreken, begint het gesprek vaak bij Marco. Dat is begrijpelijk. Zijn leven en zijn overlijden hebben een onuitwisbaar spoor in mijn hart en in dit boek achtergelaten. Maar daardoor mag nooit de indruk ontstaan dat Michael een minder belangrijke plaats in mijn leven inneemt. Ook hij is mijn zoon. Ook zijn plaats in mijn hart is uniek. En ook zijn verhaal verdient het om met dezelfde liefde en oprechtheid te worden verteld. Michael heeft altijd zijn eigen weg gekozen. Zijn karakter verschilde van dat van zijn broer. Terwijl Marco voortdurend op zoek was naar nieuwe uitdagingen en ervan droomde zelf bedrijven en projecten op te bouwen, koos Michael voor een leven dat hem meer structuur en stabiliteit bood.

Dat maakte zijn keuze niet minder moedig. Integendeel. Er is moed voor nodig om je eigen weg te volgen zonder je te laten leiden door de verwachtingen van anderen. Als vader heb ik die eigenschap altijd in hem bewonderd. Ik heb mijn kinderen nooit naar mijn eigen beeld willen vormen. Ik wilde niet dat zij mijn leven zouden herhalen. Ik wilde alleen dat zij eerlijke mensen zouden worden. Mensen die

verantwoordelijkheid konden dragen. Die met respect in het leven stonden. En die de vrijheid voelden om hun eigen keuzes te maken. Na zijn studies aan de hotelschool in Hasselt koos Michael voor een loopbaan in de luchtvaart. Hij ging als steward bij Sabena werken. Al snel voelde ik dat hij daar een wereld had gevonden die bij hem paste. Hij kwam in contact met mensen uit verschillende landen en culturen. Hij reisde naar plaatsen die voor veel anderen slechts namen op een landkaart waren.

Iedere reis verruimde zijn horizon. Iedere ontmoeting leerde hem iets nieuws. De wereld werd zijn werkterrein. Maar belangrijker nog... hij had zelf voor die weg gekozen. Ik keek met trots naar hem. Niet omdat hij een indrukwekkend uniform droeg of verre reizen maakte. Maar omdat ik zag dat hij zijn eigen plaats probeerde te vinden. Die trots voelde ik opnieuw toen Michael zelf vader werd. Met Helena en Andreas kwamen er twee nieuwe, kostbare levens in onze familie bij. Michael leerde daardoor zelf wat iedere ouder vroeg of laat ontdekt. Dat een kind je leven volledig verandert. Dat liefde en verantwoordelijkheid vanaf dat moment niet meer van elkaar kunnen worden gescheiden. En dat je als ouder kunt begeleiden, beschermen en raad geven...

Michael vond zijn plaats in de luchtvaart. Als steward bij Sabena leerde hij reizen, verantwoordelijkheid dragen en met zeer verschillende mensen omgaan. Met Pascale bouwde hij een gezin op. Helena werd geboren op 6 oktober 2000; precies vijf jaar later, op 6 oktober 2005, kwam

Andreas. Twee kinderen met dezelfde verjaardag en ieder een volledig eigen karakter.

Michael en Tina, samen in een nieuw hoofdstuk van onze familie.

Toen Sabena verdween, verloor ook Michael een zekerheid waarop hij had gebouwd. Hij ging verder in de vrachtluchtvaart in Luik. Later brachten een huwelijks crisis en een lange scheiding nieuwe druk. Ik zag niet altijd van dichtbij wat hij droeg. Marco's problemen namen in die jaren zoveel ruimte in dat mijn aandacht als vader uit

evenwicht raakte. Dat is geen excuus, wel een waarheid die ik onder ogen wil zien.

Er waren perioden van afstand tussen Michael en mij. Soms spraken wij te weinig; soms dachten wij allebei dat de ander wel wist wat niet werd uitgesproken. Ik betreur dat. Een kind dat stil zijn eigen weg zoekt, heeft niet minder behoefte aan belangstelling dan een kind dat zichtbaar in crisis verkeert. Ik had vaker moeten vragen hoe het werkelijk met hem ging.

Met de jaren vonden wij elkaar opnieuw. Niet door te doen alsof de afstand nooit had bestaan, maar door eerlijker te spreken en elkaar minder te willen veranderen. Wanneer ik Michael vandaag met Helena en Andreas zie, herken ik zijn eigen vorm van trouw. Hij hoefde nooit op Marco te lijken. Mijn zonen waren verschillend, en mijn liefde voor hen hoeft daarom niet te worden vergeleken.

Mijn zoon Michael met zijn kinderen Andreas en Helena.

Het kost mij moeite om dit zo open te schrijven, omdat een vader graag gelooft dat zijn kinderen vanzelf voelen hoeveel hij van hen houdt. Maar liefde die niet wordt uitgesproken, kan verkeerd worden verstaan. Als ik bepaalde jaren opnieuw kon beleven, zou ik vaker naast Michael zijn gaan zitten zonder meteen over werk, zorgen of oplossingen te beginnen. Ik zou hem niet alleen vragen hoe het met zijn gezin ging, maar ook hoe het met hém ging.

Het verleden kan ik niet herschrijven; ik kan wel ophouden mij achter goede bedoelingen te verbergen. Daarom krijgt deze waarheid een plaats in mijn boek. Niet om Michael met mijn spijt te belasten, maar om als vader mijn verantwoordelijkheid te nemen. Onze band hoeft niet volmaakt te zijn om echt te zijn. Juist doordat wij afstand, verschil en stilte hebben gekend, weet ik hoe waardevol het is dat wij elkaar vandaag opnieuw kunnen zien zoals wij werkelijk zijn.

Geen van mijn zonen hoefde op de ander te lijken. Ieder heeft zijn eigen plaats in mijn leven. Wanneer ik vandaag aan Michael denk, zie ik de man die zelf keuzes heeft gemaakt, de vader van Helena en Andreas en mijn zoon, die zijn eigen weg bleef volgen. Dat was zijn weg. En juist daarom ben ik trots op hem.

HOOFDSTUK 37

Chiara, Laura, Helena en Andreas

Er komt een moment in het leven waarop je beseft dat de tijd veel sneller voorbijgaat dan je ooit had kunnen denken. Voor mij kwam dat moment toen ik Chiara voor het eerst in mijn armen hield. Zij maakte mij grootvader. Plotseling was ik niet langer alleen de vader van mijn kinderen. Er was een nieuwe generatie geboren. Een klein meisje dat een deel van ons allemaal met zich meedroeg en tegelijkertijd aan het begin stond van haar eigen, unieke verhaal. Met de komst van Laura, Helena en Andreas werd die kring van liefde steeds groter. Vier kleinkinderen. Vier verschillende persoonlijkheden. Vier jonge mensen met ieder hun eigen dromen, talenten en toekomst. Grootvader worden is een gevoel dat moeilijk te beschrijven is. Je hoeft niet langer alles te bepalen. Je draagt niet meer dezelfde dagelijkse verantwoordelijkheid als toen je zelf jonge kinderen had. Je mag vooral aanwezig zijn.

Luisteren. Genieten. Herinneringen maken. Een glimlach. Een bezoek. Een omhelzing. Een gesprek dat langer duurt dan verwacht. Het zijn juist die eenvoudige momenten die, naarmate de jaren voorbijgaan, tot onze kostbaarste herinneringen uitgroeien. Chiara en Laura zijn de dochters van Marco. Wanneer ik naar hen kijk, herken ik soms iets van hun vader. In een glimlach. In een gebaar. In de manier waarop zij naar de wereld kijken. Soms is het maar een

klein moment. Een blik. Een bepaalde uitdrukking op hun gezicht. Maar voor mij is het voldoende om Marco plotseling weer heel dichtbij te voelen. Hen zien opgroeien, is daarom ook een manier om te ervaren dat zijn liefde blijft voortleven. Niet alleen in herinneringen of op de bladzijden van dit boek. Maar in twee jonge vrouwen die ieder op hun eigen manier een deel van hem met zich meedragen. Dat betekent niet dat zij het leven van hun vader moeten voortzetten.

Michael, omringd door mijn kleinkinderen Helena, Laura, Andreas en Chiara.

Zij hoeven niet zijn dromen te dragen. Zij hebben het recht hun eigen weg te zoeken en hun eigen verhaal te schrijven. Maar ik hoop dat zij altijd zullen weten hoeveel

hun vader van hen hield. En hoeveel vreugde zij hem hebben geschonken. Helena en Andreas zijn de kinderen van Michael. Ook zij hebben ieder hun eigen, onvervangbare plaats binnen onze familie. Met hun levensvreugde, spontaniteit en nieuwsgierigheid herinneren zij mij eraan dat het leven altijd opnieuw vooruitkijkt. Dat na iedere moeilijke periode weer nieuwe hoop kan ontstaan. Dat iedere generatie iets ontvangt van de mensen die haar voorgingen, maar daar vervolgens haar eigen betekenis aan geeft. Wanneer ik naar mijn vier kleinkinderen kijk, wil ik hen nooit met elkaar vergelijken. Dat heb ik ook met mijn eigen kinderen nooit willen doen. Geen twee mensen zijn hetzelfde. En juist daarin schuilt de rijkdom van een familie.

Samen met mijn kleinkinderen Helena, Laura, Andreas en Chiara.

Chiara hoeft niet op Laura te lijken. Helena hoeft niet dezelfde weg te volgen als Andreas. Ieder van hen mag worden wie hij of zij werkelijk is. Maar wat hun wegen ook zullen zijn, zij blijven met elkaar verbonden door een geschiedenis die veel langer geleden begon. Een geschiedenis die teruggaat tot hun overgrootouders. Tot Italië. Tot de mijnen van België. Tot de offers van mensen die hun vertrouwde wereld verlieten om hun kinderen een betere toekomst te geven. Wanneer wij tijdens verjaardagen en feestdagen samenkomen, wordt er openlijk over Marco gesproken. Zijn naam wordt niet verzwegen. Wij vertellen anekdotes. Wij halen herinneringen op. Wij lachen om de dingen die hij zei en deed. En soms voelen we opnieuw het

verdriet van zijn afwezigheid. Maar bovenal zorgen die verhalen ervoor dat hij deel blijft uitmaken van ons gezin. Op zulke momenten komen verleden, heden en toekomst samen.

Marco met Helena, van wie hij de peter was.

Ik hoop dat mijn kleinkinderen daardoor zullen begrijpen dat herinneren niet alleen verdrietig hoeft te zijn. Herinneren kan ook warmte brengen. Een glimlach. Verbondenheid. En dankbaarheid omdat iemand deel van ons leven heeft mogen uitmaken. Misschien zullen zij op een dag dit boek openen. Misschien zullen zij willen weten wie hun overgrootouders waren. Hoe hun familie vanuit Italië naar België kwam. Wie hun grootvader was voordat hij ouder en grijzer werd. Misschien zullen Chiara en Laura op deze bladzijden nog meer ontdekken over hun vader. En misschien zullen Helena en Andreas beter begrijpen wie hun oom Marco was en welke plaats hij binnen onze familie innam. Maar bovenal hoop ik dat zij zullen voelen hoeveel liefde aan hun eigen verhaal is voorafgegaan. Niet om in het verleden te blijven leven. Niet om de dromen van vorige generaties te moeten herhalen. Maar om te weten waar hun wortels liggen.

Met Helena, Andreas en Chiara.

Want wortels zijn geen ketenen. Ze houden je niet tegen. Ze geven je de kracht om rechtop te blijven staan terwijl je zelf bepaalt in welke richting je wilt groeien. Chiara. Laura. Helena. Andreas. Jullie zijn niet alleen de kleinkinderen over wie ik in dit boek schrijf. Jullie zijn de toekomst van onze familie. Jullie hoeven niet te worden zoals wij waren. Jullie hoeven onze wegen niet opnieuw af te leggen. Volg jullie eigen dromen. Maak jullie eigen keuzes. Schrijf jullie eigen verhaal. Maar weet altijd dat jullie voortkomen uit mensen die hebben liefgehad. Die hebben gewerkt. Die offers hebben gebracht. Die zijn gevallen en opnieuw zijn rechtgestaan. En die boven alles in hun familie zijn blijven

geloven. De mooiste erfenis die ik jullie kan nalaten, bestaat niet uit geld of materiële bezittingen. Ze bestaat uit herinneringen. Uit waarden. Uit liefde. En uit de zekerheid dat ieder van jullie een unieke en onvervangbare plaats in mijn hart heeft.

Zolang jullie de verhalen van onze familie blijven vertellen, zal niemand die vóór jullie kwam ooit werkelijk worden vergeten. En zolang jullie elkaar blijven vasthouden, zal de liefde die onze familie door zoveel jaren van vreugde en verdriet heeft gedragen, ook in jullie blijven voortleven.

Marco samen met Pascale op het huwelijksfeest van Michael.

Lieve Chiara, Laura, Helena en Andreas, jullie zijn mijn trots, mijn vreugde en de mooiste toekomst van onze familie. Volg jullie eigen weg en weet dat opa ieder van jullie voor altijd in zijn hart draagt. — Opa Renato

HOOFDSTUK 38

Verzoening en dankbaarheid voor wat blijft

Wanneer ik vandaag terugkijk op mijn leven, besef ik hoe gemakkelijk het is om alleen stil te staan bij wat we hebben verloren. Verlies spreekt luid. Het trekt onze aandacht naar de lege plaatsen. Naar de stemmen die we niet meer horen. Naar alles wat nooit meer zal terugkeren. Wat gebleven is, spreekt vaak veel zachter. Ook ik had ervoor kunnen kiezen alleen in mijn verdriet te blijven leven. Na het overlijden van Marco waren er dagen waarop ik nauwelijks nog iets anders kon zien dan zijn afwezigheid. Dat was geen keuze. Dat was rouw. Wie een kind verliest, draagt die pijn de rest van zijn leven met zich mee. Ze verdwijnt niet. Ze verandert alleen van vorm. Maar langzaam begon ik te ontdekken dat verdriet en dankbaarheid naast elkaar kunnen bestaan. Dankbaar zijn betekent niet dat we minder missen. Het betekent niet dat we vergeten.

En het betekent zeker niet dat de wonde genezen is. Het betekent dat we naast alles wat ons werd afgenomen, ook opnieuw durven kijken naar wat het leven ons nog altijd geeft. Ik ben de vader van Marco gebleven. De dood heeft daar niets aan veranderd. Ik ben dankbaar voor de zevenendertig jaren waarin ik hem mijn zoon heb mogen noemen. Voor onze gesprekken. Onze reizen. Onze dromen. Onze samenwerking. En voor de vriendschap die tussen ons

was gegroeid. Maar ik ben ook de vader van Michael. En in de laatste jaren hebben Michael en ik een band opgebouwd die op emotioneel vlak dieper is geworden dan ik ooit had durven verwachten. Misschien zelfs even sterk als de band die ik vroeger met Marco had. Niet dezelfde. Want geen enkele band tussen twee mensen is ooit volledig dezelfde. En de ene zoon kan de andere nooit vervangen.

Liefde vergelijkt niet. Liefde maakt in een hart eenvoudigweg nieuwe ruimte. Die toenadering tussen Michael en mij kwam voort uit een gebeurtenis die ik aanvankelijk bijzonder moeilijk kon aanvaarden. De relatie die tussen Michael en Tina, de eerste vrouw van Marco, ontstond, bracht bij mij in het begin veel tegenstrijdige gevoelens naar boven. Ik herinnerde mij het verdriet dat Marco tijdens en na hun scheiding had gekend. Als vader wilde ik hem ook na zijn overlijden blijven beschermen. Daarom verzette een deel van mij zich tegen die nieuwe werkelijkheid. Maar het leven heeft mij opnieuw geleerd dat wij niet altijd zelf bepalen langs welke weg verzoening en geluk naar ons terugkeren. Wat ik aanvankelijk als een bedreiging voor onze herinneringen zag, groeide langzaam uit tot iets wat onze familie dichter bij elkaar bracht. Verjaardagen en feestdagen werden opnieuw momenten van warmte en verbondenheid. Marco's naam werd niet verzwegen.

Integendeel. Er wordt openlijk over hem gesproken. Wij vertellen anekdotes. Wij halen herinneringen op. Wij lachen om de dingen die hij zei en deed. Soms vloeit er een traan.

Maar meestal voelen we vooral hoeveel liefde hij heeft achtergelaten. Daardoor blijft Marco niet alleen verbonden met het verdriet van zijn laatste jaren. Hij blijft deel uitmaken van ons dagelijkse familieleven. En daarvoor ben ik dankbaar. Ik ben dankbaar voor mijn vier kleinkinderen. Chiara. Laura. Helena. En Andreas. Vier jonge mensen met ieder hun eigen karakter, hun eigen dromen en hun eigen plaats in mijn hart. Chiara en Laura zijn de dochters van Marco. Wanneer ik naar hen kijk, herken ik soms iets van hun vader. Een glimlach. Een gebaar. Een bepaalde manier van kijken. Op zulke momenten voelt het alsof een klein deel van hem opnieuw heel dichtbij komt. Helena en Andreas zijn de kinderen van Michael.

Elk jaar op 27 augustus komt onze familie samen aan de Basiliek van Scherpenheuvel om Marco te eren.

Ook zij brengen hun eigen vreugde, spontaniteit en toekomstverwachtingen in onze familie. Samen vormen zij

geen afzonderlijke delen. Zij zijn mijn vier kleinkinderen. Vier gelijkwaardige levens die onze familie ieder op hun eigen manier rijker maken. Ik ben dankbaar dat ik hen heb zien opgroeien. Dat ik als vader en grootvader nog altijd deel mag uitmaken van hun leven. Dat ik naar hen mag luisteren. Met hen mag lachen. En mag zien hoe zij langzaam hun eigen weg zoeken. Ook Dorina is al bijna een heel mensenleven aan mijn zijde. Samen hebben wij vreugde gekend die ons hart vulde. Maar ook verdriet waarvan we ooit dachten dat het onmogelijk te dragen zou zijn. En toch zijn we blijven voortgaan. Niet omdat wij altijd sterk waren. Maar omdat liefde soms betekent dat de ene mens blijft staan wanneer de andere even niet meer verder kan.

Soms vraag ik mij af wat mijn ouders zouden denken als zij onze familie vandaag konden zien. Ik geloof dat zij trots zouden zijn. Niet omdat wij een volmaakt leven hebben geleid. Dat heeft niemand. Maar omdat wij, ondanks alles wat er is gebeurd, nooit volledig zijn opgehouden in de kracht van familie te geloven. Misschien zouden zij in hun achterkleinkinderen ook iets herkennen van zichzelf. Een blik. Een gebaar. Een vorm van vastberadenheid. Want zonder dat we het altijd beseffen, dragen we allemaal iets mee van de mensen die vóór ons kwamen. Misschien is dat ook de reden waarom ik dit boek heb geschreven. Ik wil niet dat mijn kinderen en kleinkinderen later alleen onze namen kennen. Ik wil dat zij onze verhalen kennen. Dat zij weten waar wij vandaan kwamen. Wat wij hebben meegemaakt.

Waarvan wij hebben gedroomd. Welke fouten wij hebben gemaakt.

En hoeveel wij van elkaar hebben gehouden. Een familie leeft niet alleen voort in foto's, geboorteakten of documenten. Ze leeft voort in de verhalen die aan tafel worden verteld. In de waarden die van de ene generatie op de volgende overgaan. In een glimlach die plotseling aan iemand van vroeger doet denken. En in de liefde die mensen met elkaar blijft verbinden, zelfs wanneer iemand lichamelijk niet meer aanwezig is. Wanneer ik vandaag naar mijn leven kijk, wil ik daarom niet alleen tellen wat mij werd afgenomen. Ik wil ook blijven zien wat mij gegeven werd. Dorina. Marco. Michael. Mijn vier kleinkinderen. Mijn familie. Mijn vrienden. En alle herinneringen die niemand mij ooit kan afnemen. Dat is niet weinig. Dat is mijn grootste rijkdom. De pijn blijft. Maar de liefde ook. En zolang die liefde blijft voortleven, is verlies nooit het enige wat overblijft. Er blijft dankbaarheid. Dankbaarheid voor wie er was. Voor wie er nog is. En voor alles wat ons voor altijd met elkaar zal blijven verbinden.

HOOFDSTUK 39

De mensen die opnieuw kleur brachten

Na het overlijden van Marco stond mijn wereld stil. Er zijn gebeurtenissen die een mens niet alleen verdrietig maken. Ze veranderen hem. Na zo'n verlies word je nooit meer helemaal degene die je daarvoor was. Dat gebeurde ook met mij. De dagen waren stiller geworden. De toekomst leek een groot deel van haar betekenis te hebben verloren. Dingen die mij vroeger enthousiast maakten, voelden plotseling onbelangrijk. De kleuren van het leven leken langzaam te vervagen. En toch gebeurde er iets bijzonders. Niet plotseling. Niet door één groot wonder. Maar langzaam, bijna onmerkbaar. Er kwamen nieuwe mensen in mijn leven. Zij kwamen niet om de leegte op te vullen. Dat zou ook onmogelijk zijn geweest. Niemand kan ooit de plaats van een kind innemen. Niemand kon Marco vervangen. Dat verwachtte ik niet. En dat wilde ik ook niet. Maar deze mensen herinnerden mij eraan dat het leven, ondanks alles, verdergaat.

Sommigen kwamen bijna toevallig op mijn pad. Tijdens een wandeling. In een café. Rond een tafel. Door een telefoontje. Of door een eenvoudige vraag die onverwacht tot een lang en oprecht gesprek leidde. Andere ontmoetingen groeiden uit tot echte vriendschappen. Mensen luisterden naar mij zonder te oordelen. Ze voelden

niet altijd de behoefte om mij raad te geven. Ze probeerden mijn verdriet niet weg te praten. Ze zeiden niet dat ik sterk moest zijn. Ze bleven gewoon zitten. Soms spraken we. Soms zwegen we. Maar hun aanwezigheid was voldoende. Dat leerde mij hoe waardevol het kan zijn wanneer iemand niet probeert onze pijn op te lossen, maar bereid is die een tijdje samen met ons te dragen. Een mens die rouwt, heeft niet altijd antwoorden nodig. Soms heeft hij alleen iemand nodig die niet bang is voor zijn stilte. Langzaam ontdekte ik opnieuw hoeveel goedheid er nog in het hart van mensen leeft.

Met Louis Ouwerkerk, die mij hielp opnieuw recht te staan.

Dat vertrouwen had ik nooit volledig verloren. Maar nu kreeg die goedheid opnieuw een gezicht. Een stem. Een

hand op mijn schouder. Een vriend die belde zonder een bijzondere reden. Iemand die vroeg: 'Hoe gaat het werkelijk met je?' En die vervolgens ook bereid was naar het antwoord te luisteren. Geen van die mensen kon mijn verdriet wegnemen. Maar ieder van hen bracht een klein beetje kleur terug. Niet om de donkere kleuren uit te wissen. Die zullen altijd deel blijven uitmaken van mijn leven. Maar om er andere kleuren naast te plaatsen. De warmte van vriendschap. De rust van een oprecht gesprek. De vreugde van een onverwachte ontmoeting. En soms zelfs opnieuw een lach. Ik begon te begrijpen dat opnieuw kunnen glimlachen niet betekent dat we degene die we verloren hebben minder missen. Verder leven is geen vorm van verraad. Het is geen ontkenning van de liefde die er was.

Integendeel. Het is een manier om die liefde met ons mee te blijven dragen terwijl we onze weg voortzetten. Misschien was het juist het verdriet dat ik zelf had gekend dat mij leerde dieper naar anderen te luisteren. Ik voelde gemakkelijker aan wanneer iemand pijn had. Wanneer achter een glimlach iets anders verborgen zat. Wanneer iemand zich alleen voelde. Of wanneer iemand geen behoefte had aan goede raad, maar alleen aan een mens die werkelijk aanwezig was. Vroeger was ik gewend problemen op te lossen. Dat hoorde bij mijn leven als ondernemer. Wanneer er een moeilijkheid ontstond, zocht ik naar een oplossing. Wanneer een deur dichtging, probeerde ik een andere te openen. Maar verdriet werkt niet op die manier. Niet ieder probleem kan worden opgelost. Niet iedere

wonde kan worden genezen. En niet iedere vraag heeft een antwoord. Soms kunnen we alleen naast iemand blijven staan.

Een zonnig en onbezorgd moment aan zee - een kleine herinnering aan de vreugde van het leven.

Niet om de pijn weg te nemen. Maar om ervoor te zorgen dat hij die niet helemaal alleen hoeft te dragen. Zonder dat ik het zelf onmiddellijk besepte, begon er zo een nieuw

hoofdstuk in mijn leven. Niet langer alleen als ondernemer. Maar vooral als mens. Een mens die zijn ervaringen met anderen wilde delen. Niet omdat ik alle antwoorden had. Integendeel. Hoe ouder ik werd, hoe beter ik begreep hoeveel vragen er bestaan waarop niemand een volmaakt antwoord kan geven. Maar ik wist wel hoe belangrijk het is dat er iemand naast je staat wanneer het leven donker wordt. Ik wist hoe kostbaar één oprecht gesprek kan zijn. Hoeveel betekenis een eenvoudig gebaar kan hebben. En hoe zelfs een kleine vorm van aandacht iemands dag kan veranderen. Misschien hebben de mensen die mij toen hielpen nooit volledig beseft wat hun aanwezigheid voor mij betekende.

Vaak weten we niet welk verschil we in het leven van een ander maken. Een kort gesprek dat wijzelf later vergeten, kan voor de ander een herinnering worden die hem jarenlang bijblijft. Een telefoontje kan iemand het gevoel geven dat hij niet vergeten is. Een luisterend oor kan een mens opnieuw de moed geven om nog één stap verder te gaan. Daarom geloof ik vandaag meer dan ooit dat geen enkele oprechte daad van menselijkheid werkelijk klein is. De mensen die na Marco's overlijden in mijn leven kwamen, namen mijn verdriet niet weg. Dat hoefden zij ook niet. Maar zij hielpen mij opnieuw te zien dat er naast verdriet nog altijd vriendschap bestaat. Naast afwezigheid nog altijd verbondenheid. Naast verlies nog altijd liefde. Zij brachten het oude leven niet terug. Dat kon niemand. Maar zij

hielpen mij een nieuw leven te aanvaarden. Een leven waarin Marco altijd aanwezig zou blijven.

Met José, Kosta, Claudio en Corinto: koffie, gesprek en onze dagelijkse wandeling.

En waarin tegelijkertijd opnieuw ruimte mocht ontstaan voor andere mensen, nieuwe ontmoetingen en nieuwe herinneringen. Daarvoor zal ik hen altijd dankbaar blijven. Want soms komt het licht niet terug in één grote straal. Soms keert het terug in honderden kleine lichtpuntjes. In mensen die naast ons komen lopen. Die een tijdje blijven. En die, vaak zonder het zelf te weten, langzaam opnieuw kleur in ons leven brengen.

HOOFDSTUK 40

Terug naar mijn wortels

Naarmate de jaren voorbijgaan, voelen veel mensen steeds sterker de behoefte om terug te keren naar hun oorsprong. Niet noodzakelijk om er opnieuw te gaan wonen. En ook niet omdat het verleden beter zou zijn geweest dan het heden. Maar omdat we willen begrijpen waar ons verhaal werkelijk is begonnen. Dat heb ik zelf ook ervaren. Voor mij is Loreto Aprutino nooit zomaar een dorp geweest. Het is de plaats waar ik op 5 juni 1948 werd geboren. De plaats waar de wortels van mijn familie diep in de grond liggen. Daar leefden mijn ouders voordat België deel van ons verhaal werd. Daar werkten mijn grootouders. Daar werden generaties van onze familie geboren, lang voordat iemand kon vermoeden dat een deel van hun nakomelingen ooit in België een nieuw bestaan zou opbouwen. Ik was nog maar een baby toen ik Italië verliet. Mijn herinneringen aan Loreto Aprutino zijn daarom niet ontstaan uit een lange jeugd die ik daar doorbracht.

Ze kwamen tot mij door de verhalen van mijn ouders. Door de Italiaanse taal. Door onze familie. Door de gewoonten die zij naar België meebrachten. En door de bezoeken die ik later aan mijn geboortestreek bracht. Italië lag ver weg. Maar in ons gezin was het altijd aanwezig. In de woorden van mijn vader en moeder. In de gerechten die op tafel kwamen. In de verhalen over familieleden. In de

herinneringen aan het leven dat zij hadden achtergelaten. En soms ook in het heimwee dat zij niet altijd met woorden uitspraken. Iedere keer wanneer ik terugkeer naar de Abruzzes, voel ik iets wat moeilijk onder woorden te brengen is. Ik wandel door de straten van Loreto Aprutino. Ik kijk uit over de heuvels. Ik zie de olijfbomen. Ik adem de lucht in die mijn ouders en grootouders ooit hebben ingeademd. En ik beseft dat ik daar deel uitmaak van een verhaal dat veel ouder is dan ikzelf.

In Loreto Aprutino, samen met mijn neven Fernando, Lorenzo en Massimo.

In Loreto Aprutino, met Rocco, Enrico en mijn neef Fernando Rossi.

Sommige huizen zijn veranderd. Mensen zijn verdwenen. Nieuwe generaties hebben hun plaats ingenomen. Maar iets blijft herkenbaar. Een stilte. Een geur. Een manier waarop het licht over de heuvels valt. En het gevoel dat de grond onder mijn voeten iets van mijn oorsprong bewaart. Wanneer ik door die straten wandel, denk ik vaak aan mijn ouders. Aan hun eenvoudige leven. Aan hun offers. Aan hun waardigheid. Mijn vader verliet zijn geboorteland niet omdat hij Italië niet liefhad. Hij vertrok omdat hij zijn gezin liefhad. Hij ging diep onder de grond in de Belgische steenkoolmijnen werken omdat hij zijn kinderen een toekomst wilde geven die hijzelf nooit had gekend. Ook mijn moeder liet uiteindelijk haar vertrouwde omgeving, haar familie en haar taal achter. Zij begon opnieuw in een land dat zij niet kende. Met weinig bezit. Maar met een enorme innerlijke kracht. Als kind begreep ik niet volledig wat dat van hen had gevraagd.

Loreto Aprutino, 2003: het warme onthaal van Remo en Maurizio na hun fietstocht van 1.745 kilometer vanuit Luik.

Vandaag begrijp ik het beter. Emigreren betekent niet alleen ergens aankomen. Het betekent ook iets achterlaten. Een huis. Een familie. Een vertrouwde taal. Een landschap. En soms zelfs een deel van jezelf. Mijn ouders droegen Italië iedere dag met zich mee, terwijl zij in België een nieuw leven probeerden op te bouwen. Ook ik ben die twee werelden altijd met mij blijven meedragen. Ik ben trots op mijn Italiaanse afkomst. En ik ben even trots op het leven dat ik in België heb mogen opbouwen. Ik heb nooit gevoeld dat ik tussen beide landen moest kiezen. Waarom zou een mens slechts van één plaats mogen houden? Italië gaf mij mijn oorsprong. België gaf mij de mogelijkheid om te

groeien, te werken, een gezin te stichten en mijn dromen na te streven. Uit de ontmoeting van die twee werelden ontstond de man die ik ben geworden.

Michael bij Aeroporto d'Abruzzo, tijdens zijn bezoek aan Loreto Aprutino in 2026.

Zelfs mijn talen vertellen dat verhaal. Het Italiaans bleef de taal van mijn familie, mijn afkomst en mijn jeugdherinneringen. Het Nederlands werd de taal van mijn dagelijkse leven in Vlaanderen. En het Frans kreeg door Dorina en ons gezinsleven een belangrijke plaats in ons huis. Drie talen. Niet als muren tussen afzonderlijke werelden. Maar als deuren waardoor ik mensen uit verschillende werelden kon leren kennen. Misschien heeft juist die combinatie mij geleerd dat identiteit niet altijd in één enkel woord kan worden samengevat. Ik ben Italiaan. Ik ben Belg geworden. Ik ben een kind van emigranten. Ik

groeide op tussen mijnwerkersgezinnen. Ik bouwde mijn leven op in Vlaanderen. En al die delen behoren bij mij. Geen enkel deel hoeft het andere uit te sluiten. Onze wortels houden ons niet tegen. Ze schrijven ons ook niet voor waar we de rest van ons leven moeten blijven.

Michael in het landschap van Abruzzo, met de Gran Sasso op de achtergrond.

Wortels geven ons houvast. Ze herinneren ons eraan wie vóór ons kwam. Welke offers werden gebracht. En hoeveel wegen moesten worden afgelegd voordat wij konden staan waar wij vandaag staan. Een boom groeit niet door zijn wortels te vergeten. Hij groeit juist omdat die wortels hem voeden terwijl zijn takken steeds verder naar het licht reiken. Zo zie ik ook mijn eigen leven. Een van de mooiste symbolen van die verbondenheid ontstond in 2003. Mijn broers Remo en Maurizio legden met de fiets de 1.745 kilometer af van Luik naar Loreto Aprutino. Toen zij aankwamen, stond de familie hen op te wachten. Het was meer dan een sportieve prestatie. Onze ouders waren ooit van Italië naar België getrokken om een toekomst op te bouwen. Hun zonen legden de weg in omgekeerde richting af, op eigen kracht, naar de plaats waar onze familiewortels liggen. Die dag leek de afstand tussen onze twee landen even helemaal te verdwijnen.

Met mijn zoon Michael in Loreto Aprutino in 2026.

Mijn wortels liggen in Loreto Aprutino. Maar mijn leven groeide verder in België. Daar ging ik naar school. Daar leerde ik werken. Daar ontmoette ik Dorina. Daar werden mijn kinderen geboren. Daar bouwde ik mijn ondernemingen op. Daar kende ik mijn grootste vreugde. En daar werd ik ook geconfronteerd met mijn zwaarste verdriet. Beide landen dragen daarom een deel van mijn

verhaal. Ik hoop dat ook mijn kinderen en kleinkinderen die verbondenheid zullen blijven voelen. Niet omdat zij in het verleden moeten leven. En ook niet omdat zij dezelfde keuzes moeten maken als degenen die vóór hen kwamen. Zij hebben recht op hun eigen leven. Hun eigen dromen. Hun eigen toekomst. Maar ik hoop dat zij zullen weten waar hun verhaal begon. Dat zij de namen zullen kennen van de mensen die hen zijn voorgegaan. Dat zij begrijpen hoeveel moed ervoor nodig was om Italië te verlaten en in België opnieuw te beginnen.

Met al mijn broers en mijn neef Massimo in Loreto Aprutino in 2026.

Met mijn broers, Fabrizio en Massimo bij ons gerenoveerde familiehuis.

En dat zij voelen dat in hen iets voortleeft van de kracht waarmee hun overgrootouders hun toekomst hebben

opgebouwd. Wie zijn oorsprong kent, hoeft er niet door te worden vastgehouden. Hij kan er juist kracht uit putten om verder te gaan. Herinnering hoeft geen last te zijn. Ze kan een licht worden dat ons helpt onze eigen weg te vinden. Iedere keer wanneer ik de Abruzzes verlaat om naar België terug te keren, laat ik Italië niet werkelijk achter. Ik draag het met mij mee. In mijn naam. In mijn taal. In mijn herinneringen. In mijn karakter. En in de liefde voor de mensen uit wie ik ben voortgekomen. Wanneer ik daarna opnieuw in België aankom, voelt ook dat als thuiskomen. Want daar bevindt zich het leven dat ik zelf heb opgebouwd. Mijn gezin. Mijn vrienden. Mijn herinneringen. En bijna alles wat mij heeft gevormd tot de mens die ik vandaag ben.

Met de Fiat 500 van mijn neef Massimo door Loreto Aprutino.

Emigratie is niet alleen een geschenk. Daarvoor heeft zij mijn ouders te veel gekost. Maar zij heeft mij wel iets bijzonders gegeven. De mogelijkheid om meer dan één thuis te hebben. Twee landen. Meerdere culturen. Drie talen. Maar slechts één hart. Een hart dat niet tussen Italië en België hoeft te kiezen... omdat het groot genoeg is om beide even oprecht lief te hebben.

Samen huisgemaakte worst bereiden: een warm Italiaans familieritueel.

HOOFDSTUK 41

De latere jaren en het begin van dit boek

De latere jaren van mijn leven zijn anders dan de jaren die eraan voorafgingen. Niet noodzakelijk rustiger. Maar wel bewuster. Vroeger was ik bijna voortdurend bezig met opbouwen. Met werken. Met creëren. Met het ontwikkelen van nieuwe projecten. Er was altijd wel een volgende afspraak. Een nieuwe klant. Een probleem waarvoor een oplossing moest worden gevonden. Of een idee dat mij zelfs 's nachts niet losliet. Ik leefde vaak met mijn blik op morgen gericht. Wat moest er nog gebeuren? Wat konden we verbeteren? Welke nieuwe mogelijkheid lag achter de volgende deur? Die gedrevenheid is nooit helemaal uit mij verdwenen. Ook vandaag ben ik nog altijd nieuwsgierig. Ik volg met belangstelling de ontwikkelingen in de technologie en de artificiële intelligentie. Ik probeer nieuwe dingen te begrijpen. Ik communiceer met mensen. Ik schrijf mijn herinneringen op.

En soms ontstaat er nog altijd een nieuw idee waarvan ik denk: 'Daar zouden we iets mee moeten doen.' Op zulke momenten voel ik opnieuw iets van de ondernemer die ik altijd ben geweest. En vaak denk ik dan aan Marco. Aan hoe enthousiast hij zou zijn geweest over de mogelijkheden die vandaag bestaan. Aan de gesprekken die wij er samen over zouden hebben gevoerd. Waarschijnlijk zou hij alweer veel

verder hebben gedacht dan ik. Die gedachte maakt mij verdrietig. Maar ze doet mij ook glimlachen. Mijn latere jaren zijn daarom geen jaren waarin alles is stilgevallen. Integendeel. Mijn belangstelling voor mensen, nieuwe ideeën en de toekomst is gebleven. Maar de haast is verminderd. Ik voel niet meer dezelfde behoefte om alles onmiddellijk te realiseren. Niet ieder idee hoeft nog een bedrijf te worden. Niet iedere gedachte hoeft in een project te veranderen. Sommige ideeën mogen gewoon bestaan.

Sommige gesprekken hoeven nergens naartoe te leiden. En sommige dagen hoeven niets groots voort te brengen om toch waardevol te zijn. Dat is misschien een van de belangrijkste veranderingen die het ouder worden mij heeft gebracht. Vroeger dacht ik vaak dat waarde ontstond door wat wij deden. Vandaag weet ik dat waarde soms eenvoudigweg ontstaat door werkelijk aanwezig te zijn. Bij een betekenisvol gesprek. Bij een kop koffie met vrienden. Bij een bezoek van familie. Tijdens een wandeling. Of bij een herinnering die onverwacht weer naar boven komt. Geluk bevindt zich niet alleen in de grote gebeurtenissen van ons leven. Niet alleen in een geboorte. Een huwelijk. Een zakelijk succes. Of een droom die werkelijkheid wordt. Heel vaak verschuilt het zich in de eenvoud van een gewone dag. In iets wat we vroeger nauwelijks zouden hebben opgemerkt. Een onverwacht telefoontje. De stem van iemand die we graag horen.

Een zonsondergang. De geur van vers gezette koffie. De stilte van een kerk. Een oprecht gesprek dat langer duurt

dan voorzien. Of een moment waarop niemand iets hoeft te zeggen omdat alleen het samenzijn al voldoende is. Vroeger gingen zulke ogenblikken soms aan mij voorbij. Niet omdat ik ze niet waardeerde. Maar omdat mijn gedachten alweer bij de volgende taak waren. Vandaag probeer ik er aandachtiger naar te kijken. Niet alleen zien. Maar werkelijk waarnemen. Niet alleen horen. Maar luisteren. Niet alleen aanwezig zijn met mijn lichaam. Maar ook met mijn hart. Natuurlijk denk ik nog vaak aan degenen die mij zijn voorgegaan. Aan mijn vader. Mijn moeder. Mijn broer Mario. Aan mijn kleine zusje Lidiola. En bovenal aan Marco. Sommige herinneringen brengen warmte. Andere doen nog altijd pijn. Ouder worden betekent niet dat het verdriet verdwijnt. Soms wordt het gemis zelfs duidelijker, omdat er steeds meer momenten zijn die je nog met iemand had willen delen.

Maar ik probeer niet alleen te kijken naar de mensen die er niet meer zijn. Ik kijk ook naar degenen die vandaag nog altijd deel van mijn leven uitmaken. Naar Dorina. Naar Michael. Naar mijn kleinkinderen. Naar mijn broers. Naar mijn familie en vrienden. Naar de mensen met wie ik nog steeds kan praten, lachen en herinneringen delen. Daar vind ik mijn kracht. Daar vind ik mijn hoop. Want wie alleen naar de lege plaatsen kijkt, dreigt de mensen die nog naast hem staan uit het oog te verliezen. Dankbaar zijn voor wie er nog is, betekent niet dat we degenen die we verloren hebben vergeten. Het betekent dat we de liefde die zij ons hebben gegeven ook blijven gebruiken om de levenden

digter bij ons hart te houden. Iedere nieuwe dag is voor mij een geschenk. Niet omdat elke dag gemakkelijk of bijzonder is.

Sommige dagen zijn gewoon. Andere zijn zwaar. En er zijn nog altijd dagen waarop verdriet onverwacht terugkeert. Maar geen enkele dag is vanzelfsprekend. Wanneer we jong zijn, denken we dat de tijd vóór ons ligt alsof hij ons eigendom is. Pas later begrijpen we dat tijd ons slechts wordt toevertrouwd. We weten niet hoeveel dagen ons nog resten. Maar we kunnen wel proberen de dag die ons vandaag wordt gegeven bewust te beleven. Dat betekent niet dat ik voortdurend aan het einde denk. Integendeel. Juist het besef dat de tijd kostbaar is, helpt mij het leven intenser te waarderen. Ik stel sommige dingen minder gemakkelijk uit. Een vriendelijk woord. Een telefoontje. Een bezoek. De woorden: 'Ik denk aan je.' Of: 'Ik ben blij dat je er bent.' Dergelijke woorden mogen nooit wachten tot het te laat is. Door de jaren heen heb ik ook geleerd dat innerlijke rust niet betekent dat er geen verdriet meer bestaat.

Rust betekent niet dat alle vragen beantwoord zijn. Of dat alle wonden genezen zijn. Voor mij betekent innerlijke rust dat ik niet langer iedere dag tegen het verleden hoef te vechten. Dat ik kan aanvaarden wat ik niet meer kan veranderen. Dat ik mijn herinneringen mag bewaren zonder er volledig door te worden gevangen. En dat ik naast mijn verdriet ook opnieuw vreugde durf toe te laten. Misschien is dat wat ouder worden werkelijk betekent. Niet dat we minder leven. Maar dat we aandachtiger leven. Dat

we het bijzondere leren zien in de eenvoudigste dingen. Dat we minder bezig zijn met de indruk die we op anderen maken. En meer met wat we werkelijk voor elkaar kunnen betekenen. Ik voel niet langer de behoefte om iets te bewijzen. Dat betekent niet dat ik geen dromen meer heb. Maar mijn dromen hoeven niet meer aan iedereen te tonen wie ik ben.

Het is genoeg om er te zijn. Voor mijn familie. Voor mijn vrienden. Voor iedereen die behoefte heeft aan een vriendelijk woord, een luisterend oor of een glimlach. Als iemand mij vandaag zou vragen wat mijn grootste rijkdom is, zou ik niet spreken over de bedrijven die ik heb opgericht. Ook niet over de projecten die ik heb verwezenlijkt. Ik zou spreken over de mensen van wie ik houd. Over de herinneringen die ik mag koesteren. Over de duizenden gesprekken die mijn leven hebben verrijkt. En over de innerlijke rust die ik, langzaam maar zeker, diep in mezelf heb leren vinden. Een gelukkig leven is geen leven zonder verdriet. Zo'n leven bestaat niet. Een gelukkig leven is een leven waarin we, ondanks onze wonden, nog altijd liefde kunnen voelen. Waarin we na een verlies opnieuw een glimlach durven toe te laten. Waarin we blijven geloven in mensen.

En waarin we dankbaar blijven voor iedere nieuwe dag die ons wordt gegeven. Vandaag weet ik dat een gewone dag nooit werkelijk gewoon is. Iedere dag waarop we iemand kunnen liefhebben... naar iemand kunnen luisteren... of

eenvoudigweg samen kunnen zijn... is een dag die betekenis heeft gehad.

Een hartinfarct dwong mij op een bepaald ogenblik om de vanzelfsprekendheid van morgen opnieuw te bekijken. Mijn lichaam, dat ik jarenlang had behandeld alsof het iedere opdracht wel zou volgen, stelde plotseling een grens. De man die altijd een oplossing zocht, moest leren ontvangen: zorg, geduld en tijd. Ik werd niet minder nieuwsgierig, maar ik begon scherper te voelen wat niet langer kon worden uitgesteld.

Daaruit groeide ook de behoefte om mijn herinneringen op te schrijven. Niet omdat ik mijzelf als schrijver zag. Ik had verhalen, losse data, foto's en namen, maar geen rechte lijn. Artificiële intelligentie werd voor mij een hulpmiddel om vragen te stellen, herinneringen te ordenen en verschillende versies naast elkaar te leggen. De feiten, de keuzes en de gevoelens bleven de mijne. Technologie gaf mij geen leven; zij hielp mij woorden zoeken voor het leven dat ik al had geleid.

Dat past bij de Renato die ik altijd ben geweest. Als jongen wilde ik weten waarom een toestel werkte. Bij FAEMA zocht ik naar de juiste maling. In de keramiek tekende ik systemen die nog niet bestonden. Op latere leeftijd keek ik met dezelfde openheid naar nieuwe digitale hulpmiddelen. Leeftijd hoeft nieuwsgierigheid niet te beëindigen. Zij kan haar juist zachter maken: minder om te

bewijzen dat je gelijk hebt, meer om te begrijpen wat nog mogelijk is.

HOOFDSTUK 42

De lange weg naar vergeving

Toen ik jong was, dacht ik dat vergeven hetzelfde betekende als vergeten. Ik dacht dat ik op een dag wakker zou worden en dat de pijn gewoon verdwenen zou zijn. Het leven heeft mij iets anders geleerd. Er zijn wonden die nooit helemaal genezen. Ze worden een deel van wie we zijn. Maar we kunnen ervoor kiezen ze ons hele leven als een last mee te dragen. Of we kunnen ze langzaam omvormen tot een bron van wijsheid. Die les heb ik niet uit boeken geleerd. Ik heb haar geleerd door te leven. Ik heb mensen ontmoet die mij hielpen zonder ooit iets terug te verwachten. Maar ik heb ook mensen gekend die mij de rug toekeerden, juist op het moment dat ik hen het hardst nodig had. Ik verloor vrienden. Ik verloor zakenpartners. Ik verloor geld. Ik verloor dromen. Maar geen enkel verlies kon worden vergeleken met de dag waarop ik mijn geliefde zoon verloor.

Toen ik jonger was, heb ik momenten van grote woede gekend. Niet alleen omdat het leven moeilijk was. Maar vooral omdat ik niet kon begrijpen hoe sommige mensen zo gemakkelijk konden vergeten wat je voor hen had gedaan. Jarenlang heb ik mij afgevraagd of eerlijkheid nog werkelijk waarde had. Die vraag heeft mij lange tijd beziggehouden. Maar toen gebeurde er iets wat ik niet had verwacht. Hoe ouder ik werd, hoe minder behoefte ik voelde om gelijk te

krijgen. Want wat zou het nog veranderen? Zelfs wanneer iemand jaren later zou toegeven dat hij verkeerd had gehandeld... wat zou dat mij dan teruggeven? Zou Marco daardoor terugkomen? Zouden mijn ouders terugkeren? Zouden de verloren jaren mij worden teruggegeven? Natuurlijk niet. Langzaam begon ik te begrijpen dat vergeving geen geschenk is dat we alleen aan een ander geven. Het is ook een geschenk dat we aan onszelf geven.

Niet omdat de ander gelijk had. Niet omdat wat er gebeurd is daardoor plotseling goed wordt. Maar omdat we weigeren de rest van ons leven gevangen van het verleden te blijven. Vergeven betekent niet dat ik alles goedkeur. Integendeel. Er zijn gebeurtenissen die ik nooit volledig zal begrijpen. Woorden die ik nooit zal vergeten. Beslissingen die diepe wonden hebben achtergelaten. Vergeving wist die dingen niet uit. Ze verandert het verleden niet. Maar ze voorkomt dat het verleden ook de laatste jaren van mijn leven blijft bepalen. Mijn ouders leerden mij eerlijk te werken. Marco leerde mij te blijven dromen. Het leven leerde mij los te laten. Die drie lessen alleen al vatten bijna mijn hele leven samen. Wanneer ik vandaag denk aan de mensen die mij pijn hebben gedaan, voel ik geen haat meer. Soms voel ik alleen nog een diepe droefheid. Omdat ik geloof dat ook zij misschien beslissingen hebben genomen waarvan ze vandaag spijt hebben.

Ik zal hun volledige verhaal nooit kennen. Net zoals zij het mijne nooit volledig hebben gekend. Dat besef praat

niets goed. Maar het helpt mij wel om los te laten. Misschien zouden we daarom wat minder snel moeten oordelen. Wij zien slechts een klein deel van het leven van een ander. We kennen zijn angsten niet. Zijn teleurstellingen. Zijn herinneringen. Zijn strijd. Daarom probeer ik vandaag eerst te begrijpen. En pas daarna, als het werkelijk nodig is, te oordelen. Maar meestal ontdek ik dat oordelen niet langer nodig is. Wanneer ik straks de laatste bladzijde van dit boek schrijf, wil ik geen onafgewerkte rekeningen achterlaten. Niet met mijn vrienden. Niet met mijn vroegere zakenpartners. Niet met het leven zelf. Niet iedere gebroken band kan worden hersteld. Niet ieder conflict kan nog worden opgelost. Maar ik kan er wel voor kiezen geen verbittering in mijn hart te blijven dragen.

Ik wil dankbaar zijn voor alles wat mij werd gegeven. Voor de liefde. Voor de kansen. Voor de mensen die in mij geloofden. En ik wil proberen betekenis te vinden in wat mij werd afgenomen. Dat betekent niet dat ik dankbaar ben voor het verlies zelf. Geen vader kan dankbaar zijn dat hij zijn zoon heeft moeten afgeven. Maar zelfs uit de zwaarste pijn kunnen medeleven, begrip en wijsheid groeien. Daarvoor kan ik wel dankbaar zijn. Want zonder de beproevingen die op mijn weg kwamen, zou ik niet de man zijn geworden die ik vandaag ben. Misschien is dat wel de meest verrassende waarheid die ik na achtenzeventig levensjaren heb ontdekt, op het moment dat ik deze woorden schrijf. Soms zijn het niet onze overwinningen die ons het diepst vormen. Het zijn onze verliezen.

En als ik de mensen die deze bladzijden lezen één wens zou mogen meegeven, dan zou het deze zijn: Wacht niet tot het te laat is om iemand te vergeven. Niet omdat de ander die vergeving altijd verdient. Maar omdat ook jij het verdient om je levensweg in vrede voort te zetten.

Soms kan ik iemand vergeven zonder opnieuw dichtbij te komen. Soms kan ik alleen besluiten geen nieuwe schade meer toe te laten. Vergeving zonder grenzen wordt zelfverloochening; grenzen zonder menselijkheid kunnen een nieuwe gevangenis worden.

De moeilijkste persoon om te vergeven ben ik misschien zelf. De vragen over wat ik eerder had kunnen zien of anders had kunnen doen, keren terug. Ik probeer ze niet weg te duwen, maar ik wil ook erkennen dat ik handelde met de liefde en de kennis die ik toen had.

Zo is vergeving voor mij geen groot eindpunt. Zij is telkens opnieuw de keuze om de pijn niet te laten beslissen wie ik vandaag ben.

HOOFDSTUK 43

De onzichtbare draad door mijn leven

Wanneer ik op mijn leven terugkijk, zie ik geen rechte lijn die ik vooraf had kunnen tekenen. Ik zie mensen die op onverwachte momenten verschenen, deuren die dichtgingen en later een andere weg vrijmaakten, en woorden die pas jaren nadien hun volle betekenis kregen. Tussen al die gebeurtenissen voel ik een samenhang die ik de onzichtbare draad door mijn leven ben gaan noemen.

Voor mij is die draad geen bewijs van een verborgen theorie en evenmin een antwoord op ieder raadsel. Hij bestaat uit de band met mijn ouders, de trouw van Dorina, de liefde voor mijn kinderen en kleinkinderen, de vrienden die mij hielpen recht te staan en de herinnering aan Marco die in ons gezin aanwezig blijft. Wat onzichtbaar is, kan toch werkelijk doorwerken in de manier waarop wij leven en voor elkaar zorgen.

Sommige ervaringen heb ik nooit volledig kunnen verklaren. In dit boek wil ik daar geen zekerheid van maken. Ik bewaar vooral wat mensen dichter bij elkaar brengt: een ontmoeting die op het juiste ogenblik kwam, een intuïtie die mij aandachtiger maakte, een gesprek dat iemand uit zijn stilte haalde, of het besef dat liefde niet ophoudt wanneer een leven eindigt.

Iedere lezer mag daar zijn eigen woorden aan geven. Geloof, toeval, verbondenheid of eenvoudigweg de kracht van menselijke aandacht — voor mij is de naam minder belangrijk dan het gevolg. Als die gedachte ons dankbaarder, zachter en verantwoordelijker maakt, dan heeft de onzichtbare draad haar plaats in mijn verhaal verdiend.

Wat het leven mij heeft geleerd, staat niet los van de gebeurtenissen in dit boek. Ik leerde waardigheid niet uit een spreuk, maar door mijn vader vóór zonsopgang naar de mijn te zien vertrekken. Ik leerde zorg niet uit een theorie, maar door mijn moeder te zien koken en wassen voor mensen die niemand anders hadden. Ik leerde vrijheid aan een fabriekspoort, toen ik mij omdraaide zonder te weten waarheen ik wel zou gaan.

Van koffie leerde ik dat een kleine verkeerde afstelling een hele ervaring kan bederven, en dat aandacht vaak meer oplost dan grote woorden. Van klanten leerde ik dat eerlijk advies soms een verkoop kost, maar vertrouwen opbouwt. Van Medardo en Alberto leerde ik dat één mens door vertrouwen een mogelijkheid in een ander wakker kan maken. Van de crisis van 1981 leerde ik dat verantwoordelijkheid begint waar de uitleg eindigt.

Mijn ondernemingen leerden mij ook iets minder aangenaams: een goed idee is niet automatisch een goed bedrijf. Timing, geld, controle en de juiste mensen zijn geen vijanden van een droom; zij bepalen of de droom kan

blijven ademen. Ik vertrouwde soms te gemakkelijk, hield plannen te lang vast en dacht dat harder werken ieder tekort kon compenseren. Dat waren geen bewijzen van slechtheid, wel fouten waarvoor ik de gevolgen moest dragen.

Dorina leerde mij dat liefde niet betekent dat twee mensen dezelfde behoefte hebben. De ene zoekt beweging, de andere veiligheid. Een huwelijk wordt niet sterk doordat dat verschil verdwijnt, maar doordat men elkaar ondanks dat verschil blijft zien. Mijn broers leerden mij dat familie niet altijd eensgezind hoeft te zijn om verbonden te blijven.

Marco leerde mij de hardste waarheid: liefde kan niet iedere ziekte overwinnen. Dat maakt liefde niet nutteloos. Zij bepaalt hoe wij aanwezig zijn, hoe wij luisteren en hoe wij iemand na zijn dood blijven zien als een volledig mens. Zijn leven waarschuwt mij voor het woord 'later'. Later is geen afspraak. Wie iets wezenlijks wil zeggen, moet niet wachten tot de omstandigheden volmaakt zijn.

Michael leerde mij dat stilte ook aandacht vraagt. Een kind dat zijn eigen weg kiest, mag niet onzichtbaar worden omdat een ander kind meer zorgen nodig heeft. Mijn kleinkinderen leren mij dat liefde geen bezit is. Wij geven een volgende generatie wortels, maar zij moet zelf bepalen in welke richting zij groeit.

Ik heb geleerd dat tranen niet het tegendeel van kracht zijn en dat hulp vragen geen nederlaag is. Een mens kan zelfstandig zijn en toch anderen nodig hebben. Grenzen

erkennen voorkomt niet iedere val, maar het maakt de kans groter dat iemand je kan vasthouden wanneer je valt.

En bovenal heb ik geleerd dat een leven uit gewone momenten bestaat: koffie aan tafel, een rit naar Italië, een kind dat thuiskomt, een wandeling met vrienden, een hand op een schouder. Wij herkennen hun waarde vaak pas wanneer ze voorbij zijn. Mijn eenvoudigste raad is daarom: wees aanwezig, luister werkelijk en stel liefde niet uit.

HOOFDSTUK 44

De erfenis die geen notaris kan verdelen

Wanneer mensen over een erfenis spreken, denken de meesten onmiddellijk aan een huis. Aan geld. Aan grond. Aan voorwerpen die van de ene generatie op de volgende worden doorgegeven. Ook ik heb mijn hele leven gewerkt. Ik heb bedrijven opgericht. Projecten ontwikkeld. Huizen gebouwd en opnieuw moeten achterlaten. Ik heb ideeën zien uitgroeien tot werkelijkheid. En ik heb andere dromen bijna even snel zien verdwijnen als ze waren ontstaan. Er waren jaren van succes. En er waren jaren waarin ik opnieuw vanaf het begin moest beginnen. Vandaag begrijp ik dat bijna niets van wat wij bezitten gemaakt is om eeuwig te blijven bestaan. Gebouwen veranderen of verdwijnen. Bedrijven worden verkocht, krijgen een andere naam of houden op te bestaan. Geld komt en gaat. Zelfs de voorwerpen waaraan wij emotioneel gehecht zijn, komen op een dag in andere handen terecht. Een notaris kan vastleggen wie wat ontvangt.

Hij kan een huis verdelen. Een bankrekening. Een verzameling. Maar de belangrijkste erfenis van een mens kan in geen enkel juridisch document volledig worden beschreven. Want er bestaat een rijkdom die geen notaris kan verdelen. De manier waarop wij hebben geleefd. De liefde die wij hebben gegeven. De eerlijkheid waarmee wij

anderen hebben behandeld. De moed die wij iemand hebben meegegeven. Het vertrouwen dat wij in een ander hebben gewekt. En de hoop die wij in zijn hart hebben achtergelaten. Wanneer ik daarover nadenk, denk ik eerst aan mijn vader. Hij liet mij geen groot fortuin na. Hij bezat geen kastelen. Geen aandelen. Geen verzameling kostbaarheden. Hij was een eenvoudige mijnwerker. Iedere werkdag daalde hij diep onder de grond af om steenkool naar boven te halen. Niet omdat dat zijn droom was. Maar omdat hij zijn kinderen een betere toekomst wilde geven dan hijzelf had gekend.

Van hem erfde ik de overtuiging dat eerlijk werk een mens waardigheid geeft. Dat wij niet moeten wachten tot iemand anders onze problemen oplost. Dat we na een tegenslag opnieuw moeten proberen recht te staan. En dat de waarde van een vader niet wordt bepaald door wat hij voor zichzelf verzamelt, maar door wat hij bereid is voor zijn gezin te dragen. Ook mijn moeder liet mij een onschatbare erfenis na. Zij leerde mij dat liefde niet alleen wordt uitgesproken. Liefde wordt zichtbaar in wat wij voor een ander doen. In de keren dat wij ons eigen gemak opzijzetten. In de zorg waarmee we iemand omringen. In het eten dat klaarstaat. In de hand die ons vasthoudt. En in de aanwezigheid die blijft, ook wanneer het leven moeilijk wordt. Hoe vaak dacht zij eerst aan haar kinderen en pas daarna aan zichzelf? Toen ik jong was, vond ik dat vanzelfsprekend.

Pas veel later begreep ik hoeveel kracht en moed daarvoor nodig waren. En ook Marco liet mij een erfenis na. Normaal denken we dat een vader iets nalaat aan zijn zoon. Maar ook een zoon kan zijn vader iets meegeven dat voor altijd blijft. Marco gaf mij zijn nieuwsgierigheid. Zijn belangstelling voor technologie. Zijn overtuiging dat er achter ieder probleem misschien toch nog een oplossing verborgen lag. Waar anderen zeiden: 'Dat kan niet', begon hij juist na te denken over de vraag waarom het niet zou kunnen. Die manier van kijken hield ook mij jong. Zelfs vandaag, wanneer ik iets nieuws ontdek of probeer te begrijpen, denk ik vaak aan hem. Dan leeft een deel van zijn nieuwsgierigheid in mij verder. Zo ben ik zelf het bewijs geworden dat de grootste erfenis niet altijd van oud naar jong gaat. Soms ontvangen ouders iets van hun kinderen.

Mijn geliefde vrouw Dorina, na al die jaren nog altijd aan mijn zijde.

Soms verandert een zoon de manier waarop zijn vader voor de rest van zijn leven naar de wereld kijkt. Wanneer ik nadenk over wat ik zelf wil achterlaten, denk ik daarom niet in de eerste plaats aan mijn materiële bezittingen. Natuurlijk heb ik mijn hele leven geprobeerd voor mijn gezin te zorgen. Ik heb gewerkt. Risico's genomen. Bedrijven opgericht. Ik wilde zekerheid opbouwen voor de mensen

van wie ik hield. Maar geld en bezit waren nooit het werkelijke doel. Ik werkte omdat ik mijn familie een betere toekomst wilde geven. Zoals mijn vader dat vóór mij had geprobeerd. Als Michael, mijn kleinkinderen en degenen die na mij komen ooit aan mij terugdenken, hoop ik niet dat zij zich vooral herinneren hoeveel uren ik heb gewerkt. Ik hoop dat zij begrijpen waarom ik werkte. Ik hoop dat zij zich herinneren dat ik altijd opnieuw ben begonnen.

Dat ik, ook nadat mijn vertrouwen werd beschaamd, toch in mensen ben blijven geloven. Dat ik fouten heb gemaakt, maar heb geprobeerd ervan te leren. En dat ik, ondanks alles wat het leven mij afnam, nooit ben opgehouden mijn familie lief te hebben. Ik wil niet alleen door mijn goede beslissingen herinnerd worden. Ook mijn fouten behoren tot mijn verhaal. Misschien kunnen de mensen die na mij komen daar zelfs meer uit leren dan uit mijn successen. Mijn leven bewijst niet dat hard werken altijd tot succes leidt. Soms kunnen we alles geven en toch verliezen. Het bewijst ook niet dat vertrouwen nooit wordt beschaamd. Dat gebeurde wel. Maar ik hoop dat mijn levensweg laat zien dat een nederlaag niet het einde van een mens hoeft te betekenen. Dat wij na een val opnieuw kunnen beginnen. Dat wij bitterheid niet het laatste woord hoeven te geven.

En dat wij, zelfs wanneer we niet alles kunnen herstellen, altijd opnieuw kunnen kiezen hoe we verdergaan. Mijn kinderen en kleinkinderen hoeven niet dezelfde weg te volgen als ik. Integendeel. Ik hoop dat zij hun eigen weg zullen vinden. Dat zij hun eigen dromen durven volgen. Dat

zij niet leven volgens de verwachtingen van anderen. En dat zij de vrijheid voelen om andere keuzes te maken dan ik. Een erfenis mag geen last worden. Ze mag geen opdracht zijn om het leven van vorige generaties te herhalen. Ze moet een kompas zijn. Iets wat richting kan geven wanneer de weg onzeker wordt, zonder voor te schrijven welke bestemming iemand moet kiezen. Misschien zal een van mijn kleinkinderen op een dag dit boek openen. Misschien gebeurt dat uit nieuwsgierigheid. Misschien omdat hij of zij wil weten wie de mensen waren die op oude foto's staan. Maar misschien wordt een bladzijde gelezen op een ogenblik van twijfel.

Mijn broer Mario, die ons veel te vroeg heeft verlaten.

Op een moment waarop iets mislukt is. Waarop iemand het vertrouwen in zichzelf dreigt te verliezen. Of waarop het leven zwaarder voelt dan verwacht. Als er dan ergens in dit boek één gedachte staat die opnieuw moed geeft... één herinnering die duidelijk maakt dat niemand alles alleen hoeft te dragen... of één zin die helpt om niet op te geven... dan heeft dit boek zijn diepste doel bereikt. Dat zou voor mij de mooiste erfenis van allemaal zijn. Geen monument met mijn naam erop. Geen bedrijf dat voor eeuwig moet blijven bestaan. Geen bezit dat bewijst wat ik ooit heb bereikt. Maar woorden die op het juiste moment een hart bereiken.

Herinneringen die een familie met elkaar blijven verbinden. Waarden die in nieuwe levens een andere vorm krijgen. En liefde die verder reist, zelfs wanneer degene die haar ooit heeft gegeven er niet meer is.

Misschien zal een van mijn kleinkinderen mij dan voor een ogenblik weer dichtbij voelen. Niet als ondernemer. Niet als iemand die bedrijven heeft opgericht of projecten heeft ontwikkeld. Zelfs niet in de eerste plaats als schrijver. Maar gewoon... als hun grootvader. Een grootvader die niet volmaakt was. Die veel heeft gedroomd. Die soms is gevallen. Maar die altijd opnieuw heeft geprobeerd recht te staan. En die hen boven alles wilde meegeven dat zij geliefd zijn. Werkelijk, ik kan mij geen mooiere erfenis voorstellen dan dat. Want uiteindelijk leven wij niet voort door wat wij hebben verzameld. Wij leven voort door wat wij hebben doorgegeven.

Mensen die ik dankbaar blijf

Samen met mijn broers — een dierbare herinnering die bij onze familie hoort.

Samen met mijn broers — een band die alle jaren heeft doorstaan.

Met Claudio en Peppino Smarelli, jeugdvrienden van De Lindeman.

Samen met mijn broers op het huwelijksfeest van Fabrizio in Duitsland.

*Mijn dierbare vriend Umberto, met wie ik jarenlang een hechte
vriendschap mocht delen.*

*Germaine, die voor ons als een tweede moeder was en iedere dag voor
Marco bad.*

Mijn neef Orazio - een echte familieman en levensgenieter, die veel te vroeg van ons heenging.

Met mijn allerliefste neef Massimo, die een heel bijzondere plaats in mijn hart heeft.

Met mijn hartelijke achterneef Stefano.

Met mijn neef Vinicio en zijn familie tijdens een warm samenzijn in Loreto Aprutino.

Met Arturo, Giuseppina en hun kinderen Luciano en Nicola.

Met onze honderdjarige familievriend Peppino en zijn vrouw - een bijzondere ontmoeting vol warmte en respect.

Peppino Smarelli en mijn neef Arturo op De Lindeman in 1968.

Met Claudio, Tommaso en mijn neef Fernando in Loreto Aprutino.

NAWOORD

Aan al mijn dierbaren

Toen ik aan dit boek begon, dacht ik dat ik eenvoudigweg mijn eigen verhaal zou vertellen. Vandaag besef ik dat het nooit alleen mijn verhaal is geweest. Geen enkel leven wordt door één mens alleen geschreven. Wij worden gevormd door degenen die ons liefhebben, helpen, vertrouwen schenken en soms ook op de proef stellen.

Daarom wil ik deze laatste bladzijden opdragen aan alle mensen die ieder op hun eigen manier een bladzijde van mijn leven hebben geschreven. Allereerst denk ik aan mijn ouders. Mijn vader Antonio verliet zijn geboorteland en daalde af in de Belgische mijnen om zijn kinderen een toekomst te geven. Mijn moeder Guglielmina leerde mij met haar zachtheid, eenvoud en toewijding wat onvoorwaardelijke liefde betekent. Alles wat zij mij meegaven, leeft nog altijd in mij voort.

Ik denk aan mijn broers Remo, Mario, Carmine en Maurizio. Wij hebben samen gelachen, geleden en verschillen gekend, maar ook herinneringen opgebouwd die niemand ons kan afnemen. Mario, die ons te vroeg verliet, blijft voor mij een van de warmste en meest goedhartige mensen die ik heb gekend. En ik denk aan mijn kleine zusje Lidiola. Haar leven was kort, maar haar naam en haar plaats zijn altijd in onze familie blijven bestaan.

Mijn diepste dankbaarheid gaat uit naar Dorina. Samen hebben wij bijna een heel mensenleven afgelegd. Wij bouwden een gezin op, kenden mooie jaren en droegen samen wat bijna niet te dragen was. Wij beleefden verdriet niet altijd op dezelfde manier en vonden niet altijd dezelfde woorden. Toch blijven wij verbonden door een geschiedenis die niemand ons kan afnemen. Dank je, Dorina, voor onze twee zonen en voor alles wat wij samen hebben opgebouwd en gedragen.

Marco, er bestaan geen woorden die volledig kunnen beschrijven wat jij voor mij hebt betekend. Je was mijn zoon, mijn vriend, mijn collega, mijn reisgenoot en mijn vertrouweling. Wij hebben gewerkt, gedroomd, gereisd, gediscussieerd en gelachen. Ik wil dat mensen niet alleen weten hoe jouw leven eindigde, maar vooral wie je was: een nieuwsgierige jongen, een trotse vader en een man die in nieuwe mogelijkheden bleef geloven. De dood heeft jouw leven beëindigd, maar niet mijn liefde voor jou.

Michael, ook jij hebt een unieke en onvervangbare plaats in mijn hart. Je hoefde nooit op je broer te lijken en nooit mijn weg te volgen. Je koos je eigen leven, vond je plaats in de luchtvaart en werd vader van Helena en Andreas. In de laatste jaren werd onze band dieper en oprechter. Dank je voor onze gesprekken, voor je nabijheid en voor de nieuwe herinneringen die wij samen maken. Ik ben trots op de man en de vader die je bent geworden.

Aan Tina, de moeder van Chiara en Laura, en aan iedereen die mee heeft geholpen om na moeilijke jaren opnieuw warmte en verbondenheid in onze familie te brengen: ook jullie behoren tot dit verhaal. Het leven volgt niet altijd de weg die wij zelf zouden hebben gekozen. Soms ontstaat verzoening pas wanneer wij leren kijken zonder het verleden te ontkennen.

Mijn liefde gaat uit naar mijn vier kleinkinderen: Chiara, Laura, Helena en Andreas. Ieder van jullie heeft een eigen plaats in mijn hart. Jullie hoeven de dromen van een vorige generatie niet opnieuw te beleven. Maak jullie eigen keuzes, fouten en dromen. Ik hoop alleen dat jullie tussen deze woorden zullen voelen hoeveel liefde en hoeveel offers aan jullie eigen verhaal zijn voorafgegaan.

Wanneer wij als familie samenkomen, hoeft Marco's naam niet te worden verzwegen. Wij mogen verhalen vertellen, om hem lachen en hem missen. Zo wordt herinneren niet alleen verdriet. Het wordt ook warmte, verbondenheid en een stille manier om iemand bij ons te houden.

Een bijzonder dankjewel gaat naar Cristina. Je was een dierbare vriendin van Marco en werd later voor mij een dochter van het hart. Ook nadat hij ons had verlaten, bleef je aanwezig en bleef je zijn herinnering met liefde bewaren. Daarvoor zal ik je altijd dankbaar zijn.

Een bijzonder woord van dank aan Stefano Regnini

Een heel bijzonder en oprecht woord van dank gaat naar Stefano Regnini. Met zijn eerlijke blik, zijn betrokkenheid en zijn waardevolle adviezen heeft hij mij geholpen om uit de lange versie een evenwichtiger, duidelijker en krachtiger boek te laten groeien.

Stefano durfde mij met respect te zeggen waar het verhaal te lang werd, waar herhalingen de kracht verminderden en waar de kern meer ruimte verdiende. Dankzij zijn raad konden het voorwoord, het verhaal van Marco en de aandacht voor depressie, bipolariteit en suïcidepreventie nog sterker en menselijker worden uitgewerkt.

Zonder zijn adviezen zou deze versie niet geworden zijn wat zij vandaag is. Daarom dank ik hem niet alleen als aandachtige lezer, maar ook als iemand die met oprechte betrokkenheid heeft meegeholpen om dit boek zijn huidige, evenwichtige vorm te geven. Grazie di cuore, Stefano.

EEN MOEDER VOOR IEDEREEN

Rosina Rizzuti (1938–2026) — voor mij als een tweede mamma.

Een bijzonder woord van dank aan de familie Braile

Kort voor de voltooiing van deze editie moesten wij afscheid nemen van Rosina Rizzuti, die op 88-jarige leeftijd overleed. Rosina was voor mij als een tweede mamma. Haar warmte, zorg en aanwezigheid hebben diepe sporen in mijn leven nagelaten.

Aan haar kinderen Concetta, Franco, Luigi, Santo, Giovanna, Eleonora, Catia en Roberto: ik beschouw jullie als broers en zussen van het hart. Jullie verdriet raakt ook mij. Ik deel het gemis en draag Rosina, samen met jullie, voor altijd in mijn hart.

Dank aan François en mijn dagelijkse vrienden

Mijn oprechte dank gaat ook uit naar François Didden. Zijn vriendschap, aandacht en steun hebben voor mij veel betekend. Hoewel zijn foto niet in deze uitgave kon worden opgenomen, hoort zijn naam hier voluit en met warmte thuis.

Ook mijn dagelijkse vrienden Claudio uit Napels, Kosta uit Griekenland, José uit Spanje en Corinto wil ik bijzonder bedanken. Onze koffie, gesprekken en wandelingen geven kleur aan mijn dagen. Verschillende landen en levensverhalen brachten ons samen; echte vriendschap kent geen grenzen.

Ik denk aan mijn tante Ida, aan Medardo Maseroli, Jules en Alphonsine, Kevin Umé, Louis Ouwerkerk en Alberto Pastorelli. Ieder van hen schonk mij op een beslissend moment vertrouwen, vriendschap of een kans. Ik denk ook aan Davide, Lutgart, Agostino, Gilbert, Maria, Jimmy, Vittorina, Giulia, Massimo, Ludo en Tony. Achter iedere naam leeft een verhaal dat ik in mijn hart bewaar.

En er zijn nog zoveel anderen: familieleden, vrienden, collega's, medewerkers, klanten, leveranciers, burens, mensen uit De Lindeman en mensen die ik tijdens mijn reizen ontmoette. Sommigen bleven jarenlang; anderen maakten maar korte tijd deel uit van mijn leven. Ook een korte ontmoeting kan echter een spoor nalaten. Als ik iemand niet bij naam heb genoemd, betekent dat nooit dat die persoon minder belangrijk was.

In een lang leven maakt ieder mens fouten. Ik ook. Misschien heb ik niet altijd voldoende geluisterd, te veel gewerkt, te gemakkelijk vertrouwd of te weinig gezegd hoeveel iemand voor mij betekende. Als ik iemand bewust of onbewust pijn heb gedaan, vraag ik daarvoor oprecht om vergeving. Niet omdat ik ooit volmaakt ben geweest, maar omdat ik altijd heb geprobeerd eerlijk te leven.

Ook u, lezer, wil ik bedanken. U hebt mij gevolgd langs wegen die bijna tachtig jaar teruggaan. Misschien deden sommige bladzijden u denken aan uw eigen vader of moeder, een kind, een vriend of iemand die u mist. Als mijn herinneringen voor een ogenblik die van u hebben geraakt,

heeft dit boek iets bereikt wat groter is dan alleen mijn verhaal.

Een leven wordt niet bijzonder door wat een mens bezit of hoeveel hij bereikt. Het wordt bijzonder door de mensen met wie hij het heeft mogen delen. Zonder mijn ouders was er geen begin. Zonder Dorina geen gezin. Zonder Marco en Michael niet dezelfde liefde en lessen. Zonder mijn kleinkinderen niet dezelfde hoop. Zonder mijn broers, familie en vrienden niet dezelfde wortels en herinneringen.

Daarom kon dit boek uiteindelijk maar één titel krijgen: Mijn Leven - In naam van al mijn dierbaren. Het draagt mijn naam, maar behoort ook een beetje aan iedereen die een deel van zijn leven met het mijne heeft gedeeld. Daarom leg ik deze laatste bladzijde in uw handen, met nederigheid, dankbaarheid en bovenal met liefde. In naam van al mijn dierbaren.

MIJN LEVEN IN NAAM VAN AL MIJN DIERBAREN

Renato Rossi

Renato Rossi werd op 5 juni 1948 geboren in Loreto Aprutino en kwam als baby met zijn familie naar de mijncité De Lindeman in Heusden-Zolder. Hij groeide op in een mijnwerkersgezin en bouwde een leven waarin familie, koffie, keramiek, ondernemerschap, innovatie en zingeving voortdurend met elkaar verweven raakten.

In deze uitgave vertelt hij in vierenzeventig hoofdstukken over zijn wortels, Dorina, zijn zonen Marco en Michael, zijn kleinkinderen, de mensen die hem vormden, de dromen die hij verwezenlijkte en het verlies dat alles veranderde.

Dit boek draagt zijn naam, maar het behoort aan allen die een bladzijde van zijn leven hebben geschreven — aan al mijn dierbaren.

«Al wat jij voor iemand anders doet, doe je aan jezelf.»

EEN GEBAAAR VAN HOOP

VOOR MARCO EN VOOR WIE HOOP NODIG HEEFT

Blijf verbonden met Mijn Leven

Dit boek werd geschreven ter liefdevolle herinnering aan mijn zoon Marco (1972-2009). Scan de QR-code en volg het Telegram-kanaal. Daar vindt u de boeken en video's in vier talen en blijft u op de hoogte.

t.me/mijnlevenrenatorossi

Wie dat wenst, kan rechtstreeks een van deze organisaties steunen. Een gift is volledig vrijwillig en gaat rechtstreeks naar de organisatie, nooit naar de auteur.

ZELFDODINGSPREVENTIE

Centrum ter Preventie van Zelfdoding

Voor Zelfmoordlijn 1813, opleiding en preventie.

IBAN: BE24 4338 1416 1138

Mededeling: GIFT - MIJN LEVEN

preventiezelfdoding.be

BIPOLAIRE STOORNIS EN DEPRESSIE

Ups & Downs vzw

Voor mensen met een bipolaire stoornis of depressie en hun naasten.

IBAN: BE58 4280 1159 6179

Mededeling: GIFT - MIJN LEVEN - naam en voornaam

upsendowns.be

Een bijdrage is nooit verplicht. Voor een mogelijk fiscaal attest volgt u de actuele aanwijzingen op de officiële website.

HULP NODIG?

Zelfmoordlijn 1813 (24/7). Onmiddellijk gevaar: 112.